

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

**ГЕНЕАЛОГІЧНИЙ КОНКУРС
«ІСТОРІЯ МОЄЇ СІМ'Ї»:
АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ
МОЖЛИВОСТЕЙ**

Видавництво НУА

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

**ГЕНЕАЛОГІЧНИЙ КОНКУРС
«ІСТОРІЯ МОЄЇ СІМ'Ї»:
АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ
МОЖЛИВОСТЕЙ**

Монографія

Харків
Видавництво НУА
2022

УДК 316.614.5+173.7

Г34

*Рекомендовано до видання
Вченою радою Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія».
Протокол № 8 від 23.05.2022*

А в т о р и :

*К. В. Астахова, О. М. Козлова, Т. В. Зверко, Л. Г. Карпова,
С. Є. Абаньшина, Ю. Ю. Ходикіна, Н. Г. Чибісова.*

Р е ц е н з е н т и :

Посохов С. І., д-р іст. наук, професор, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;

Стасевська О. А., канд. філос. доцент, Харківський національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Г34

Генеалогічний конкурс «Історія моєї сім'ї»: аналіз соціально-культурних можливостей : монографія / за ред. К. В. Астахової. – Харків : Вид-во НУА, 2022. – 130 с.

Монографія є першою спробою систематизації та аналізу соціокультурних можливостей проєкту «Генеалогічний конкурс «Історія моєї сім'ї», який з 1995 року проводиться в навчально-науковому комплексі «Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», що реалізує на практиці модель безперервної гуманітарної освіти й об'єднує всі освітні ланки від дошкільної до післядипломної.

Видання містить теоретичні роздуми й розвідки щодо проблем розвитку сім'ї, її впливу на сучасну людину та додатки, які можуть доповнити уявлення про проєкт.

Монографія може бути цікавою для освітян, управлінців освітою й усіх небайдужих до проблем генеалогії, трансформації сім'ї та її впливу на становлення особистості.

УДК 316.614.5+173.7

© Народна українська академія, 2022

ПЕРЕДМОВА.

СИСТЕМА СВІТУ ПТОЛЕМЕЯ В УМОВАХ НОВОЇ НОРМАЛЬНОСТІ

К. В. Астахова,

д-р іст. наук, професор

У щоденниках В. Вернадського якось зустрілося: «Скільки моїх думок справді моїх? Скільки їх виникло з фактів чи читання? Скільки – зі спогадів, прочитаного чи почутого, того, що прозвучало інакше, ніж в інших...» [1].

Така сама «основа» й у монографії «Генеалогічний конкурс «Історія моєї сім'ї»: аналіз соціокультурних можливостей». Вона укладалася, вибудовувалася, планувалася далеко не відразу й певною мірою виношувалась досить довго.

Конкурс «Історія моєї сім'ї» проводиться в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» з 1995 року. Накопичений досвід підштовхував до необхідності узагальнення та аналізу, оскільки вже через декілька років після початку реалізації проєкту стало зрозуміло: він виходить за межі звичайного вивчення родоводу й набуває деяких поліфункціональних рис і характеристик. Ставало очевидним: конкурс може перетворитися в перспективі на найцікавіший соціально-освітній інструмент реалізації місії та концепції функціонування ХГУ «НУА» як науково-навчального комплексу, який на практиці реалізує модель безперервної гуманітарної освіти.

Безпосередня ж ідея монографії, що дозволила б не лише описати проєкт, але й вивести його результати за межі звичайного опису сімейного родоводу та формування поваги до інституту сім'ї, стала оформлюватись і викристалізовуватись із особистого листування з відомим польським соціологом, доктором Оксаною Козловою, яка підказала нові грані й аспекти проєкту «Історія моєї сім'ї», побачила надзвичайне у звичайному.

Листи 2015–2016 років за крихтами, за окремими фразами дозволяли «збирати» конструкцію майбутньої монографії, підштовхували до неї, розширюючи деякі горизонти сприйняття проблеми.

«<...> дозріває ідея міжнародного проекту, – ділилася проф. О. Козлова в лютому 2015 р., – присвяченого зв'язку пацифізму й пам'яті, – індивідуального та групового, насамперед – сімейного. Буряти, наприклад, пам'ятають до 15–20 коліна своїх предків, і, можливо, їхня знаменита толерантність і, думаю, можна сказати, пацифізм із цим пов'язані» [2].

І трохи пізніше: «<...> показати сучасні технології, моделі відтворення сімейної пам'яті як основи ідентифікації особистості, що вберігає людину від падіння у ями ненависті...» [3].

Безумовно, практично тридцятирічна історія реалізації проекту «Конкурс «Історія моєї сім'ї» в закладі освіти, де навчаються діти дошкільного віку – школярі – студенти – аспіранти – докторанти – дорослі, які здобувають другу/третю вищу освіту, дозволила накопичити неординарний досвід, який вимагав узагальнення й критичного аналізу.

Аналогічно багатьом іншим починанням, ініціативам та експериментам, що здійснює ХГУ «НУА» – інноваційний комплекс безперервної освіти, спочатку були наукові розвідки й обґрунтування, забезпечувався науково-дослідний супровід проекту «ІМС». Але саме листування з доктором О. Козловою, її «бачення з іншого боку» відіграли роль своєрідного каталізатора, прискорили появу книги – практично першої спроби обґрунтування та аналізу соціокультурних та освітніх можливостей традиційного генеалогічного конкурсу «Історія моєї сім'ї», що відіграє практично ключову роль у розвитку культурно-освітнього середовища інноваційного навчального закладу, який сповідує принципи поваги до людини, родини, країни.

Усі вже звикли до думки про те, що поточне століття сучасники сприймають як якийсь тимчасовий модус, для якого характерні надшвидкісні соціально-економічні та технологічні зміни, що супроводжуються масштабами

й глибиною, невідвладними звичайній людині. У такій ситуації перспективи розвитку соціальних і культурних інституцій, що навіть мають досить тривалу історію й міцно укорінилися в житті суспільства, прочитуються вкрай туманно.

Більше того, невизначеність, що зростає, злам моделей звичного й повсякденного, вихороподібні зміни, що зростають за експонентою, якоюсь мірою позбавляють людину, особливо молоду, орієнтирів, цінностей. Нескінченні мінливість і плинність змішують поняття та установки, глибокий міжпоколінний соціокультурний розрив не дозволяє брати за основу цінності та орієнтири попередніх поколінь. У такій ситуації досить легко втратити ціннісні орієнтири й віру, що вже говорити про позитивне мислення та преадаптивність [4], яким просто взятися нізвідки.

В умовах, коли стабільність перетворюється на нову розкіш, постійні зміни – на нову стабільність, а непередбачуваність – на новий контекст [5], що може зіграти роль системи координат, такої собі «системи світу Птолемея», яка дозволяє зорієнтуватися, опертися на неперехідні цінності? Питання далеко не риторичне, адже придбання головної навички майбутнього – розуміти й використовувати свою людяність [5] – може відбуватися лише в певному середовищі та умовах, при використанні певних механізмів і технологій.

Як познайомити людину із самою собою й підготувати її до зустрічі зі світом, як створити умови, за яких сформується особистість творча, готова до життя в новій нормальності, де єдиною константою залишаються зміни?..

Запитань, звичайно, більше, ніж відповідей. Але складність завдання, видається, не є причиною відмови від спроб його розв'язання в принципі. Звідси – прагнення не стільки копіювати чужий досвід й адаптувати його до сучасних умов (що саме по собі в нинішніх реаліях не працює), скільки відповідально експериментувати, шукати відповіді.

Звернення до сімейної пам'яті, до цінностей сім'ї як інституту, який за всієї своєї мінливості залишається найважливішою скріпою, опорою, орієнтиром – із цього ряду.

Проект «Конкурс «Історія моєї сім'ї» – елемент, частина культурно-освітнього середовища ХГУ «НУА»; того самого середовища, яке покликане створювати простір особистісного вибору [6, с. 19], що просочуючи, забезпечує можливість установаження високої планки особистісного розвитку та розвитку свідомості.

Украї важливо сьогодні зловити та зрозуміти виклики, які ми поки що не розуміємо й десь навіть не готові до їхнього розуміння. Але технології щоденних невеликих змін, позитивних зрушень здатні пом'якшити депресивне сприйняття дійсності та майбутнього. Сімейна історія, цінності, знання родоводу, тих історичних подій і процесів, у яких брали участь попередні покоління та які на них вплинули, створює основу для самоідентифікації людини, дозволяє певною мірою співвіднести себе зі світом, знайти історії, зокрема й історії свого роду, сім'ї, місце в собі.

Безумовно, потрібні складні форми знайомства з історією взагалі та з історією сім'ї зокрема: створення генеалогічного дерева, родоводу без літератури, кінематографа, екскурсій, вивчення епістолярної спадщини тощо неможливо. «Ідея простоти» тут не годиться. Потрібно навчитися мислити в складних конструкціях. У цьому випадку важливий пазл знайомства з історією своєї сім'ї, її розуміння й прийняття «стане на своє місце», доповнить ціннісний ряд, дозволить формувати моделі поведінки, для яких критично значущими є принципи, самореалізація, прийняття того факту, що здібності важливі, але важливішими є здатність (можливість) використати свої здібності.

Формування культурно-освітнього середовища, використання проекту «Конкурс «Історія моєї сім'ї» як його частини передбачає як базовий посил розуміння того, що групові культури не дорівнюють культурі однієї людини. Тут важлива гранична обережність в установах, оцінках, висновках. Усі люди різні. І в цьому цінність людства, яке дуже й дуже різноманітне.

Формування певних установок, норм, цінностей не передбачає уніфікації. Людина, що перебуває під впливом певного культурно-освітнього середовища, з низки причин може прийняти чи відкинути його принципи й ціннісні установки.

Але домовлятися про них, обговорювати, видається, є доцільним і необхідним. Адже центральна частина, серцевина будь-якої культури – це світоглядні й ціннісні установки, правила та моделі поведінки, розроблені на їх основі.

Якщо врахувати, що в розроблених соціологами культури останніми десятиліттями «пакетах основних цінностей та установок» одне з помітних і значущих місць посідає ставлення до сім'ї, стає зрозумілим і прагнення інноваційної освітньої інституції будувати, опираючись на цю цінність (у сукупності з іншими), своє індивідуальне культурно-освітнє середовище, для того щоб воно сприяло вирішенню найскладнішої колізії сучасної освіти: як сформувати «людину, яка розуміє».

Ще одна важлива ремарка, необхідна для розуміння запропонованої монографії, викладених – нехай у першому наближенні – позицій і підходів. Ідеться про важливість активної соціальної залученості. Без соціальної активності та повноцінної залученості до описаних проєктів і процесів усіх (або, принаймні, більшої частини) суб'єктів освітнього процесу повноцінного вирішення, використання можливостей проєкту «Конкурс «Історія моєї сім'ї» не вийде. Або вийде, але з ефектом значно нижчим, ніж очікуваний.

Усвідомлена залученість – своєрідний код. Дуже важливим є розуміння процесів та усвідомлене прийняття ціннісних установок, що закладаються. Тільки в цьому випадку, думається, «<...> увага до цінностей вищого порядку, можливо, допоможе нам в усіх нинішніх складних обставинах, що відволікають, згадати про те, що ми просто зберігачі, які зберігають для сучасного покоління складну інтелектуальну спадщину, створену не нами, так що й не нам її руйнувати» [7, с. 262].

Список використаних джерел

1. Вернадський, В. І. (1994). *Щоденники, 1917–1921*. Київ: Наук. думка, 270 с.
2. Козлова, О. (2015). *Лист від 01.02.2015 р. про монографію*.

3. Козлова, О. (2016). *Лист від 03.02.2016 р.* Щецин.
4. Асмолов, А. Г., Шехтер, Е. Д. та Чорнорізов, А. М. (2018). *Преадаптація до невизначеності: непередбачувані маршрути еволюції*. Москва: Акрополь, 212 с.
5. Кадя, Н. (2020). *Будь людиною. Вісім основних навичок майбутнього* [online]. Available at: <https://life.nv.ua/blogs/glavnye-navyki-budushchego-vosem-veshchey-kotorye-vazhno-znat-i-umet-uzhe-segodnya-50061834.html> [Accessed 21 Dec. 2021].
6. Зінченко, В. (2018). *Психологія освіти*. Москва: Вид. будинок ВШЕ, 384 с.
7. Колліні, С. (2016). *Навіщо потрібні університети?* Москва: Вид. будинок ВШЕ, 263 с.

Reference

1. Vernads'kyu, V. I. (1994). *Shchodennyky, 1917–1921*. Kyiv: Nauk. Dumka, 270 p.
2. Kozlova, O. (2015). *Lyst vid 01.02.2015 r. Pro monohrafiyu*.
3. Kozlova, O. (2016). *Lyst vid 03.02.2016 r. Shchetsyn*.
4. Asmolov, A. H., Shekhter, E. D. and Chornorizov, A. M. (2018). *Preadaptatsiya do nevyznachenosti: neperedbachuvani marshruty evolyutsiyi*. Moskva: Akropol', 212 p.
5. Kadya, N. (2020). *Bud' lyudynoyu. Visim osnovnykh navychok maybutn'oho* [online]. Available at: <https://life.nv.ua/blogs/glavnye-navyki-budushchego-vosem-veshchey-kotorye-vazhno-znat-i-umet-uzhe-segodnya-50061834.html> [Accessed 21 Dec. 2021].
6. Zinchenko, V. (2018). *Psykhologhiya osvity*. Moskva: Vyd. budynok VSHE, 384 p.
7. Kollini, S. (2016). *Navishcho potribni universytety?* Moskva: Vyd. Budynok VSHE, 263 p.

РОЗДІЛ І.

ПАМ'ЯТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ХХІ СТОЛІТТІ

О. М. Козлова,

д-р соціол. наук, професор

Анотація. У розділі аналізується зміна ставлення до пам'яті й традиції в сучасному суспільстві, роль молоді, яка на основі свого унікального технічного, технологічного вміння радикально редукує структуру традиційних практик, створює свою, нову структуру соціокультурної активності й відтворення пам'яті. Розглядається еволюція уявлень про оптимальну структуру пам'яті, способи упорядкування в ній інформації й становлення традиції, що виконує функції «соціального гена», здатного фіксувати та зберігати значення, що узагальнено відбиває види соціально необхідної діяльності й створює ментальність. Досліджується процес деконструкції ідентичності, що розгортається в умовах модернізації суспільства, унаслідок якого в особистості слабшає прагнення мати стійке уявлення про себе, співвідносити себе зі «своїми», узагалі з іншими, зростає аутизм, час заміщається фаст-часом, сурогатом часу, «адаптованим» до умов динамізму, що зростає, подієвість ущільнюється до абсурду, метанарація, думки про сенс життя відсуваються на глибоку периферію свідомості. Реконструкція ідентичності розглядається як закономірний процес, який розгортається в сучасній ситуації на основі розвитку соціального капіталу й безпосередньо пов'язаного з капіталом родинних зв'язків поширенням уявлень про власне коріння соціального суб'єкта, про родовід. У пошуку ключових характеристик сучасного стану соціокультурного процесу особливу увагу приділено феномену естетизації дійсності.

Ключові слова: молодь, пам'ять, традиція, ідентичність, соціальні зв'язки, ієрархія, партнерство, діалог, соціальний капітал, соціальна довіра, стійкий розвиток.

MEMORY AND IDENTITY IN THE 21st CENTURY

Oxana Kozlova,

Doctor of Sociological Sciences, Professor

Abstract. The section analyzes the change in attitudes towards memory and tradition in modern society, the role of youth, which, on the basis of its unique technical, technological skill, radically reduces the structure of traditional practices, creates its own, new structure of sociocultural activity and memory reproduction. The evolution of ideas about the optimal structure of memory, the ways of ordering information in it and the formation of a tradition that performs the functions of a «social gene», capable of fixing and storing the meaning, generally reflecting the types of socially necessary activities and creating mentality, is considered. The author investigates the process of deconstruction of identity unfolding in the conditions of modernization of society, as a result of which the desire to have a stable idea of himself weakens in the individual, to correlate himself with «his own», in general with others, autism grows, time is replaced by fast time, a surrogate of time, «adapted» to the conditions of growing dynamism, eventfulness is condensed to the point of absurdity, metanarration, thoughts about the meaning of life are relegated to the deep periphery of consciousness. Reconstruction of identity is viewed as a natural process that unfolds in the modern situation on the basis of the development of social capital and family ties directly related to capital by expanding ideas about the social subject's own roots, about genealogy. In the search for the key characteristics of the current state of the sociocultural process, special attention is paid to the phenomenon of aestheticization of reality.

Key words: youth, memory, tradition, identity, social ties, hierarchy, partnership, dialogue, social capital, social trust, sustainable development.

1.1 МОЛОДЬ ЯК УЧАСНИК ІСТОРІЇ

Ставлення молоді до історії істотно впливає на соціокультурний процес. Ще нещодавно можна було вважати, що цей вплив швидше потенційний, його плоди виявляться в майбутньому. Це майбутнє настане, коли молодь вийде зі своєї ніші покоління людей з відкладеним статусом, посяде позиції в соціальній ієрархії й *виявить* себе. Проте ХХІ століття внесло в цей образ радикальні корективи. Людство як ніколи близько опинилося до реалізації сформульованої в середині ХХ століття Маргарет Мід ідеї про перехід до префігуративної культури, коли «дорослі навчаються також у своїх дітей» [5].

Молодь не лише стала опорою для решти поколінь у засвоєнні технічних нововведень. Для майбутнього розвитку суспільства ще більш істотним є те, що молодь не включається в традиційно відтворні практики, технології, засновані на вибудовуванні ієрархічних відносин у суспільстві. Ця генерація успадковує базові гуманітарні цінності й водночас на основі свого унікального технічного, технологічного вміння радикально редукує структуру традиційних практик, створює свою, нову структуру соціокультурної активності. І ця суттєвим чином незалежна від старших поколінь система практик усе більш інтенсивно впливає на реорганізацію соціокультурного процесу загалом.

Саме молодь стає сьогодні головною соціальною силою в русі до реалізації давно оформлених у соціальній рефлексії принципів гуманізму. Ключовим для покоління виявляється принцип партнерства, вибудовування *не ієрархічних, але горизонтальних зв'язків*. Цей принцип виявляється як у ставленні до сьогодення, так і в ставленні до майбутнього, і, що тут для нас найістотніше, – до минулого. Не пієтет, а саме прагнення зважити, проаналізувати, зрозуміти минуле для скорочення ризиків, нестійкості в сьогоденні й майбутньому, як видається, головним чином мотивує пошук молоддю свого коріння.

Зрозуміло, здійснюване сьогодні переосмислення історії набуває різних форм, деколи радикальних. Пропонований у рамках «Нової етики»

фундаментальний перегляд значення історичних подій і діячів, спроби «полагодити історію» шляхом знесення пам'ятників¹ часто сприймаються як деструктивні, що виявляє необхідність роботи над новим громадським договором, вироблення спільного для всіх поколінь дискурсу й організації суспільного діалогу, спрямованого на оптимізацію використання енергії молоді, її прагнення зрозуміти, переосмислити історію як процес і своє місце в цьому процесі.

Важливо також, що тривалість життя істотно збільшується і, отже, інакше виглядає завдання його «використання». Вирішення цього завдання передбачає зіставлення можливостей, які надає сучасний світ, із минулими, аналіз способів використання життя своїми попередниками.

У світі, який Ентоні Гіденс назвав таким, що «вислизає», де майбутнє стрімко вислизає в сьогодні, перетворюючись на минуле, засвоєння часу здійснюється шляхом «міграції» в ньому [2, с. 360]. А тому генеалогія стає спочатку модою, а потім складання родоводу перетворюється на наших очах на потребу, норму, на «необхідне кожному дослідження» [8]. Не випадково, як зазначає Г. Л. Патракова, у списках хобі, як і в рейтингах переглядів сайтів, генеалогія – укладання сімейного дерева – посідає друге місце (після садівництва). У глобалізованому світі інтенсивно розростаються мережі взаємної підтримки пошуку людей – зрозуміло, переважно молоді, такі як FamilySearch з понад 40 мільйонами учасників та інші. Молодь вибудовує свої стосунки з минулим шляхом відтворення історії своєї сім'ї, наближає, виявляє, прояснює, оживляє для себе історію, шукає й знаходить відповідь на запитання: «Ланкою якого ланцюга – сімейного, родового, народного, людського – я є?»

---

¹ Reparons L'Histoire («Полагодимо історію») – назва руху, учасники якого вимагають знести пам'ятники історичним діячам, яких було помічено в расистських висловлюваннях.

1.2 ПАМ'ЯТЬ І ЗАБУТТЯ

«Минуле – це колодязь глибини невимовної. Чи не правильніше буде назвати його просто бездонним?» – написав Томас Манн на початку свого роману «Йосип та його брати». Проте глибина нашої індивідуальної пам'яті про предків не довільна, не випадкова. Вона величезною мірою залежить від установки близького й далекого кола. Так, наприклад, буряти за самовизначенням пам'ятають до 20 поколінь предків. Імовірно, із цим безпосередньо пов'язана фундаментальна миролюбність цього народу.

Забуття може допомогти особистості в граничному стані не позбутися розуму – від насильства, наруги. Але повністю відновитися – «полагодитися», вилікуватися можна лише шляхом опрацювання травми, шляхом відновлення пам'яті, її безперервності на індивідуальному й колективному рівнях.

Тому пам'ять – центр інформації – є головним механізмом відтворення соціокультурного здоров'я, як гени – здоров'я фізичного.

Індивідуальна та колективна пам'ять відіграє, зрозуміло, ключову роль в оформленні світогляду, ідеологій, конфесій, ментальності, культури загалом. Для традиційного суспільства це саме собою зрозуміло. Проте в міру переходу від традиційного до інноваційного суспільства сприйняття пам'яті, історії проблематизується. Крім того, минуле все частіше виявляється відсунутим на периферію суспільної свідомості, увага до нього заміщена культом майбутнього, як у М. Г. Чернишевського: «...майбутнє світле й прекрасне. Любіть його, прагніть до нього, працюйте для нього, наближайте його, переносьте із нього в сьогодні, скільки можете перенести: настільки буде світлим і добрим, багатим на радість і насолоду ваше життя, наскільки ви вмієте перенести в нього з майбутнього».

У культурі все активніше здійснюється пошук «правильного бачення» історії й правильного балансу пам'яті та забуття, визначення того, що пам'ятати, що відроджувати в пам'яті, про що зберігати пам'ять. Яскравим прикладом

систематизації такого осмислення є школа Анналів, яка зосередила увагу на історії спрямованого погляду, із так званих визначних подій на повсякденне життя.

У суспільстві, що надто динамічно змінюється, виникає, оформлюється, закріплюється ідея необхідності збереження кращого зі створеного в століттях. У суспільстві міцніє усвідомлення того, що нове не може створюватися шляхом руйнування кращого зі створеного в минулому. Так, у Франції культивується вдячна пам'ять про Віктора Гюго, який і написанням «Собору Паризької Богоматері», і своєю публіцистикою перешкодив руйнуванню готичних споруд і заміщенню їх новими.

Зрозуміло, у кожен часи людство створює не лише шедеври. А, отже, безперервною залишається проблема «засмічення пам'яті». І ця проблема не вирішується шляхом простого кількісного збільшення обсягів збереження інформації – навіть за наявності необмеженого віртуального простору. Невпорядкована пам'ять, як сон розуму, породжує чудовиськ.

У пам'яті зосереджується й упорядковується інформація, на основі якої формується відповідальність як бажання й здатність відповідати за безперервність і стійкість соціокультурного розвитку. Завдяки збагаченню пам'яті суспільні відносини, зв'язки наповнюються змістом. А зв'язки, зв'язність у XXI столітті настільки суттєві для функціонування й розвитку людей, що їх розвиток оцінюється все більше однозначно позитивно, а їх деградація, послаблення, розрив відбивається в суспільній свідомості як «неподобство» – у буквальному значенні – тобто як руйнування цілісного зображення дійсності.

1.3 РОЛЬ ТРАДИЦІЇ ЯК ФОРМИ ВІДТВОРЕННЯ ПАМ'ЯТІ

Пам'ять оформлюється, формалізується в традиції. При цьому процес переходу від неформалізованого до формалізованого складний, у ньому можливі та навіть неминучі зміни, спотворення. У ситуації глобалізації або, за висловом

Зигмунта Баумана, простору, що стискається (Space shortening), традиції як оформлена колективна пам'ять перебувають у стані переорганізації. З одного боку, відбувається спонтанне змішування або деконструкція традицій. А з іншого – у кожному національному суспільстві поширюється робота із цілеспрямованого відтворення традицій. При цьому, зрозуміло, відтворюються традиції в нових умовах, а тому в змінній формі.

У сучасному розвитку традицій можна простежити реалізацію двох аксіом:

1) жоден комплекс традицій в умовах глобалізації не може розвиватися ізольовано;

2) відмінності в традиціях і культурах продовжують відтворюватися, поглиблюється процес глокалізації, етноренесансу, що безпосередньо впливає на розвиток суспільств за різними траєкторіями.

Поняття «традиція» походить від лат. *traditio, tradere* – «передавати». Як зазначала Ханна Арендт, традиційність як характеристика соціуму повністю вичерпує себе в епоху модерну, оскільки логіка індустріального розвитку потребує заміни орієнтації на традицію орієнтацією на загальнолюдську раціональність [1]². Нині стало звичним протиставлення традиційного (заснованого на переданні колишнього, пам'ятного, «старого») та інноваційного (заснованого на раціональному розрахунку, на рухові до небувалого, нового) способів соціальної організації.

Проте, як з'ясовується, сам процес «розчаклування світу» суперечливий. Раціоналізм здатний виявляти себе як форма «чаклунства» – люди «за звичаєм» вірять у раціональність і не вірять у традицію – до того часу, поки ця «нова», правильніше, «Новочасова», картезіанська віра працює. Вона перестає бути ефективною і, відповідно, слабшає в умовах сучасного суспільства, що стає постіндустріальним. Тут наростає стандартизація, уніфікація, виникає світ «антихаосу», «загального порядку». І одночасно ця впорядкованість сприймається як виклик. Інтенсивний розвиток призводить до поглиблення

---

² Цікаво при цьому, що сама Ханна Арендт створила своє сімейне дерево.

екологічної кризи і, відповідно, актуалізує пошук відповіді на запитання, як уникнути перспективи саморуйнування, як упорядкувати соціальне життя в ситуації, коли розсипається вся колишня структура соціальних практик.

Відповіддю на виклик «зручної простоти», «звільненого від чар» життя є естетизація дійсності, важливим елементом якої є розвиток пам'яті, звернення до джерел, розширення горизонту часу в минуле, апеляція до традиції. Актуалізуються ідеї Михайла Костянтиновича Петрова про роль трансляції та трансмутації в культурі. Соціальна спадковість забезпечується: 1) *діяльністю* і 2) *знаком*, що виконує функції «соціального гену», здатного фіксувати й зберігати значення, що узагальнено відбиває види соціально необхідної діяльності та створює ментальність [9].

При цьому, як і в гені біологічному, у «соціальному гені», використовуючи метафору М. К. Петрова, можуть складатися різні зв'язки, різні структури пам'ятного, різні традиції можуть ставати на перший план. Сьогодні питання про структуру традицій загострюється. Традиція може ставати знаряддям маніпуляції свідомістю. І в цьому випадку традиції зверху приписується роль суто політична, вона трактується «як опора на *потрібну* державі історію, як скріплення, патріотизм у глянцевої обгортці» [6]. Тому повага до традиції проблематизується. Єдиною повноцінною підставою поваги традиції стає глибоке розуміння, до якого людина приходять через аналіз досвіду життя – свого та близьких.

Традиція не може залишатися незмінною, вона або живе, внесена до актуального дискурсу шляхом зокрема пам'яті про предків як способі самовизначення, або виключається з нього. Внесення традиції, її адаптація до сучасності залежить від нашого бачення-відчуття майбутнього, від прогнозування – не завжди відрефлексованого, часто продиктованого стилем епохи, модою. Фактично ми прагматично, утилітарно використовуємо її. Традиція-досвід чесати льон або віяти зерно не відтворюється. Разом із трансформацією комплексу соціальних практик змінюються наші практики у сфері духовній – наша духовність.

1.4 ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛЕЙ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

Сучасний соціокультурний процес характеризується поширенням двох альтернативних тенденцій – *стандартизації* та *зростання різноманітності* в ньому. Поширення стандартизації призводить до того, що соціальний суб'єкт уніфікується, втрачає специфіку, відмовляється від ідентичності. Розростання ж соціокультурної різноманітності, різнорідності, навпаки, призводить із неминучістю до актуалізації проблем, пов'язаних з ідентичністю, до інтенсифікації інтелектуальної роботи в області ідентифікації.

Ідентичність (лат. *identicus* – тотожний, однаковий) можна визначити як стійке уявлення соціального суб'єкта про самого себе. Важливо відзначити, що ідентичність виробляється соціальним суб'єктом, виникає внаслідок процесу ідентифікації, тобто стає явищем масовим лише в умовах «рефлексивної модернізації» [13].

Як показав Ерік Еріксон, ідентичність розвивається з поступової інтеграції безлічі ідентифікацій людини [12]. Найважливішим для становлення ідентичності є етап юності, коли головна напруга розвитку особистості визначається взаємодією процесів становлення світогляду й розростанням розмаїття ролей. Але не лише на етапі юності, усе життя людина знаходиться, за висловом Олени Труфанової, «у лабіринті ідентичностей»: «Існує безліч ідентифікацій, ідентичність же – одна» [10, с. 13]. Проте ця єдина ідентичність «постійно зазнає змін, вона є живим організмом, що безупинно розвивається, тому вихід із лабіринту ідентичності неможливий – лабіринт постійно розростається й відводить нас усе глибше у свої нетрі. І лише іноді ми маємо можливість піднятися на оглядовий майданчик, окинути поглядом лабіринт, що тягнеться до безкінечності, і, побачивши вже знайомі нам переходи, повороти й безвихідь, сказати: «Це все Я!» ...сучасна людина повинна сама вибирати, як саме, на якому фундаменті та з яких елементів їй конструювати своє Я і свою ідентичність, як саме вона облаштує лабіринт, у якому їй належить мандрувати»

[10, с. 20]. Із таким висновком можна було б, мабуть, погодитися на рівні філософського аналізу. Проте якщо перейти від поняття «сучасна людина» до поняття «сучасні люди» – на соціологічний рівень, вищенаведене твердження стає менш переконливим. Зобов'язання стає тут не застосовним, не може бути приписаним.

Суспільство розвивається як складна система, а, отже, система, що самоорганізовується, яка величезною мірою визначає дії та уявлення соціальних суб'єктів, із яких ця система складається.

У ХХ столітті – в умовах модернізації – у суспільстві продовжували розгортатися тенденції *індивідуалізації* та *раціоналізації*, що визначають соціокультурний розвиток з початку Нового часу, як показав Макс Вебер. Дія цих тенденцій вела до розширеного відтворення в суспільстві соціальної ентропії, відчуження, соціальної аномії. Відчужена особистість, яка впадає в ескапізм або в граничний конформізм, втрачає ідентичність. Описаний на американському матеріалі Р. Дж. Ліфтоном феномен Людини-Протея поширювався все більше [17].

Наприкінці ХХ століття процес *деконструкції* ідентичності вже цілком виявився. У результаті цього процесу в особистості слабшає прагнення мати стійке уявлення про себе, співвідносити себе зі «своїми», узагалі з іншими. Людина все частіше обирає для себе стан *single*, тобто в усіх сенсах окремого, ні з ким не порівнюваного, ні на кого не схожого суб'єкта.

Деконструкція ідентичності припускає також деконструкцію (симуляризацію) часу й простору. Час заміщається фаст-часом, сурогатом часу, «адаптованим» до умов динамізму, що зростає. У житті людини подієвість ущільнюється до абсурду. Відповідно й неминучо, метанарація – думки про сенс життя відсуваються на глибоку периферію свідомості.

У міру посилення впливу віртуального простору та все більш активного використання нових високотехнологічних засобів комунікації «старий» простір утрачає свої межі й перетворюється на свій симулякр. Успішний індивід

«усюдисущий» і задоволений цим сурогатом просторової адаптації. Прагнення до ясного й істотного визначення «свого» простору та часу долається як рудимент.

У цьому стані деконструкції ідентичності людство увійшло до XXI століття, де швидко з'ясовується, що індивідуальний успіх на основі використання інтенсивно розвиненого особистісного капіталу може перетворитися – і перетворюється – на стратегічну поразку для співтовариства, яке розпадається внаслідок поглиблення соціальної аномії, кризи довіри, нестачі соціального капіталу; де і сама особистість, її характер розпадається, як показує у своєму аналізі Річард Сеннетт [18]. Досліджуючи наслідки роботи особистості в умовах сучасного суспільства, яке він називає «новим капіталізмом», Сеннетт комплексно характеризує ці наслідки як *корозію характеру*. Сутністю цієї корозії є «вивертання навиворіт» усіх переваг і вигід експлуатації особистісного капіталу, коли еластичний, мережевий, мінливий образ сучасника (найчастіше «стрункої спортсменки») перетворюється – при пильнішому вивченні – на безхарактерного, тобто такого, що не має ідентичності, не здатного себе ідентифікувати «тимчасовика», що не має майбутнього.

Аналізуючи статистичні дані європейського соціального діагнозу, Януш Чапінський, наприклад, зазначає, що Польща перебуває у фазі «атомарного розвитку», альтернативного розвитку співтовариства: «Ми живемо в країні все більш ефективних індивідуальностей і незмінно неефективної громадськості» [14]. Не можна не бачити, що така характеристика може бути віднесена не лише до Польщі.

«Ефективна індивідуальність» успішна саме на основі подолання стійкості, завдяки своїй «протейній» безхарактерності. Особистості в стані «без ідентичності» утворюють при взаємодії не соціальну систему, але соціальну сукупність (більш складно організовану, бюрократизовану), тобто сурогат суспільства, у якому відсутні метанарації (Ж. Ф. Ліотар), втрачено ідею історичного розвитку (Ж. Бодрійяр), що призводить до накопичення величезного

потенціалу туги, який, у свою чергу, спеціально пом'якшують «прокладками» транквілізаторів, допомогою психоаналітиків. Соціальний простір унаслідок своєї безсистемності, кризи структури переповнюється відходами, спамом. І одночасно в суспільстві з великою напругою ведеться пошук виходу із ситуації, що склалася.

У ХХІ столітті, у постекспериментальному стані втоми від створення неймовірних котлованів для авангардних соціокультурних творінь, що виявили здатність соціальних суб'єктів доходити до меж тотального абсурду, суспільство ніби відкриває для себе не лише красу, чарівність, але й необхідність норми, стійкої нормальності. Паралельно особистість відкриває в собі тяжіння до стійкості, ідентичності, інтенсивно переоцінює стан деконструкції ідентичності, коли, за висловом Войцеха Свенткевича, «вважали, що знімаємо «пропотілу сорочку» своєї ідентичності, скидаємо кайдани, а натомість опиняємося без шкіри і в невагомості» [16, с. 101].

Сьогодні соціум усе більше зосереджується на пошуку відповіді на виклик безсистемності соціальних практик. Саме безсистемність породжує кризу на рівні глобальному – екологічному, на рівні національному, індивідуальному. Ця криза загрожує самому існуванню людства. Одним зі шляхів подолання цієї кризи, що виявляється в соціальному відчуженні та соціальній аномії, є робота над ідентичністю. У процесі конструювання ідентичності особистості її картина світу збагачується специфічним духовним досвідом, «наповненими міфами культурними просторами», «багатоколірними й казковими світами багатовимірної таксономії» пам'яті близьких, збереженими в «мові серця» «магічними середовищами» [16, с. 97]. Кожний із таких просторів є унікальним і незрівняним. Кожний із них визначається саме своєю природною й духовною своєрідністю, що проростає одна в іншу, створюючи основу для нової взаємодії соціальних суб'єктів, що ідентифікують себе з цим простором.

Сучасний науковий дискурс усе частіше містить емоційно насичені поняття, що можна інтерпретувати як свідоцтво готовності сучасної науки

займатися комплексним аналізом соціальних взаємодій, процесу самоорганізації соціокультурного розвитку. Це тим більше важливо, що процес «нового зачарування» соціальної дійсності, який супроводжує спроби реконструкції ідентичності, може приховувати в собі й великий запас сил соціальної деструкції, девіації, сил, із використанням яких поширює свій вплив сучасний націоналізм. І вже тому його не можна залишати без наукового аналізу, без уважного опрацювання.

У процесі пошуку ідентичності практично неминуче поновлюється діалог з традицією, її реінтерпретацію спрямовано на вирішення завдання подолання символічного вакууму й створення того, що можна було б назвати символіко-знаковим ложем руху в майбутнє. І тут розростається проблема соціальної відповідальності, що визначає межі толерантності.

Різноманітність, розмаїття ідентичностей допомагає наблизитися до розуміння інших, світу, а потім знову себе, дозволяє не припустити «вибудовування в думках стін, що призведе до соціокультурного аутизму» [16, с. 24].

1.5 НОВИЙ ОСЬОВИЙ ЧАС

У ХХІ столітті у світі остаточно виникає «спільний кровообіг», як сказала Людмила Уліцька. У ньому стає очевидно, що мета й форми партнерства мають бути предметом постійного діалогу, що ніхто не є володарем єдиної правди. І жоден соціальний суб'єкт не відмовиться від своєї суб'єктності. Ще залишається поширеною податливість на маніпуляцію свідомістю, на споживання інтелектуального «фастфуду». За відсутності систематизованого бачення часу, логіки розвитку подій у ньому залишається можливою й навіть розростається «калькулятивна, інструментальна раціональність, відокремлена від етичних і соціальних цінностей і широких філософських поглядів» [15, с. 218].

Проте паралельно інтенсифікується пошук шляхів синтетичного, комплексного віддзеркалення дійсності, альтернативного, нестандартного

споживання матеріальних і духовних цінностей, вибудовування власних стосунків з історією. На цій основі розгортається реорганізація мови – у ній культивується чуйність, делікатність, усе більше значення в житті людей відіграють практики взаємної підтримки і, що особливо чітко показала пандемія 2020–2021 років, «турбота» (Sorge) дійсно посідає місце «вихідної складової людського буття у світі» [15, с. 218]. Зростає відповідальність перед майбутнім і за минуле, на основі якої стають абсолютно неприйнятними подвійні стандарти в ставленні до «своїх» і «чужих», вибіркова пам'ять та амнезія за схемою «Тут пам'ятаю, а тут не пам'ятаю».

Майбутнє все частіше розглядається як проєкт, що реалізовується шляхом установавання складного партнерства, до якого готує людину освіта. Участь у спільній справі не означає відмови від своєрідності конкретних соціальних суб'єктів. Як показав Юрій Лотман, «ідеальною моделлю стає триєдність, у якій усяке ціле є частиною цілого вищого порядку, а всяка частина є цілим на нижчому рівні. Нарощування пристрою досягається не приєднанням до нього способом акумуляції нових ланок, а внесенням його – зверху – у єдність вищих рівнів як їх частини» [4, с. 30].

Фактично, прагнучи реалізувати цю модель збереження й розвитку різноманітності, об'єднаної спільною фундаментальною метою руху до стійкості, соціальні суб'єкти розширюють зону засвоєння простору й часу. І завдяки цьому в суспільстві зміцнюється розуміння того, що, як підкреслює Ноам Хомський, «світ перебуває в перехідному стані» [11, с. 7], сучасність усвідомлюється як рубіж у розвитку соціокультурного процесу. У прагненні зрозуміти сутність цього переходу, його порівнюють із «осьовим часом», про який писав Карл Ясперс, про середину першого тисячоліття до нашої ери, коли людство переходило від міфології до філософії, від синтетичного віддзеркалення дійсності до аналітичного, усе більш раціонального. Сьогодні, імовірно, без повернення до синтетичної – багатопланової, комплексної рефлексії, що містить етичне, естетичне віддзеркалення, не обійтися.

Пандемія стала моментом струсу, катарсису в соціокультурному процесі. В умовах пандемії прискорилося стратегічна реорганізація суспільства, спрямована на перехід до стійкого розвитку, хоча на іншому «полюсі» соціокультурного процесу не слабшає експлуатація суспільства та природи в егоїстичних – індивідуальних і групових – цілях, яка незмінно призводить до тактичних вигравів і стратегічного програшу. А тому на дії, що призводять до зростання соціальної нестійкості та ризику, глобальний світ реагує гостро й безпосередньо. І одночасно людство шукає шляхи не радикальних змін, але еволюційного розвитку, оскільки вже ясно, що справжні зміни відбуваються еволюційно, а не шляхом ухвалення рішень нашвидкуруч.

Модель переходу до стійкого розвитку передбачає врахування права майбутніх поколінь на життя. Але це нещодавно усвідомлене й сформульоване людством право не може бути реалізоване без урахування права минулих поколінь на те, щоб про них пам'ятали, без пам'яті про життєдіяльність минулих поколінь.

І в пошуку шляхів еволюційного розвитку більш значущу роль відіграє освіта, що допомагає соціальним суб'єктам зрозуміти сьогодення, виробити власний образ бажаного майбутнього на основі більш глибокого засвоєння минулого. При вирішенні цих завдань виникає безліч нових проблем. Так, наприклад, вимушений перехід освіти – зокрема університетської – у віртуальний простір виявив проблему невідповідності учасників освітнього процесу до адекватної самопрезентації. Перехід академічної діяльності в Інтернет виявив стилістичну кризу: з'ясувалося, що багато учасників освітнього процесу не вміють себе подати, виставляють як аватари («зображення себе») фотографії котиків, песиків або чудернацькі селфі. Але спільними зусиллями й виробляється прийнятний в університетській освіті стиль, формуються правила спілкування, засновані на прагненні не зачепити почуття власної гідності учасників спілкування.

Перед освітою ще гостріше постає завдання підготовки людини до створення власного образу, до гідної самопрезентації, що відбиває ідентичність, і не руйнує, а підтримує й розвиває в нових умовах традиції спілкування викладачів і студентів.

Зрозуміло, участь у цій традиції передбачає засвоєння історії, починаючи з історії своєї сім'ї. Сучасні технології відтворення пам'яті (зокрема, сімейної) припускають, імовірно, роботу з великими цифрами, з величезною кількістю інформації. Сучасна молода людина може – за бажання – зібрати практично нескінченну кількість інформації про свою рідню. Чого вартий лише аналіз крові, який дає змогу визначити етнічність предків.

На перший план виходить вирішення завдань із вироблення *структури* цієї інформації та *форм її презентації*. І тут виявляється, що вирішення кількісних, механічних завдань (наприклад, визначення оптимальної кількості альбомів сімейних фотографій) навряд чи можливо без розв'язання методологічної проблеми – визначення для себе значення сімейної історії, розвитку, удосконалення культури пам'яті, культури рефлексії, розвитку уваги, емоцій.

У соціокультурному процесі зростає роль естетики. Імовірно, саме в цьому повороті від прагматичного раціоналізму до краси як критерію визначення цінності явищ можна бачити сутність переходу людства на нову «вісь» розвитку. Цей критерій, зрозуміло, не скасовує, але перетворює, синтезує критерії прагматичної виправданості та етичної спроможності. І одним із важливих елементів естетизації дійсності стає естетизація пам'яті як процес розвитку системного, комплексного бачення свого минулого як своєрідно-гармонійного. Без такого підходу потреба з'ясування власного коріння може задовольнятися механічно, наприклад, шляхом купівлі родоводу. У результаті пропонованої сьогодні послуги можна за гроші отримати артефакт – вирізане з дорогих порід дерева сімейне дерево. Такий родовід неминуче буде кітчем, який К. Гринберг визначив як «підмінний досвід і підроблені почуття»: «Кітч наче не потребує від

своїх споживачів нічого, окрім грошей; він не потребує від своїх споживачів навіть часу» [3].

По суті, головне значення при створенні родоводів має навіть не сам результат, а саме процес пошуку й переживання знахідок, переживання минулого як підстави власної ідентичності – розширення рефлексії й емоційне збагачення пам'яті.

Список використаних джерел

1. Арндт, Х. (1992). Традиции и современная эпоха. *Вестн. Моск. ун-та: сер. 7, Философия*, 1, с. 80–95.
2. Гидденс, Э. (2004). *Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь*. Москва: Весь Мир.
3. Гринберг, К. (2005). Авангард и китч. *Художественный журнал*, [online] 60. Available at: http://xz.gif.ru/numbers/60/avangard-i-kitch/view_print/%7C [Accessed 11 Jan. 2022].
4. Лотман, Ю. М. (1992). *Статьи по семиотике и типологии культуры*. Таллин, т. 1, 472 с.
5. Мид, М. (1988). *Культура и мир детства*. Москва: Наука.
6. Неретина, С. С. (2018). Библер и «нулевое время». *Вопросы философии*, [online] 9. Available at: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2045&Itemid=52 [Accessed 11 Jan. 2022].
7. Неретина, С. С. и др. (2018). *Время истории: парадоксы понимания*. Москва: Изд-во Института философии РАН (ИФ РАН).
8. Патракова, А. Л. (2017). История о том, как Аграфена Шувалова замуж выходила. *Известия русского генеалогического общества*, вып. 32, с. 239–244.
9. Петров, М. К. (1995). *Искусство и наука. Пираты Эгейского моря и личность*. Москва: РОССПЭН.

10. Труфанова, Е. О. (2010). Человек в лабиринте идентичностей. *Вопросы философии*, 2, с. 13–22.
11. Хомский Ноам (2019). *Культ государства*. Москва: Рипол-Классик.
12. Эриксон Э. Г. (2000). *Детство и общество*. СПб.: Летний сад.
13. Beck, U., Giddens, A. and Lash, S. (1994). *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Stanford University Press, 228 p.
14. Czapiński, J. (2009). *Diagnoza społeczna 2009* [online]. Available at: <http://badania.ngo.pl/files/badania.ngo.pl/public/podstawowefakty> [Accessed 11.06.2021].
15. Dallmayr, F., Demenchonok, E. (2019). *A World Beyond Global Disorder. The Courage to Hope*. Cambridge Scholars Publishing.
16. Kozlova, O., Kołodziej-Durnaś, A. (eds.). (2011), *Kulturowe zróżnicowanie narodowych, regionalnych i organizacyjnych tożsamości*. ECONOMICUS and University of Szczecin.
17. Lifton, R. J. (1993). *The Protean Self. Human Resilience in an Age of Fragmentation*. N.Y.
18. Sennett, R. (1998) *The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. W.W.Norton & Company.

References

1. Arendt, Kh. (1992). Traditsii i sovremennaya epokha. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. Filosofiya*, 1, pp. 80–95.
2. Giddens, E. (2004). *Uskol'zayushchiy mir: kak globalizatsiya menyayet nashu zhizn'*. Moskvz: Ves' Mir.
3. Grinberg, K. (2005). Avangard i kitch. *Khudozhestvennyy zhurnal*, [online] 60. Available at: http://xz.gif.ru/numbers/60/avangard-i-kitch/view_print/%7C [Accessed 11 Jan. 2022].
4. Lotman, YU. M. (1992). *Stat'i po semiotike i tipologii kul'tury*. Tallin, vol. 1, 472 p.

5. Mid, M. (1988). *Kul'tura i mir detstva*. Moskva: Nauka.
6. Neretina, S. S. (2018). Bibler i «nulevoye vremya». *Voprosy filosofii*, [online] 9. Available at: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2045&Itemid=52 [Accessed 11 Jan. 2022].
7. Neretina, S. S. et al. (2018). *Vremya istorii: paradoksy ponimaniya*. Moskva: Izd-vo Instituta filosofii RAN.
8. Patrakova, A. L. (2017). Istoriya o tom, kak Agrafena Shuvalova zamuzh vykhodila. *Izvestiya Russkogo Genealogicheskogo Obshchestva*, iss. 32, pp. 239–244.
9. Petrov, M. K. (1995). *Iskusstvo i nauka. Piraty Egeyskogo morya i lichnost'*. Moskva: ROSSPEN.
10. Trufanova, Ye. O. (2010). Chelovek v labirinte identichnostey. *Voprosy filosofii*, 2, pp. 13–22.
11. Khomskiy Noam (2019). *Kul't gosudarstva*. Moskvz: Ripol-Klassik.
12. Erikson, E. G. (2000). *Detstvo i obshchestvo*. SPb.: Letniy sad.
13. Beck, U., Giddens, A. and Lash, S. (1994). *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Stanford University Press, 228 p.
14. Czapiński, J. (2009). *Diagnoza społeczna 2009* [online]. Available at: <http://badania.ngo.pl/files/badania.ngo.pl/public/podstawowefakty> [Accessed 11.06.2021].
15. Dallmayr, F., Demenchonok, E. (2019). *A World Beyond Global Disorder. The Courage to Hope*. Cambridge Scholars Publishing.
16. Kozlova, O., Kołodziej-Durnaś, A. (eds.). (2011). *Kulturowe zróżnicowanie narodowych, regionalnych i organizacyjnych tożsamości*. ECONOMICUS and University of Szczecin.
17. Lifton, R. J. (1993). *The Protean Self. Human Resilience in an Age of Fragmentation*. N.Y.
18. Sennett, R. (1998) *The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. W.W.Norton & Company.

РОЗДІЛ II.

СУЧАСНІ МОДЕЛІ Й ТЕХНОЛОГІЇ ВІДТВОРЕННЯ СІМЕЙНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

*Т. В. Зверко,
канд. соціол. наук, доцент*

*Л. Г. Карпова,
д-р пед. наук, доцент*

Анотація. Увагу сфокусовано на соціологічному осмисленні сучасних моделей і технологій відтворення сімейної пам'яті як основ формування особистості. Розглянуто теоретичні основи конструкту «соціальна пам'ять», її дослідне поле, у рамках якого виділено сімейну пам'ять. Окреслено дві групи підходів: соціальна пам'ять як «своєрідне сховище результатів практичної й пізнавальної діяльності»; соціальна пам'ять як пам'ять-практика, що дає підстави для розуміння проблем успадкування соціального досвіду в процесі функціонування сімейної пам'яті як основи формування особистості.

Зроблено акцент на тому, що сімейна пам'ять як канал трансляції ціннісних і поведінкових установок є програмою соціального успадкування в процесах міжпоколінної взаємодії, сучасний контекст яких має свою, обумовлену простором і часом конфігурацію й ціннісну ієрархію різних вікових груп.

На підставі результатів соціологічних досліджень продемонстровано, що сім'я як ціннісний об'єкт як і раніше є елементом поведінкового стандарту, що формує особистість. Охарактеризовано тенденції взаємодії поколінь, які виявляються в диверсифікації встановлених міжпоколінних зразків поведінки, зрушеннях ціннісного характеру, порушеннях у загальній схемі внутрішньосімейних стандартів, що актуалізує соціальні практики, які культивують єдність, діалог поколінь, подолання конфлікту, розриву поколінь.

На прикладі соціальних практик із відтворення сімейної пам'яті в рамках проекту «Історія моєї сім'ї» Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» представлено різні технології в цьому напрямку, серед яких: формування генеалогічної інформаційної бази для вивчення досвіду поколінь і вибору індивідуальних життєвих стратегій; створення архіву сімейної історії; формування джерел сімейної пам'яті.

Ключові слова: соціальна пам'ять, сімейна пам'ять, цінності сім'ї, міжпоколінна взаємодія, розрив поколінь, діалог поколінь, формування особистості, технології відтворення сімейної пам'яті, історія сім'ї, соціальні практики Народної української академії.

MODERN MODELS AND TECHNOLOGIES OF FAMILY MEMORY REPRODUCTION AS THE BASIS FOR PERSONALITY FORMATION

Tamara Zverko,

PhD in Sociological Sciences, Associate Professor

Larysa Karpova,

PhD in Pedagogy, Associate Professor

Abstract. Attention is focused on the sociological understanding of modern models and technologies of family memory reproduction as the basis for personality formation. The theoretical foundations of the construct «social memory», its research field, within the framework of which the family memory is highlighted. Two groups of approaches are designated: social memory as «a kind of repository of the results of practical and cognitive activity», social memory as a practice memory, which provides a basis for understanding the problems of inheritance of social experience in the process of family memory functioning as the basis for personality formation.

The emphasis is made on the fact that family memory as a channel for transmitting value and behavioral attitudes is a program of social inheritance in the

processes of intergenerational interaction, the modern context of which has its own configuration and value hierarchy of different age groups, conditioned by space and time.

Based on the results of sociological research, it has been demonstrated that the family as a value object is still an element of the behavioral standard that forms the personality. The tendencies of interaction between generations, manifested in the diversification of established intergenerational patterns of behavior, value shifts, violations in the general scheme of intrafamily standards, are characterized, which actualizes social practices that cultivate unity, dialogue between generations, overcoming conflict, generation gap.

On the example of social practices for the reproduction of family memory within the framework of the project «History of my family» of the Kharkiv Humanitarian University «People's Ukrainian Academy», various technologies in this direction are presented, including: the formation of a genealogical information base for studying the experience of generations and choosing individual life strategies; creation of an archive of family history; the formation of sources of family memory.

Key words: social memory, family memory, family values, intergenerational interaction, generation gap, dialogue between generations, personality formation, technologies of family memory reproduction, family history, social practices of the People's Ukrainian Academy.

Сучасна людина живе на «підвищених швидкостях», коли стрімко змінюється світ, ідеї й відносини, цінності й орієнтації. Швидкоплинність створює настрій невпевненості та нестабільності, установку на короткостроковість зв'язків і людських відносин. До того ж сучасність з її філософією self-made викладає молодій людині свої «уроки», коли їй здається, що вона сама контролює своє життя. Але, насправді, величезний вплив на нас має минуле – спосіб життя, звички, традиції наших предків.

Звідси вічні проблеми й вічні питання: хто ми, звідки й куди йдемо? Тому важливим імперативом сьогодення має стати пробудження інтересу до генеалогічної культури й традиції родоводу.

Від покоління до покоління змінюються уявлення про різні факти, образи, поняття, спогади. Якась частина сімейних історій передається старшими молодшим у процесі безпосереднього спілкування у вигляді сімейних і родових переказів, розповідей очевидців, моральних установок, практичних навичок. А з їх відходом ниточка сімейної пам'яті частково обривається, щось важливе залишається непереданим.

Що можна зробити, щоб цю культуру спогадів постійно підтримувати? Можливість подолання цих «розривів із минулим» – лише в дбайливому ставленні до історії свого роду, до його традицій. Генеалогічна, історико-біографічна, сімейно-хронікальна діяльність стає ефективним інструментом самопізнання, самовизначення в цьому світі. Цьому й підпорядковано цілі загальноакадемічного конкурсу «Історія моєї сім'ї», що має 26-річну історію. І символічно, що в академії його називають головним. Оскільки він об'єднує в одній важливій справі (будь то складання родоводу, збір та аналіз сімейних архівів, фотографій, реліквій, опис сімейних традицій) всі покоління родини, які торкаються до сімейних витоків, пишуть свою, власну історію. Адже сімейні фото, сімейні хроніки, і не лише дитячі, а хроніки відносин батьків, історія життя бабусь і дідусів – усе це може становити потужний стрижень людини, рятувати у важкі моменти життя.

На жаль, не завжди в нас є розуміння важливості такої роботи. Можна спостерігати незацікавленість, що межує з байдужістю, аргументовану тим, що, мовляв, «у мене родичі нічим не прославилися», «дідусі та бабусі нічого не пам'ятають» та ін. Із цим не можна погодитися, адже в кожній родині є те, що може скласти золотий запас спогадів, які не можна забути. І тоді прийде усвідомлення того, що буде становити цінність роду для наступних поколінь, яку можна передати далі.

Тому видається цілком логічним звернення до осмислення феномена соціальної пам'яті, її дослідного поля, з акцентом на сімейній пам'яті як основі формування особистості.

2.1 СІМЕЙНА ПАМ'ЯТЬ: ЧАСОВІ МАРКЕРИ Й СОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ

У рамках сучасного наукового дискурсу можна говорити про повернення й актуалізацію багатьох соціально значущих ідей. Але, на наш погляд, на особливу увагу заслуговує своєрідна актуалізація дослідницького інтересу до проблеми соціальної пам'яті. І це, безсумнівно, не стільки «бум пам'яті», що зростає в соціальних науках, скільки життєва необхідність. Це загальна ціннісно-сміслова проблема, звернена одночасно до різних історичних епох, різних культур. І кожна епоха, відповідаючи на виклики свого часу, акумулюючи досвід минулого, переадресує його майбутньому з постановкою архіважливих питань збереження духовності, моральності, цінності особистості, її свободи й відповідальності тощо.

Уперше феномен соціальної пам'яті був описаний у соціології. На початку ХХ століття Е. Дюркгейм порушив тему про колективні уявлення, що містять знання про світ, про час, про простір, а також думки, норми поведінки, що склалися в соціальному досвіді. Сам же термін «соціальна пам'ять» був запроваджений учнем Е. Дюркгейма та А. Бергсона – М. Хальбваксом. Він виокремив два види спогадів: індивідуальні (суб'єктивне вибудовування індивідом спогадів) і соціальні (відображення життя будь-якої соціальної групи, що поділяється всіма членами цієї групи). Обидва види пам'яті пов'язані таким чином, що, коли індивід щось згадує, він спирається на зміст соціальної пам'яті, як на рамку. Таким чином, можна виділити деякі особливості соціальної пам'яті: по-перше, соціальна пам'ять є колективною; по-друге, соціальна пам'ять є межею для індивідуальної пам'яті; по-третє, у соціальної пам'яті також є межа – це порожня форма, що затримує всі спогади, актуальні для сучасного

суспільства; по-четверте, спогади (як індивідуальні, так і колективні) неточні, тому що сконструйовані індивідом або соціальною групою. «... Оскільки цей образ був покликаний відтворити наше минуле сприйняття, він виявляється неточним: він одночасно і неповний, оскільки в ньому стерті або згладжені неприємні риси, й доповнений заднім числом, оскільки до них додалися нові риси, не помічені нами колись» [1].

Якщо розглядати теоретичні основи конструкту «соціальна пам'ять», то можна виділити умовно дві групи підходів. Для представників першої групи (Е. Дюркгейм, М. Хальбвакс, Я. Ассман, А. Ассман, Ж. Т. Тощенко, М. В. Романовський, О. Ю. Рождественська, В. С. Полянський, М. Азаряху, Н. Хант, Б. Містейл та ін.) соціальна пам'ять – це «сховище», у якому накопичується й зберігається вся інформація, здобута людиною або соціальною групою протягом усього життя. Таке визначення передбачає вивчення того, як представники соціальної групи формують спільні спогади, як соціальна пам'ять здатна об'єднувати людей, що впливає на зміну соціальної пам'яті.

Представники ж другої групи (П. Нора, Ж. Дерріда, М. Гагенхайм, Дж. Ван Дік, С. Маклін, А. Хоскінс, Р. Х. Браун, П. Клаус, Б. Латур, М. Каллон, Дж. Ло та ін.) розглядають соціальну пам'ять у контексті «практичного повороту». При цьому досить значущою в цьому плані є концепція П. Нора, який розвиває думку М. Хальбвакса про конструювання спогадів. «Спогад повністю перетворився на свою власну ретельну реконструкцію. Записана на плівку пам'ять надала архіву турботу пам'ятати її та примножувати знаки там, де вона скинула, як змія, свою мертву шкіру» [2]. Також він зазначає ще одну особливість пам'яті-історії: вона потребує точок опору, завдяки яким вона існує. Таким чином, з'являється посередник між спогадом і тим, хто згадує. Цим посередником є архів.

Показово, що П. Нора дає нове визначення пам'яті, відмінне від класичного розуміння в стилі М. Хальбвакса. Згідно з П. Нора, пам'ять – «це насправді гігантська робота запаморочливого впорядкування матеріальних наслідків того, що ми не можемо запам'ятати, і нескінченний список того,

що нам, можливо, знадобиться згадати» [2]. Він уперше увернув увагу на те, що пам'ять є не властивістю чого-небудь, а результатом певного набору дій, акцентуючи увагу на гібридну природу місць пам'яті: «... місця змішані, гібриди й мутанти, інтимно пов'язані з життям і смертю, з часом і вічністю, у спіралі колективного й індивідуального, прозаїчного й сакрального, незмінного й рухомого» [2].

Таким чином, зміна відносно соціальної пам'яті, виражена переходом від статичної пам'яті до пам'яті-практики, дозволяє нам досліджувати соціальну пам'ять у дії.

У рамках нашого дослідження актуалізується розуміння того, що соціальну пам'ять можна представити у вигляді багаторівневої структури: а) історичної пам'яті людства; б) соціальної пам'яті груп, спільнот; в) сімейно-родової пам'яті людини; г) індивідуальної пам'яті.

Отже, має місце твердження, що в рамках соціальної пам'яті доцільно розглядати концепт сімейної пам'яті. Значущість вивчення соціальної пам'яті пов'язана з інтересом до питань історичної інтерпретації пам'яті. Для розуміння діяльності окремих людей і цілих поколінь важливим стає вивчення впливу сімейного стилю й способу життя на зміну системи цінностей сім'ї, на процеси наступності поколінь і передачі «культурного капіталу» сім'ї як надбання соціального інституту сім'ї. Логічно, що в цих процесах важливу роль відіграє сімейна пам'ять.

Специфіка сімейної пам'яті виявляється у використанні соціокультурного потенціалу, збереженого в традиціях міжпоколінної взаємодії, у стабілізуючій ролі механізму пам'яті щодо відтворення соціальних зв'язків кровноспорідненого союзу, у здійсненні соціальної програми успадкування духовного життя сімейно-родової спільноти. Пам'ять фіксує й закріплює елементи масової та сімейної свідомості, формує й відтворює моделі нормативної поведінки, яка демонструється в сім'ї, зберігає зразки міжпоколінної взаємодії.

При цьому сімейна пам'ять піддається структуруванню й функціональній диференціації в процесах трансляції та консервації соціального досвіду, трансмутації, забезпечує доступність духовної спадщини поколінь у висхідній родинній лінії. Структурні елементи родинної пам'яті зберігають і передають соціокультурний зміст міжпоколінних взаємодій у контексті повсякденного життя. Важливо усвідомлювати, що простір спорідненості визначає специфіку структури сімейної пам'яті, наповненість життєвих ситуацій фіксується сімейною пам'яттю залежно від соціальних позицій спорідненої групи, інваріантності приватних практик і життєвих стратегій у різних ситуаціях.

У рамках нашого дослідження досить акцентно має позначитися дослідницька лінія, згідно з якою наголошується на фіксації в сімейній пам'яті, утриманні значущих подій і переломних моментів повсякденного життя сім'ї. Безумовно, соціокультурний механізм сімейної пам'яті має у своєму розпорядженні засоби трансляції, консервації, подієвості; у процесах міжпоколінної взаємодії він налаштовується на певний соціокультурний контекст. Тому процеси соціального наслідування, формування особливостей історичної пам'яті спільноти вбудовуються у функціональний механізм сімейної пам'яті й визначають його спрямованість і специфіку.

Водночас артикулюються й питання, що стосуються змін, які відбуваються в певному соціумі. Сім'я, система освіти та інші соціальні інститути традиційного суспільства, у яких здійснювалися процеси передачі соціальної пам'яті, зазнали трансформації. Нові покоління, відмовившись від традиційних форм передачі соціальної пам'яті, зіткнулися з проблемою збереження та інтерпретації досвіду предків з позиції вимог нової епохи. У цей час пам'ять набуває нового смислового й ціннісного значення як колективне минуле людства. Ці знання потребують нового трактування з позицій соціальної пам'яті нових поколінь.

Науковий дискурс у цьому плані пропонує безліч підходів, трактувань, інтерпретацій у площині функціонування соціальної пам'яті як соціального

інституту, соціокультурного феномена, характеристики інформаційних і темпоральних процесів, що відбуваються в суспільстві, модальних і функціональних характеристик пам'яті.

Загострюються проблеми збереження «пам'яті про минуле» й «пам'яті про сьогодні», що об'єднує групи та визначає групову свідомість, яка може відбуватися в площині спогадів, забуття, витиснення. Некласична наукова парадигма змінила пріоритетний напрямок дослідження соціальної пам'яті. Робиться акцент на розгляді її як феномена, що сприяє збереженню та відтворенню ідентичності соціальних груп, спільнот, націй.

Усі перераховані аспекти створюють основу для розуміння проблем успадкування соціального досвіду в процесі функціонування сімейної пам'яті. І водночас дають підстави сфокусуватися на впливі «родової історії» на процеси соціального наслідування; на властивостях сімейної пам'яті як форми конституювання ідентичності.

Вивчення сімейної пам'яті як основи суспільної самоідентифікації та зв'язку поколінь логічно здійснювати у двох аспектах: абстрактно-соціальному та конкретно-соціологічному, що передбачає використання не лише теоретичного, а й емпіричного матеріалу.

Такий підхід дозволяє поглянути на сімейну пам'ять як на феномен, що розвивається, виявити логіку його розвитку, розкрити смисловий зміст сімейної пам'яті: потенціал (морально-етичний, творчий, комунікативний, естетичний, пізнавальний і виховний) і сценарії. При цьому успадкування може розвиватися за різними сімейними сценаріями, характеризуючись неусвідомленістю й нормативністю; успішністю й неуспішністю, при цьому зміцнюючи стійкість сімейних цінностей.

Це підтверджують результати світового дослідження цінностей (World Values Survey, WVS)³, яке демонструє, що для українців сім'я була й залишається

---

³ «Результати світового дослідження цінностей» (World Values Survey, WVS). Пілотний етап в Україні проводився з 21 липня до 17 серпня 2020 року компанією Info Sapiens і Центром «Соціальний моніторинг». Загальна вибірка опитування склала 1289 інтерв'ю. Вона

на першому місці серед життєвих цінностей: 86,3% респондентів назвали її для себе дуже важливою і ще 13% – швидше важливою (див. табл. 1).

Таблиця 1.

**Відповіді респондентів на запитання:
«Наскільки важлива для Вас сім'я?» (у %)**

Відповідь	2020	2011	2008	2006	1999	1996
Дуже важлива	86,3	92,0	88,0	91,0	82,0	87,0
Швидше важлива	13,0	6,6	10,0	8,0	14,0	11,0
Швидше не важлива	0,5	1,3	1,0	1,0	3,0	1,0
Зовсім не важлива	0,2	0,7	1,0	0	1,0	1,0

Українці також назвали ті якості, які намагаються виховувати у своїх дітей. Необхідно відзначити, що, швидше за все, це ті якості, які вважаються перспективними для досягнення успіху в житті. Зокрема, працьовитість залишається головним маркером, хоча його важливість у 2020 році відзначила менша частина опитаних, ніж у попередніх дослідженнях. Почуття відповідальності назвали 62,5%; понад половини (55,1%) назвали гарні манери. Майже половина українців вважають важливим виховувати в дітей такі якості, як терпимість і повагу до інших людей (47,9%), а також рішучість, наполегливість (45,8%).

З іншого боку, представляють інтерес і дані онлайн-опитування «Шлюбно-сімейні установки студентської молоді (регіональний вимір)», проведеного студентським сектором лабораторії проблем вищої школи Харківського гуманітарного університету «Народна української академія» у 2018 році⁴, адже

представляє доросле населення України (віком 18 років і старше) (<https://focus.ua/ukraine/466524-dlya-ukraincev-semya-byly-i-ostaetsya-na-pervom-meste-v-zhizni-po-vazhnosti-issledovanie-infografika#:~:text=%D0%9F%D0%BE%D0%BB%>)

⁴ Результати онлайн-опитування «Шлюбно-сімейні установки студентської молоді (регіональний вимір)», проведеного студентським сектором лабораторії проблем вищої школи

збереження й зміцнення авторитету сім'ї, її ролі в суспільстві та системі цінностей багато в чому залежить від орієнтації молодих людей на створення сім'ї, від їх шлюбно-сімейних установок. Показово, що із твердженням «сім'я була важливою раніше, а зараз цінності змінюються й створювати сім'ю зовсім не обов'язково» не згодні 61% опитаних; швидше не згодні – 19%; швидше згодні – 13%; цілком згодні всього 6% студентів. На думку респондентів, сім'я має давати людині опору в складний час (84%); приносити щастя батьківства (82%); позбавляти від самотності (18%); налагоджувати побут (3%).

Важливими для студентської молоді є цінності взаємопідтримки й взаєморозуміння в сім'ї, душевний комфорт, єдність поглядів на життя, задоволення потреби в спілкуванні.

Тим самим підтверджується, що сім'я як ціннісний об'єкт, як і раніше, є елементом поведінкового стандарту, який формує в людини певну орієнтацію на майбутнє.

Таким чином, цінності молоді щодо шлюбно-сімейних відносин показують, що студентство все ще визначає сім'ю як одну з важливих цінностей у житті людини й орієнтується на створення сім'ї. Водночас, не все так однозначно. Частина молодих людей виявляють бажання спочатку пожити в консенсуальному шлюбі й сформуванню власну матеріальну основу. Значущим чинником підвищення дітородної функції є стабільність і міцність шлюбного союзу.

Загалом проведений аналіз дозволяє зробити акценти на таких тенденціях у ціннісній системі студентства щодо шлюбу й сім'ї:

- збереження пріоритетності цінності сім'ї у свідомості молоді;
- мікс-орієнтації на консервативні й ліберальні шлюбно-сімейні цінності;
- «дорослішання шлюбного віку»;
- послаблення ролі батьківської сім'ї у формуванні нових шлюбів;

Народної української академії у 2018 році. Опитано 500 студентів харківських ЗВО, у тому числі 47% юнаків, 53% дівчат віком від 17 до 22 років.

- індивідуалізм, пов'язаний із незалежністю й особистою свободою;
- визнання індивідуальності чоловіка й дружини.

Водночас вивчення цієї проблеми виявило ряд протиріч, які, на нашу думку, є зоною розв'язання й виховного впливу з боку сім'ї. Сутність цих протиріч така: по-перше, з одного боку, зберігається висока цінність сім'ї як такої, спрямованість на сімейний спосіб життя, з іншого – спостерігається підвищення значущості професійної самореалізації й досягнення високого соціального статусу, які не завжди пов'язані із якісним виконанням сімейних обов'язків. По-друге, виявляється диспропорція між сімейними та внутрішньосімейними цінностями. По-третє, на тлі визнання сім'ї однією з важливих цінностей частково переважають орієнтації на матеріальні статки поза сім'єю. По-четверте, свідомість молоді продовжує орієнтуватися на завищені очікування, хоча й демонструє готовність сприймати рольовий розподіл сімейних обов'язків на засадах рівності. По-п'яте, уявлення молодих людей про характер сімейно-шлюбних відносин визначається об'єднанням егалітарних основ, квазі-егалітарної практики та наявних стереотипів.

Цей аналіз допомагає вибудувати проєкцію на значущі конструкти сімейної пам'яті, розглядаючи її в різних ракурсах.

2.2 МАРКЕРИ СІМЕЙНОЇ ПАМ'ЯТІ В МІЖПОКОЛІННІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Проблема сімейної пам'яті, як показують дослідження, безпосередньо пов'язана з певними тенденціями, характерними для сучасного українського суспільства: швидкі й радикальні соціальні зміни; загострений контекст взаємин у площині «минуле – сучасність – майбутнє»; зміни у віковому складі суспільства; трансформація сучасної сім'ї, її цінностей. Дія сімейної пам'яті закріплюється в традиціях міжпоколінної взаємодії, набуваючи соціокультурну, історичну, етнокультурну та генетичну значущість як символічна програма

успадкування досвіду минулих поколінь. Усе це висуває на перший план питання взаємин між поколіннями, яке по-різному інтерпретується в науковому дискурсі: як «конфлікт батьків і дітей», «розрив поколінь», «діалог поколінь», «міжпоколінна солідарність».

І це підтверджують дослідницькі практики, які показали, що різні покоління мають свої просторово-часові характеристики в сьогоденному соціальному вимірі. Про це згадує й італійський соціолог Мартін Колі, звертаючи увагу на конфлікт поколінь у сучасному суспільстві в розрізі різного життєвого досвіду, різного культурно-символічного простору колективної пам'яті [3, с. 22]. Водночас зазначається важлива особливість такого конфлікту, який виявляється в тому, що він модифікується, переходячи з традиційного протистояння батьків і дітей з розривом в одне покоління, на конфлікт складної конфігурації із залученням кількох вікових груп: юнацтво – середній вік – старший вік. У цьому контексті становить інтерес розробка механізмів формування загальних символічних цінностей (відповідальність, взаємодопомога, єдині цілі, зацікавленість в іншому) кожного покоління, які можуть сприяти міжпоколінній єдності.

Тому цілком логічно, що увагу в рамках нашого дослідження сфокусовано на трансформації системи цінностей поколінь. Новим викликом щодо цієї постійно актуальної проблеми стала інша форма ціннісної ієрархії індивідуалізму, яка прийшла на зміну колективізму. Безумовно, кожне покоління по-різному відреагувало на нову систему цінностей. Найбільш органічно вписалося в неї молоде покоління, на відміну від людей старшого й середнього віку.

Одночасно єдність соціального простору й часу може стати тією реперною точкою, на якій будуть ґрунтуватися стосунки поколінь за принципом взаєморозуміння, «міжпоколінної солідарності в нових соціальних умовах» [4]. І кожне покоління покликане відігравати свою роль у відстоюванні та збереженні нівельованих традиційних цінностей.

Дане проблемне поле націлює на вивчення зв'язку між минулим, сьогоденням і майбутнім. Причому слід зазначити, під яким би кутом зору не розглядалося питання, проте в соціальній пам'яті сучасних поколінь зафіксовано найбільш важливі події, що відбувалися/відбуваються в суспільстві, які не перетинаються в загальному ціннісному просторі. Ще одним маркером, важливим для вивчення, є властива для українського суспільства регіональна проєкція на міжпоколінний діалог, що виявляється не лише на рівні стереотипів, але й традицій, які формуються на рівні соціальної пам'яті.

Соціальні інтерпретації соціальної пам'яті, як ми вже згадували, віддзеркалюються й у просторі особистого життя як інтерес до власної передісторії, історії сім'ї в розрізі декількох поколінь. Пошук «історичних аргументів» у сімейних історіях є культурним ресурсом для конструювання нових ідентичностей [5], нових відносин. Причому різне ставлення до минулого, сьогодення та майбутнього – один із чинників, які не лише впливають на формування конфліктного потенціалу, а й мають функціональний ресурс позитивних змін у міжпоколінних взаєминах.

Остання теза досить важлива для вибудовування діалогу поколінь у період кардинальних змін інституційних основ суспільства, коли виявляється інертність у виборі важливих траєкторій індивідуального розвитку, що призводить до невідповідності характерних для того чи іншого етапу життя суб'єктивних життєвих потреб та об'єктивних результатів діяльності [6, с. 518]. Природно, що сполучним елементом, «скріпою» тут буде виступати довіра між поколіннями, почуття спільності.

З огляду на це для нас важливим є звернення до соціологічної концепції поколінь К. Мангейма. Учений розглядає покоління як чинник соціального оновлення, розкриваючи механізм формування єдності поколінь, розуміння витоків солідарності покоління, його «колективної долі», виокремлюючи низку його соціальних характеристик: безперервна поява нових учасників культурного процесу, «свіжого контакту»; безперервне вибування колишніх учасників;

необхідність у постійній передачі культурної спадщини; безперервна низка поколінь [8; 9].

Узагальнюючи теоретичні міркування на тему поколінь, слід підкреслити, що дискурс поколінь має реальний соціальний контекст і ціннісний фон, який впливає на формування поколінь. Це підтверджують статистичні дані та результати соціологічних досліджень. Так, більша частина середнього покоління адаптувалася до нових умов у контексті економічних і соціальних реформ, змушена була обирати нові адаптивні життєві стратегії, націлені на успіх, нові можливості. Що стосується представників молодого покоління, то вони, за їхніми самооцінками, відносять себе до найбільш успішної частини населення: чим молодшою є молодіжна когорта, тим позитивнішими є оцінки її стану в суспільстві. Для цієї вікової групи також характерні більш високі вимоги щодо соціального статусу й оптимістичний погляд на майбутнє⁵. Молоді люди більше цінують можливості самовираження й менше схильні до актуалізації моральних засад.

Варто зазначити різноманітність системи цінностей поколінь за кількома критеріями. Молодь у своїй більшості обирає орієнтацію на ініціативу, пошук нового; старше покоління – на традиції, звичне; середня ж вікова група схиляється і до того, і до іншого. Якщо молоде покоління більш зорієнтоване на досягнення, то для старшого характерною є стратегія виживання.

Харківські студенти зберігають спільне ціннісне ядро зі старшими поколіннями⁶. Але все таки більше цінують те, що не дуже затребуване в старших поколінь і що здобути зараз не так просто: можливість реалізувати себе, гідний заробіток і свободу висловлювання.

---

⁵ Статистичні й соціологічні дані щорічної доповіді «Програма розвитку» ООН (ПРООН).

⁶ Результати соціологічного дослідження, проведеного лабораторією проблем вищої школи Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» у 2019 році в рамках проекту «Цінності поколінь». Опитано 1117 студентів ЗВО Харківського регіону та їх батьків.

Ядро термінальних цінностей (тих, що належать до сенсу життя) у молоді й старших поколінь спільне, збігаються й головні цінності – це сім'я та гарні діти. Але далі вони розходяться: у студентів на другому місці самореалізація (близько 50%), на третьому – гарний заробіток, щоб гідно жити (42%). У старших поколінь на другому – гарний заробіток (38%), на третьому – упевненість у завтрашньому дні (близько 38%). Розрив поколінь очевидно демонструє, наприклад, різне ставлення до думки оточення: для молоді її значення зменшується (від 30% до 19,4%), для старших збільшується (від 26% до 32,6%).

Цінність моральних орієнтирів «жити по правді, совісті» в молоді загалом падає. Для молодого покоління в 1,5 рази важливішою, ніж для старшого, є свобода висловлювань і вчинків (повна, необмежена). У цілому відповіді студентів свідчать про дещо прагматичне ставлення до життя. Так, у рейтингу того, що є важливим для досягнення успіху, у студентів переважають «зв'язки», «гроші», але знижується значення поваги до праці, таланту, принциповості. У старших поколінь також падає значущість моральних уявлень про шляхи досягнення успіху, тільки в меншому масштабі (надії, мабуть, менше, ніж у молоді). Але проблема ось у чому: соціальні ліфти, що не працюють, напруга в соціумі, відсутність значущих змін.

Одним з основних маркерів ціннісних розбіжностей поколінь, на жаль, є моральні норми. Більшість молодих людей (від 52% до 59%) вважають, щоб бути успішними, не обов'язково дотримуватися принципів моралі. Інше ставлення до цієї норми в представників старшого покоління: 62% з них виступають за необхідність моральних регуляторів поведінки.

Цей аналіз доводить необхідність актуалізації значення соціальних практик, що культивують єднання поколінь, спільність їх інтересів, які формують культурно-символічний простір, «поле зустрічних зусиль» щодо подолання розриву поколінь.

Не потребує доказів твердження, що почуття спільності поколінь засноване на тісних сімейних стосунках, які створюють базис для формування

колективних ідентичностей і практик взаємодопомоги. У межах сім'ї це виявляється у формі моральної та матеріальної підтримки як обмін матеріальними, фінансовими й культурно-символічними ресурсами між членами родини. На заміну конфліктній стратегії у відносинах поколінь з'являється нова концепція: «від конфлікту – до контракту» [5, с. 22]. Унаслідок цього проблема єдності поколінь у її практичному втіленні отримала інтерпретацію в контексті взаємного соціального контракту між поколіннями. Сама по собі для нас є цікавою ця доктрина, сформульована Дж. Роулс. Її основний постулат як пряме попадання в контекст нашого дослідження: «Кожне покоління має не лише зберегти досягнення культури й цивілізації, а також ті законодавчі інститути, що були створені до них, а й передати цей капітал далі в акумульованому вигляді» [10, с. 253], тобто досягти взаєморозуміння поколінь. Важливо, що механізмами реалізації цієї концепції, на думку західних дослідників, виступають сімейна соціалізація, сімейна підтримка. Правда, різні трактування «контракту поколінь» часто доповнюють його зміст, розширюють його часові межі – сучасний і майбутній вимір життя. В українських же реаліях фактично контракт поколінь «прописується» й вибудовується по-своєму в кожній родині як спроба розв'язання проблеми міжпоколінного діалогу.

Водночас слід зробити акцент на тому, що в останні десятиліття міжпоколінні відносини в родині зазнали змін. З одного боку, відбулося звуження піраміди сімейних зв'язків, а з іншого – її подовження, тому що стало можливим співіснування багатьох поколінь унаслідок збільшення середньої тривалості життя [4, с. 207]. У результаті цих процесів спостерігається диверсифікація встановлених міжпоколінних зразків поведінки, зрушення ціннісного характеру, порушення в загальній схемі внутрішньосімейних стандартів (пізні шлюби, відстрочене народження дітей), що впливає на демографічний розрив між поколіннями, традиційне функціонування сім'ї.

Така ситуація, як вважає Т. Сенюшкіна, вплинула на виконання функцій представниками когорт середнього віку, які тепер змушені бути джерелом підтримки і дітей, і батьків [4, с. 208].

Незважаючи на неоднозначний розвиток сценаріїв відносин поколінь у сім'ї, результати досліджень у різних країнах свідчать, що солідарність між поколіннями в сім'ях не слабшає [6]. У цьому сенсі можна припустити, що конфлікти на цій основі виконують скоріше конструктивну роль, про яку писав свого часу Л. Козер. До того ж, інші емпіричні дані демонструють, що молоді люди за необхідності вирішення своїх проблем зверталися в першу чергу до батьків, родичів (72%), у крайньому випадку вирішували їх самостійно (38%)⁷.

Отже, сучасний контекст відносин поколінь має свою, обумовлену простором і часом конфігурацію й ціннісну ієрархію різних вікових груп. Зважаючи на це, формування міжпоколінної єдності, діалогу може розглядатися як основний чинник стабільності суспільства, його соціальних інститутів, збереження сімейних традицій і цінностей.

2.3 ПРАКТИКИ МОБІЛІЗАЦІЇ СІМЕЙНОЇ ПАМ'ЯТІ (З ДОСВІДУ РОБОТИ НАРОДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ)

Соціальні практики мобілізації сімейної пам'яті конструюються як ціннісний каркас, що трансформує відносини, досвід, поведінкові норми, транслює рівень співвіднесення себе з історією – історією свого роду, свого дому, своєї країни. Адже сімейна пам'ять є ефективним каналом трансляції когнітивних, ціннісних і поведінкових установок. Це постійна робота з усвідомлення сімейних сценаріїв, їх вибору, формування сімейної культури.

---

⁷ Результати соціологічного дослідження, проведеного лабораторією проблем вищої школи Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» у 2019 році в рамках проекту «Цінності поколінь». Опитано 1117 студентів ЗВО Харківського регіону та їх батьків.

І тут важливо на міжінституційному рівні використовувати різні стратегії «практичного повороту» в дослідженні сімейної пам'яті, її успадкуванні й трансляції.

Значущим у цьому напрямку став своєрідний проактивний дослідницький проєкт Народної української академії «Історія моєї сім'ї». Його актуальність обумовлена прагненням зберегти пам'ять про рід, відновити щасливі й трагічні сторінки сімейної історії, сформуванню почуття гордості за свою родину. Ця пам'ять не лише хроніки, літописи, щоденники, це ще й уроки моральності, взаєморозуміння, відповідальності, гідності, які увібрали соціальний досвід минулого й спрямовані в майбутнє.

Академічний конкурс «Історія моєї сім'ї» як актор соціальної пам'яті став засобом «підключення» носіїв сімейної пам'яті – батьків, родичів, близьких, а через них студентів і школярів – до «поля пам'яті». Так, події, факти з родинної біографії допомагають накопичити окремими групами людей конкретні наративи. А сама технологія родової навігації стає основою у вирішенні питань подолання девіантної поведінки, дезінтеграції сім'ї.

Конкурс дозволяє сформуванню в школярів і студентів почуття гордості за своїх предків, глибоку повагу до родини. Мабуть, тому головною його номінацією є «Генеалогічне дерево». Цей напрямок досліджень спричиняє особливий інтерес. І це цілком обґрунтовано: технологія типологізації генеалогічних дерев – інструмент самоідентифікації, самоповаги, засобу самоствердження й самозбереження особистості в історії і в пам'яті нащадків. Відтворення сімейної пам'яті шляхом формування генеалогічної інформаційної бази для вивчення досвіду поколінь і вибору індивідуально прийнятних життєвих стратегій транслює бажання повторити досвід старших; вибудувати діалог поколінь.

І тут важливо правильно сконструювати стратегію збереження й передачі сімейної пам'яті. Це створення архіву сімейної історії: спогади старших родичів, фіксація сімейних історій; формування джерел сімейної пам'яті – щоденники,

листи – їх ведення, зберігання, ритуал передачі нащадкам. У такому напрямку актуалізується проведення власних досліджень про історію роду, у яких простежується життєвий шлях близьких, наводяться уривки з щоденників, спогадів, інтерв'ю, розповіді. Важливо, що дані, представлені в роботі, підтверджено документально: фотокопіями документів, фотографіями, архівними довідками.

Під час роботи над сімейними історіями виявилось, що деякі учні й студенти навіть не знали про цінні речі, які зберігаються в їхніх родинях. Так виникла ідея створення галереї «Який великий у наших поколінь взаємозв'язок учинків і сердець...» у 2010 році. З того часу стартував і однойменний проєкт, присвячений членам сімей школярів і студентів – героям Другої світової війни. Така матеріалізована, візуалізована пам'ять як пам'ять-сховище далеких подій, важливих для сім'ї.

Причому більшість сімейних спогадів є позитивними (перемога у Другій світовій війні, героїчна участь у битві, яскраві емоції від трудових перемог). Такі спогади виконують охоронну й ресурсну функцію, дозволяючи людині розуміти значущість свого минулого, історії свого роду.

Робота над проєктом здійснюється поетапно із залученням учнів, студентів, їхніх батьків, співробітників до пошуково-дослідної роботи, ознайомлення їх із сімейними архівними документами, різними архівними джерелами, історичною літературою.

«Практичний поворот» у дослідженні сімейної пам'яті дозволяє досягти значного виховного, просвітницького, соціального (співпраця, об'єднання поколінь), історичного (збільшення документальних джерел), ціннісно-формуючого, творчого (участь у підготовці, створенні виставкового матеріалу, презентацій) ефекту. При цьому використовуються інтерактивні методи взаємодії, які мають емоційне забарвлення (зустрічі з членами сімей, запис їхніх спогадів, проведення акцій, круглих столів, уроків Пам'яті, публічних захистів-презентацій дослідних робіт). Учнями та студентами створюються сімейні

літописи, біографічні описи, оформлюються матеріали для експозицій, презентації експозицій у музеї історії Народної української академії. «Вони пам'ятають. Вони пишаються прадідом – військовим шофером – і прабабусею – зв'язковою, полковником і санінструктором. Вони розуміють, якою ціною завойоване мирне небо над їхніми головами ... І це головне» [11, с. 4–5].

Так активізується інтерес учнівської молоді до вітчизняної історії, до її дослідження, привертається увага до сучасних соціальних проблем у контексті «минуле – теперішнє – майбутнє», виявляється рівень сформованості громадянської позиції, співвіднесеність себе з часом і конкретною соціальною групою, зміцнення зв'язків поколінь, родинної пам'яті. Так зміцнюється інтерес до сьогодення як точки, де перетинаються сприйняття «досвіду» (минулого) сім'ї та уявлення про майбутнє – «горизонти очікування».

Переконливим підтвердженням цих суджень стали відгуки учасників проєктів Народної української академії щодо збереження сімейної пам'яті [11; 12]:

«... Історія мого роду перестала бути для мене лише епізодом біографії моїх батьків, а ожила в листах, документах, спогадах моїх близьких. Я пишаюсь своєю сім'єю...»;

«Тепер я розумію, що все краще, що є в мені, від моєї бабусі. Хочу, щоб наш зв'язок навіть на духовному рівні не переривався»;

«Цікаво було працювати над генеалогічним деревом своєї сім'ї. Адже це така міць, така сила переплелася в його коренях. Дивуєшся, мої близькі, незважаючи ні на що, спромоглися зберегти головне в сім'ї – любов, взаєморозуміння й відповідальність. Дякую ВАМ, дорогі»;

«Вдивляючись в обличчя героїв, ми чітко розуміємо, що робити життя є з кого. Це наш соціокод, щеплення людяності»;

«Про своїх прадідів знаю дуже мало, але зрозуміла: якщо зараз не зможу знайти хоча б якусь інформацію, то взагалі втрачу в майбутньому зв'язок між поколіннями»;

«Не можна забувати про своє коріння, і наше завдання – передавати пам'ять про предків прийдешнім поколінням»...

Соціологічне осмислення сучасних моделей і технологій відтворення сімейної пам'яті як основи формування особистості фокусує увагу на конструкції «виробництва й відтворення» сімейної пам'яті.

Зважаючи на це, необхідно виділити дві протилежні тенденції. З одного боку, відбувається індивідуалізація людини, відділення її від сімейних традицій, втрата сімейних зв'язків; з іншого – зростає інтерес до історії свого роду, побудови генеалогічного дерева. Хоча цей інтерес поки носить фрагментарний характер, усе таки він відбиває певні потреби людини в пошуку свого коріння, розширенні сімейних зв'язків.

Практики Народної української академії з відтворення сімейної пам'яті демонструють, що події пам'яті роду передаються крізь покоління (від дідусів і бабусь до онуків; останні, таким чином, стають спадкоємцями сімейної пам'яті).

Другим конструктором, пов'язаним із проблематикою сімейної пам'яті, є проблема відносин поколінь. Тут особлива роль належить свідомості покоління, що допомагає відокремити один від одного значущі культурні символи, вибудувати стратегію діалогу.

Досвід роботи в межах великого багаторічного проєкту «Історія моєї сім'ї» показує його актуальність і значущість. Якась частина соціального досвіду передається старшими поколіннями молодшим у процесі безпосереднього спілкування, виховання, у вигляді сімейних і родових переказів, розповідей очевидців, моральних і етичних норм і установок, практичних навичок. А якась частина тим чи іншим чином впливає з довготривалої пам'яті, перетворюється й відтворюється в індивідуальній і колективній свідомості. Кожен такий акт – від безпосереднього відтворення документа в публікації, предмета в експозиції музею, трансляції «живих» мемуарів сучасними інформаційними засобами комунікації до глибокої аналітичної переробки інформації в науковому

дослідженні – можна розглядати як звернення до «спогадів» про важливі події в історії роду, міста, країни. Так, документи (інформація) та предмети матеріальної культури, успадковані за сімейною лінією, починають виконувати нову функцію — роль «пам'яті-сховища». Усе це має потенційну можливість впливати на формування ціннісного каркаса особистості, сім'ї, мобілізувати сімейну пам'ять.

Список використаних джерел

1. Хальбвакс, М. (2005). Коллективная и историческая память. [online] В: *Неприкосновенный запас*. Available at: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2-pr.html> [Accessed 16 Jan. 2020].
2. Нора, П. (1999). Проблематика мест памяти. В: *Франция-память*. СПб.: Изд. СПбГУ.
3. Kohli, M. (2011). The generation contract: a social model under pressure. In: *Social relations in Turbulent Times*. University of Geneva, 308 p.
4. Сенюшкіна, Т. О. Проблема досягнення міжпоколінної солідарності в Україні. *Наукові записки ІПІНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, вип. 5(67), с. 184–221.
5. Adam, B. (1994). *Time and Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
6. Rawls, J. P. (1999). The Problem of Justice Between Generations. In: *A Theory of Justice*. Harvard University Press, pp. 251–259, 253, 254.
7. Іващенко, К. (2009). Дорослішання молоді в умовах трансформації: тенденції змін (1992–2010 рр.). В: *Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін*. Київ: Інститут соціології НАН України, с. 518–530.
8. Мангейм, К. (2000) Проблема поколених. В: *Очерки социологии знания: Проблема поколений. Состязательность. Экономические амбиции*. Москва, с. 8–63.

9. Зверко, Т. В. (2008). Проблема единства поколений в условиях динамически развивающегося общества. В: *Глобальные проблемы человечества как фактор трансформации образовательных систем*. Харьков: Изд-во НУА, с. 302–320.

10. Rossi, A., Rossi, P. (1990). *Of human bonding, parent-child relations across the life course*. N.Y.

11. *Я помню, я горжусь...: 65-летию Победы в Великой Отечественной войне посвящается* (2010). Харьков : Изд-во НУА, 184 с.

12. *Спасибо, солдаты, за год 41-й, за год 45-й* (2020). Харьков: Изд-во НУА, 408 с.

References

1. Hal'bvaks, M. (2005). Kollektivnaya i istoricheskaya pamyat' [Collective and historical memory]. [online] In: *Neprikosnovennyj zapas* [Safety stock]. Available at: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2-pr.html> [Accessed 16 Jan. 2020].

2. Nora, P. (1999). Problematika mest pamyati [The problem of places of memory]. In: *Franciya-pamyat'* [France is a memory]. SPb.: Izd. SPbGU.

3. Kohli, M. (2011). The generation contract: a social model under pressure. In: *Social relations in Turbulent Times*. University of Geneva, 308 p.

4. Senyushkina, T. O. Problema dosyagnennya mizhpokolinnoi solidarnosti v Ukraïni [The problem of achieving intergenerational solidarity in Ukraine]. *Naukovi zapiski IPiND im. I. F. Kurasa NAN Ukraïni* [Scientific notes of IP KIND named after IF Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine], vol. 5(67), pp. 184–221.

5. Adam, B. (1994). *Time and Social Theory*. Cambridge: Polity Press.

6. Rawls, J. P. (1999). The Problem of Justice Between Generations. In: *A Theory of Justice*. Harvard University Press, pp. 251–259, 253, 254.

7. Ivashchenko, K. (2009). Doroslshannya molodi vv umovah transformacii: tendencii zmin (1992–2010 rr.) [Adulthood of youth in the conditions of

transformation: tendencies of changes (1992–2010)]. In: *Ukraïns'ke suspil'stvo 1992–2009. Dinamika social'nih zmin* [Ukrainian society 1992–2009. Dynamics of social change]. Kiïv: Institut sociologii NAN Ukraïni, pp. 518–530.

8. Mangejm, K. (2000) Problema pokolenij [The problem of generations]. In: *Ocherki sociologii znaniya: Problema pokoleni]. Sostyazatel'nost'. Ekonomicheskie ambicii* [Essays on the Sociology of Knowledge: The Problem of Generations. Competitiveness. Economic ambitions]. Moskva, pp. 8–63.

9. Zverko, T. V. (2008). Problema edinstva pokolenij v usloviyah dinamicheskoi razvivayushchegosya obshchestva [The problem of the unity of generations in a dynamically developing society]. In: *Global'nye problemy chelovechestva kak faktor transformacii obrazovatel'nyh sistem* [Global problems of humanity as a factor in the transformation of educational systems]. Har'kov: Izd-vo NUA, pp. 302–320.

10. Rossi, A., Rossi, P. (1990). *Of human bonding, parent-child relations across the life course*. N.Y.

11. *Ya pomnyu, ya gorzhus'...: 65-letiyu Pobedy v Velikoj Otechestvennoj vojne posvyashchaetsya* [I remember, I am proud ...: Dedicated to the 65th anniversary of Victory in the Great Patriotic War] (2010). Har'kov: Izd-vo NUA, 184 p.

12. *Spasibo, soldaty, za god 41-j, za god 45-j* [Thank you, soldiers, for the 41st year, for the 45th year] (2020). Har'kov: Izd-vo NUA, 408 p.

РОЗДІЛ ІІІ.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

С. Є. Абаньшина,

канд. психол. наук, ст. викладач

Ю. Ю. Ходикіна,

канд. психол. наук, доцент

Анотація. У розділі авторами здійснено теоретико-психологічний аналіз ціннісно-сміслової сфери особистості в руслі вітчизняних і зарубіжних теорій. Розглянуто механізми формування ціннісно-сміслової сфери, що відбуваються шляхом особистісного усвідомлення життєвих пріоритетів і під впливом факторів соціального характеру. Представлено особливості структури та становлення сімейної ідентичності як соціально-психологічного феномена. Виявлено зв'язок між показниками біографічної пам'яті поколінь і показниками сімейної ідентичності. Розглянуто проблему збереження пам'яті про сімейні відносини, досвід поколінь, сімейні цінності, порушення трансляції пам'яті поколінь. Проаналізовано проблему розвитку інституту сім'ї, формування в сім'ї засад майбутнього світогляду, зародження принципів, ідеалів, що проєктують або заперечують сприйняття, відповідно до ціннісних категорій. Представлено такі основні напрямки наукового вивчення сім'ї, як систематичний, соціологічний, історичний. Розглянуто шлюбно-сімейні відносини як психологічний простір життєвого світу особистості, що визначає якість життя людини та обумовлює її суб'єктивне відчуття. Здійснено аналіз ціннісних орієнтирів молоді та особливостей структури цінностей студентів із різним сімейним статусом. Представлено результати дослідження особливостей ціннісно-сміслової сфери студентської молоді, що перебуває в офіційному

шлюбi, незареєстрованій формi та в студентiв без шлюбу, та зв'язку мiж осмисленiстю життя, екзистенцiйною наповненiстю життя та цiнностями життєвих сфер студентiв iз рiзним сiмейним статусом.

Ключовi слова: бiографiчна пам'ять, iдентифiкацiя, студенти, сiм'я, сiмейна iдентичнiсть, сiмейнi iсторiї, сiмейний наратив, сiмейнi цiнностi, сiмейний статус, цiннiсно-смилова сфера, цiннiснi орієнтацiї.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE INDIVIDUAL'S FAMILY IDENTITY FORMATION

Svetlana Abanshyna,

PhD in Psychological Sciences, Assistant Professor

Yuliia Khodykina,

PhD in Psychological Sciences, Associate Professor

Abstract. In this section, the authors have carried out a theoretical and psychological analysis of the value-semantic sphere of the individual in line with domestic and foreign theories. The mechanisms of the formation of the value-semantic sphere, which are carried out through personal awareness of life priorities and under the influence of social factors, are considered. The features of the structure and formation of family identity as a socio-psychological phenomenon are presented. The relationship between indicators of biographical memory of generations and indicators of family identity has been revealed. The problem of preserving the memory of family relations, the experience of generations, family values, violation of the translation of the memory of generations is considered.

The problem of the development of the institution of the family is analyzed, the formation of the foundations of the future worldview in the family, the emergence of principles, ideals that project or deny perception, according to value categories. The following main directions of the scientific study of the family are presented:

systematic, sociological, historical. The article considers marriage and family relations as a psychological space of the life world of an individual, which determine the quality of a person's life and determine its subjective feeling. The analysis of the value orientations of youth and the peculiarities of the structure of values of students with different family status is carried out. The results of the study of the characteristics of the value-semantic sphere of student youth who are in an official marriage, unregistered form and students without marriage are presented. And the connection between the meaningfulness of life, the existential fulfillment of life and the values of the life spheres of students with different marital status.

Key words: biographical memory, identification, students, family, family identity, family histories, family narrative, family values, family status, value-semantic sphere, value orientations.

3.1 ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТЬ «ЦІННОСТІ», «СІМ'Я» ТА «ШЛЮБ»

За останнє десятиліття сучасний світ істотно змінився. Трансформуються загальнолюдські, сімейні цінності та життєві пріоритети молоді. Одним із фундаментальних протиріч сучасності є протистояння універсальних цивілізаційних стандартів з одного боку, а з іншого – ціннісних орієнтацій сімейної й національно-культурної ідентичності.

Стрімкі процеси глобалізації видозмінюють систему чинників, що формують особистість у різних типах суспільства. Це впливає на національну ідентичність, яка втрачається з глобальними процесами інформатизації, культурної стандартизації та ціннісної універсалізації. Становлення інформативно-комунікативного середовища, що спричинило знецінення традиційних соціальних інститутів, у межах яких самовизначається людина, сприяє появі кризи ідентичності.

Усе більше молодих людей не переймаються власною соціальною приналежністю: сімейною, культурною, груповою, етнічною, національною. Утрачаючи частину ідентичності, людина втрачає себе в соціумі, що призводить до трансформації ціннісно-сислової сфери, появи нових типів культур, створення нетрадиційних форм шлюбно-сімейних відносин тощо. Тому актуальним є теоретико-психологічний аналіз цієї категорії як основи людської психіки, де процеси формування тісно пов'язані із соціалізацією особистості й міжособистісними стосунками, а залежність індивідуальних цінностей, переконань і смислів із самовизначенням та ідентифікацією особистості.

Поняття «цінність» обумовлене багатьма дисциплінарними зв'язками, тому не має однозначного трактування. Цінності досліджували такі філософи, як Дж. Дьюї, І. Кант, Р. Б. Пері, Платон, Сократ; психологи О. Г. Асмолов, Б. С. Братусь, А. О. Волочков, Д. О. Леонт'єв, А. Маслоу, В. Франкл; соціологи Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Д. Рісмен та інші.

Вітчизняна психологія базується на двох підходах щодо розуміння «цінностей» та «смислів»: у першому випадку Д. О. Леонт'єв трактує поняття «цінність» як частковий, похідний термін щодо «смислу» [13, с. 47–58]; у другому – Б. С. Алішев, Р. Х. Шауров констатують, що «цінність» виступає базисом, основою теоретичної системи [2, 7–14; 26, с. 18–33].

Зазвичай, цінністю може бути будь-який «об'єкт» (зокрема й ідеальний), що має життєве та пріоритетне значення для людини. У загальному сенсі цінністю можуть бути не лише абстрактні статки, але й конкретні матеріальні речі. У вузькому значенні про цінності говорять, як про духовні ідеї, які базуються на узагальнених поняттях. Ці цінності осягаються під час засвоєння культури докільля та поступово формуються у свідомості.

Ціннісні орієнтації з'явилися в соціальній психології як аналог філософського поняття цінностей, однак поки що між цими двома поняттями концептуальне розмежування відсутнє. Ціннісні орієнтації – це свідомо визнані людиною цілі життя та світоглядні орієнтири. Нині більш прийнятним

є визначення цінностей як аспекту мотивації, а ціннісних орієнтацій як суб'єктивних концепцій цінностей або різновидів атитюдів (соціальних установок), що посідають порівняно високе положення в ієрархічній структурі регуляції діяльності особистості. Ціннісні орієнтації характеризують суб'єкт як особистість.

Ціннісно-смилова сфера має конкретну структуру, однак погляди на її складові можуть відрізнятися. Уявлення вітчизняних і зарубіжних наукових поглядів щодо структури цінностей відмінні. Через це виникає необхідність розгляду сучасних підходів щодо визначення змісту смислової сфери особистості.

Одним із перших, хто почав вивчати цінності на емпіричному рівні, був американський психолог М. Рокич. Він виділяв два класи цінностей:

1) термінальні цінності – уявлення, що деякі кінцеві цілі індивідуального буття відповідно до особистісної та соціальної точок зору мають право на те, щоб до них прагнути;

2) інструментальні цінності – уявлення про те, що конкретний образ дій (наприклад, чесність, відповідальність) відповідно до особистісних і соціальних стереотипів є вибіркоким у будь-якій ситуації [29].

Спираючись на запропоновані положення, у 1991 році І. Г. Сенін запропонував власне трактування термінальних цінностей. Автор пропонує розглядати цінності відносно сфери життєдіяльності: професіоналізм, навчання, сімейне життя, громадська активність, розваги.

Р. М. Шаміонов пропонує розглядати ціннісно-смилову сферу особистості як деякий простір з невизначеною кількістю ціннісно-смилових одиниць. Деякі з цих складових перебувають у статичному стані та є актуальними в певний проміжок часу. Інші ж цінності динамічні й переміщуються залежно від зміни ситуації. Учений зазначає, що подібні зміни характерні для певних вікових етапів особистості: «смилове самовизначення

особистості, засноване на поведінці, відносинах і переживаннях не може бути охарактеризоване в поняттях статичності» [27, с. 104–109].

Отже, ціннісно-сміслова сфера є фундаментальною характеристикою сучасної особистості. Її основою виступають потреби, мотиви, інтереси, цілі, ідеали, переконання та світогляд людини. Усі ці структури формують ідентичність і спрямованість індивіда, виражають ставлення до наявної реальності.

Система особистісних цінностей складається в процесі діяльнісного визначення суб'єктом змісту суспільних цінностей, об'єктивованих у витворах матеріальної й духовної культури. Особистісними цінностями стають ті смисли загальнолюдських цінностей, стосовно яких суб'єкт самовизначився. Кожній людині властива індивідуальна специфічна ієрархія особистісних цінностей, які є сполучною ланкою між унікальною культурою суспільства й духовним світом особистості, між громадською та індивідуальною свідомістю.

Під час створення особистісної системи цінностей суб'єкт пізнає, визнає чи не визнає, зважує цінності й обирає з них важливі для себе. У процесі встановлення значущості загальнолюдських цінностей людина піддає їх вартість оцінці, тобто усвідомлює ступінь їх відповідності до своїх потреб і можливостей їх задоволення в ситуації, що склалася. Цінність і оцінка висловлюють практичну взаємодію суб'єкта та об'єкта. Саме під час такої взаємодії народжується оціночне судження як суб'єктивне встановлення цінності.

Водночас із формуванням ціннісних орієнтацій відбувається особистісна ідентифікація, надбання власного соціального Я особистості. Сама ж ідентифікація пов'язана із соціальними інститутами, а саме із сім'єю.

Ідентичність можна визначити як процес становлення людини на підставі вибору власної життєвої позиції, моделі в соціальній взаємодії. Ідентичність обумовлена трьома складовими: по-перше, повне самовизначення, установлення індивідом власних соціальних, культурних якостей; по-друге, відособлення від соціуму інших індивідів з подібними якостями та співвіднесення їх із власною

самістю; по-третє, визнання індивіда «своїм» з боку групи, об'єднаної спільними ознаками [16, с. 33].

Сім'я як структурно-утворювальна система соціального життя фокусувала всі кардинальні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві. Змінюються основи економічного функціонування родини, можливості діяльності й самоствердження її членів, внутрішні зв'язки, сімейні ролі, ціннісні орієнтації та життєві пріоритети, репродуктивні установки й поведінка. Серед сучасної молоді простежується зниження авторитету родини як цінності сімейного стилю життя; заміщення традиційного шлюбу неформальними відносинами; пізнє материнство й збільшення кількості розлучень.

Сім'я завжди виступає моделлю конкретного історичного періоду розвитку суспільства, відображає його державні, моральні й духовні суперечності. Тому сучасні економічні перетворення, демографічні проблеми, криза в політиці, культурі – усе це відбивається на життєдіяльності сучасної родини.

Проблеми, що стосуються найважливіших аспектів сімейного життя й родини в цілому, завжди привертали увагу вчених різноманітних галузей наукових досліджень. Багатогранність і різноманітність форм існування сім'ї здавна привертала до себе увагу дослідників, які намагалися дати обґрунтування ідеології сім'ї та шлюбу.

Проблема осмислення сім'ї зароджується ще в давніх східних культурах у системі релігійних уявлень: в Античності в Аристотеля та Платона; у працях середньовічних теологів Августина Аврелія та Фоми Аквінського; у представників класичної німецької філософії Г. Гегеля, І. Канта, Г. Спенсера. Починаючи з другої половини XIX століття сім'я стає предметом власне наукового дослідження у філософії Е. Тоффлера, М. Фуко; у психології й психіатрії З. Фрейда, Е. Фромма; у педагогіці К. Ушинського; у соціології Т. Парсонса; в антропології М. Міда; в етнографії С. Черепанової; у демографії А. Антонова, С. Голода та інших.

Аналіз та узагальнення літературних джерел й останніх надбань, що стосуються сім'ї та шлюбно-родинних відносин, свідчать, що інтерес до цього питання простежується в дослідженнях сучасних науковців І. І. Дорожко [9], В. О. Крамченкова [11], К. В. Седих [18], О. Є. Фальова [24] та інших.

На наш погляд, не менш важливими є науково-психологічні надбання, у яких предметом вивчення стала еволюція сім'ї, її структура, специфіка відносин, як подружніх, так і дитячо-батьківських. Із відомих робіт можна згадати дослідження Т. В. Андрєєвої [3], В. Н. Дружиніна [10], А. Г. Харчева [25], Л. Б. Шнейдер [28].

Із соціально-психологічного погляду, сім'я – це соціально санкціонована, відносно стійка група людей, яка об'єднана кровною спорідненістю, шлюбом або всиновленням дітей, члени якої проживають разом та економічно пов'язані між собою. Сім'я є одночасно як малою соціальною групою, так і соціальним інститутом [22, с. 211].

Сучасна сім'я – це результат довготривалого історичного розвитку держави й різнопланових соціальних відносин. Питання про походження та формування сім'ї вивчається в межах цілого ряду наук: філософії, історії, етнографії, антропології, соціології, психології та інших.

Шлюб – це історично змінна соціальна форма стосунків між чоловіком і жінкою, через які суспільство впорядковує й санкціонує їхнє статеве життя, визначає подружні та батьківські права й обов'язки [15, с. 201].

Становленню в людському суспільстві норм шлюбу передували проміскуїтет (стадія нічим не обмежених статевих стосунків), який надалі змінився екзогамним материнським родом (екзогамія передбачала потребу шукати статевих партнерів поза власною групою-родом). Своєрідний союз двох екзогамних родів призвів до появи дуально-родового союзу як певної соціальної організації зі взаємними правами та обов'язками партнерів, а потім – групового шлюбу (первісна форма шлюбно-сімейних відносин з обмеженням кола статевих

стосунків). Згідно із соціальними перетвореннями та класовою диференціацією суспільства виник індивідуальний (парний) шлюб.

Першою формою сім'ї був материнський рід, що переважав при рабовласницькому ладі й був заснований на колективному господарстві та парних екзогамно-ендогамних шлюбних стосунках. З появою приватної власності основним типом сім'ї була поширена патріархальна сім'я (головування чоловіка в усіх сферах життєдіяльності родини), а далі – моногамна сім'я. Виникнення капіталістичних відносин зумовило зрушення в розвитку шлюбно-сімейних стосунків. Звільнення сім'ї від впливу відносин власності та успадкування стало умовою для юридичної й фактичної рівності чоловіка та жінки, які стали рівноправними суб'єктами шлюбного вибору.

Науковий інтерес до походження людства обумовив розвиток історичного погляду на психологію сім'ї. На сьогодні існують декілька напрямків щодо вивчення психології сімейних стосунків.

Початком систематичного наукового вивчення сім'ї стала праця німецького філософа та історика Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави», у якій простежуються зміни сім'ї та шлюбу в минулому, зазначається, що в процесі історичного розвитку послідовно змінювали одна одну три форми шлюбу: у добу дикунства – груповий (родовий) шлюб, у період варварства – парний шлюб, у часи становлення цивілізації – моногамія. Вищезазначена праця Ф. Енгельса має науково-історичну цінність і сьогодні.

Соціологічний напрям у дослідженні сім'ї представлено працями французького соціолога та етнолога Е. Дюркгейма «Вступ у соціологію сім'ї», німецького соціолога М. Вебера «Дружина й мати в правовому розвитку», німецького психіатра Ф. Мюллер-Лайера «Сім'я» та ін. У них остаточно закріпилося відмежування від європейської соціальної науки, від споглядальних схем у бік конкретно-історичного уявлення про сім'ю [21, с. 40].

Історичний погляд на сім'ю здійснювався двома шляхами: за допомогою дослідження минулого родини, зокрема шлюбно-сімейного устрою так званих

примітивних народів, або шляхом вивчення сім'ї в різних соціальних умовах. Прихильником першого напряму був швейцарський учений І. Бетховен, який почав вивчення історії сім'ї й проблематики матріархату в класичній праці «Материнське право». Американський соціолог Ч. Кулі, представник другого підходу, значну увагу приділив дослідженню сім'ї як первинної малої соціальної групи, де відбувається соціалізація особистості.

Вивчення ціннісних орієнтацій молоді як окремого ресурсу життєдіяльності, так і в контексті культурних, сімейних відносин є актуальним на сьогодні. Це дає можливість виявити ступінь адаптації молоді до нових соціальних умов та її інноваційний потенціал у подальшому формуванні, збереженні та примноженні ціннісного фундаменту майбутнього покоління.

Сімейні цінності можна розглядати з двох позицій: як сукупність уявлень, що впливають на вибір сімейних цілей, процесу організації життєдіяльності й міжособистісних взаємин, та як орієнтація особистості в надбанні стійких, гармонійних, успішних стосунків і формування сімейних цінностей.

3.2 ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ ЯК ЧИННИК ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Процес формування ціннісних орієнтацій є невід'ємною частиною розвитку особистості. Сім'я як частина соціуму суттєво впливає на формування особистісних цінностей, життєвих орієнтирів та ідентифікації. Усе, що «транслює» сім'я, а потім соціум, трансформується в особистісний досвід, як позитивний, так і негативний.

У сім'ї закладається фундамент характеру людини, формуються засади майбутнього світогляду, зароджуються принципи, ідеали – усе те, що проєктує світовідчуття та світосприймання відповідно до ціннісних категорій або становить табу відповідно до інших.

Для визначення особливостей поняття «сімейні цінності» доцільно визначитися із його сутністю. Як психологічна категорія та одна з базових структур свідомості особистості «цінність» розглядається в працях Б. Г. Ананьєва, Л. І. Божович, Д. О. Леонтєва, Б. Ф. Ломова, В. М. Мясіщєва, А. В. Петровського, С. Л. Рубінштейна, В. І. Слободчикова та ін.

У психології під сімейними цінностями розуміють сукупність уявлень про сім'ю, що впливають на вибір сімейних цілей, способів організації діяльності та взаємодії в родині. До основних сімейних цінностей можна віднести духовні й моральні якості, що культивуються в суспільстві: віра, щедрість, любов, взаємоповага та інші [19, с. 67].

Л. В. Артюхіна наводить такі цінності молоді сучасного українського суспільства, що на її думку близькі до цінностей усіх молодих людей світу: упевненість у собі, свобода, легкість у спілкуванні; позитивність, комунікабельність, творчість, задоволення, негайна винагорода, гнучкість [4, с. 89].

Правомірність виділення цінностей як базових елементів свідомості пояснюється тим, що, по-перше, за їх допомогою виражається загальна оцінно-імперативна спрямованість свідомості людей на досягнення тих чи інших цілей. Як справедливо зауважує Т. Пороховська, «цінності – це елементи структури свідомості особистості, що характеризують змістовну сторону її спрямованості. У формі цінностей у результаті засвоєння ціннісних значень у процесі соціалізації фіксується істотне, найбільш важливе для людини» [17, с. 10].

По-друге, цінності містять систему особистісних смислів, що відбиваються в свідомості суб'єкта й становлять «ціннісно-сміслову сферу особистості» [13, с. 38].

По-третє, цінності є сполучною ланкою свідомості й поведінки людини. На думку О. Титаренка, цінності є такими елементами свідомості, які реально відтворюються, об'єктивуються у вчинках, відносинах [23, с. 83].

На наш погляд, структуру ціннісно-сміслові сфери необхідно розглядати не лише крізь призму динаміки, гендерних особливостей або професійної галузі. Доцільним є розгляд питання в контексті шлюбно-сімейних відносин, адже

студентська молодь поряд із навчально-професійною діяльністю перебуває в шлюбі або спрямована на створення власної родини в майбутніх або наявних стосунках.

Зважаючи на основне питання досліджуваної теми, більш детально розглянемо особливості структури цінностей студентів із різним сімейним статусом, що виявлені в результаті власного емпіричного психологічного дослідження [20].

Під поняттям «студентська сім'я» ми розуміємо молоду родину, яка знаходиться в офіційному шлюбі або незареєстрованій формі співжиття, де хоча б один із партнерів є студентом денної форми навчання віком до 23 років, а стаж сімейного життя не перевищує 5 років. Тенденція студентської сім'ї поєднувати реалізацію як навчально-професійних, так і сімейних цілей може означати не лише динаміку сім'ї, але й збільшення різноманітних ресурсів на особистісному рівні, що пов'язані з потенційними можливостями для досягнення поставлених завдань і цілей.

Систематизація наукових джерел дозволила визначити, що в системі ціннісно-сміслової сфери студентів відзначаються: зростання патріотизму, трансформація цінностей через кризу суспільства, толерантне ставлення до оточення, еміграція, орієнтація на матеріальні статки, сім'ю, здоров'я, любов і спілкування з друзями.

Під час вивчення структури ціннісно-сміслової сфери студентів із різним сімейним статусом нами було проведено емпіричне дослідження. Основним інструментом були такі психодіагностичні методики:

- 1) шкала екзистенції (А. Ленгле, К. Орглер, С. В. Кривцова);
- 2) методика діагностики смислових життєвих орієнтацій (Дж. Крамбо та Л. Махолік в адаптації Д.О. Леонтьєва);
- 3) методика «Рівень співвідношення «цінності» й «доступності» в різних життєвих сферах» (О. Б. Фанталова);
- 4) методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич);

- 5) методика діагностики міжособистісних відносин (Т. Лірі);
- 6) стандартний бланк семантичного диференціалу (Ч. Осгурд) (25-шкальний).

Вибірку дослідження становили 197 студентів 3–5-х курсів денної форми навчання.

Було сформовано такі дослідницькі групи залежно від шлюбно-сімейного статусу:

- 1) студенти, що перебувають в офіційному шлюбі – 62 особи;
- 2) студенти, що перебувають у неофіційному шлюбі (неzareєстрована форма співжиття) – 67 осіб;
- 3) студенти, що не перебувають у шлюбі – 68 осіб.

Було визначено особливості ціннісно-сислової сфери студентів із різним сімейним статусом (див. табл. 1).

Таблиця 1.

**Особливості ціннісно-сислової сфери студентів
з різним сімейним статусом**

Офіційний шлюб	Неофіційний шлюб	Без шлюбу
ціннісно-сислова сфера характеризується чіткою структурою, цінності й смисли якої орієнтовано на сімейне життя	виявлено більшу диференційованість зв'язків із орієнтацією на професійну діяльність	простежено мотивацію на сімейне життя в майбутніх планах, що є характерним для цього вікового періоду

Виявлено, що існує зв'язок між осмисленням життя, екзистенційною наповненістю життя та цінностями життєвих сфер у студентів з різним сімейним статусом. Дослідження взаємозв'язків осмислення життя й ціннісних орієнтацій студентів показало: чим більше в студентів виражено орієнтацію на сімейне життя, тим вищий рівень осмислення життя; яскравіше простежується наявність життєвих цілей на майбутню перспективу; вищий рівень інтересу до життя

та його емоційна насиченість і змістовність; вищий рівень задоволення самореалізацією й відчуття продуктивності життя; вищий рівень самоконтролю й контролю над життям.

Студенти в офіційному шлюбі мають вищі показники за шкалами «цілі в житті», «процес життя» та вищий загальний показник осмислення життя порівняно зі студентами в неофіційному шлюбі та без шлюбу. Це свідчить про те, що офіційний шлюб впливає на осмислення життя в цілому.

Результати порівняння показників екзистенційної наповненості в студентів з різним сімейним статусом указують, що студенти в офіційному шлюбі мають вищий загальний показник екзистенції, вищі бали показників свобода, екзистенційність і відповідальність порівняно зі студентами в неофіційному шлюбі та без шлюбу.

Наступне завдання полягало у визначенні відмінностей у рівні розвитку показників ціннісно-сміслової сфери в студентів залежно від сімейного статусу (див. табл. 2).

Таблиця 2.

**Рівні розвитку показників ціннісно-сміслової сфери
в студентів залежно від сімейного статусу**

Офіційний шлюб	Неофіційний шлюб	Без шлюбу
перевага цінностей «здоров'я», «розвиток», «творчість», «щасливе сімейне життя», «високі запити» та «сміливість у відстоюванні власної думки»	домінує життєва сфера «цікава робота»	найнижчі показники осмислення життя та екзистенційного наповнення життя; головні цінності «наявність друзів» і «кохання»

Загалом ціннісно-сміслова сфера студентів, що перебувають в офіційному шлюбі, відрізняється більшим осмисленням життя та екзистенційним наповненням порівняно зі студентами як неофіційного шлюбу, так і без шлюбу. Перебування в офіційному шлюбі передбачає більше вираження цінностей «здоров'я», «розвиток», «творчість», «щасливе сімейне життя», «високі запити» та «сміливість у відстоюванні власної думки». Для студентів неофіційного шлюбу є більш важливою життєва сфера «цікава робота». Студенти без шлюбу відрізняються найнижчими показниками осмислення та екзистенційного наповнення життя, цінностей «щасливе сімейне життя», а також найвищими показниками цінностей «наявність друзів» і «кохання».

Окрім того, студенти, які перебувають в офіційному шлюбі, відрізняються вищими показниками за критеріями доброзичливість і дружелюбність порівняно зі студентами неофіційного шлюбу; більшою залежністю, доброзичливістю й альтруїзмом порівняно зі студентами без шлюбу.

Отже, ціннісно-сміслова сфера студентів в офіційному шлюбі характеризується чіткою структурою, цінності й смисли якої орієнтовано на сімейне життя. Серед студентів у неофіційному шлюбі наявна більша диференційованість зв'язків з орієнтацією на професійну діяльність, а в студентів без шлюбу простежується мотивація на сімейне життя в майбутніх планах, що є характерним для цього вікового періоду.

Таким чином, становлення та розвиток ціннісно-сміислової сфери особистості залежить від взаємозв'язків між об'єктивно-змістовними та суб'єктивно-особистісними процесами, у результаті яких відбувається трансформація особистісно-сміслових утворень і соціальних цінностей та смислів. Усе це обумовлює процес ідентифікації особистості, забезпечує стратегічну та ситуативну саморегуляцію в цілому. Ціннісно-сміслова сфера – особливий внутрішній процес, зміст якого полягає у визначенні самого себе в різних контекстах поведінки, діяльності, взаємодії й інтеграції цих уявлень у єдиний цілісний простір життєдіяльності та буття.

Узагальнюючи результати дослідження, можна відзначити процес постійної трансформації сімейних цінностей і самої сім'ї як цінності людства. Суспільство невпинно змінюється, адже воно ще не досягло достатньої економічної, соціальної та політичної стабільності. Це дає нам унікальний шанс зрозуміти характер його впливу на динаміку різноманітних процесів, що відбуваються в такій важливій структурній його одиниці – сім'ї.

3.3 СІМЕЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ БІОГРАФІЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПОКОЛІНЬ

Сімейна ідентичність як соціально-психологічний феномен розвивається та формується поступово. Її набуття пов'язане зі злиттям особистісної й соціальної ідентичностей у спільне ціле. У результаті особистість починає усвідомлювати себе частиною цього цілого, приналежною до сім'ї. Але водночас усвідомлює й свою індивідуальність та унікальність як певного члена сім'ї. Тому, мати сімейну ідентичність означає усвідомлювати свою приналежність до сім'ї й одночасно усвідомлювати наявність особистісних меж існування в межах цієї сім'ї.

Розвиток сімейної ідентичності відбувається на основі ідентифікації із сімейним «Ми» в процесі реального становлення особистості як члена сімейної структури. Як зауважує О. Літвінова, добробут сім'ї пов'язаний з тим, наскільки індивідуальне «Я» членів сім'ї міститься в груповому «Ми» [14]. Л. Виготський наголошує, що ключове переживання дитячого й підліткового віку, яке має відношення до сім'ї, узагалі є одиницею розвитку особистості. Від нього залежить характер сприйняття сім'ї, себе як члена цієї сім'ї й себе як особистості [6].

Щодо самого поняття «сімейна ідентичність», то воно було запроваджено Н. Аккерманом у 2000 році й визначається як зміст і спрямованість цінностей, прагнень та очікувань, проблем адаптації та тривог, що поділяються

й взаємодоповнюються членами сім'ї в процесі виконання сімейних ролей. Автор вважає, що індивід містить у собі як образ особистісної ідентичності, так і образ своєї сім'ї, які випробовують вплив уявлень, що склалися про ці образи в інших осіб [1]. Процес розвитку людини, таким чином, передбачає певний баланс сімейної й особистісної ідентичностей.

У свою чергу, Л. Шнейдер розкриває поняття сімейної ідентичності як когнітивне й емоційне «Ми» кожної конкретної сім'ї, що пов'язане зі самосвідомістю особистості та характеризується різним ступенем протиставлення й включення «Я» та «Ми». В. Столін у своїх працях характеризує сімейну ідентичність як сумісний «багаж» взаємних уявлень, обов'язків, намірів, спогадів, планів, що характеризують сімейне «Ми» [5].

Сучасне тлумачення проблеми становлення сімейної ідентичності особистості пов'язане з тим, що нові життєві обставини вносять невизначеність як у життя сім'ї, так і в життя окремих її членів. Вони потребують конструювання нової соціальної реальності, у якій особистісна й сімейна ідентичність стають елементами цієї нової реальності. Базою такого конструювання стає взаємодія членів родини між собою. Вона сприяє виникненню історії конкретної сім'ї та наративу кожного її члена. Безумовно, культурні наративи, що домінують і притаманні сучасному суспільству в цілому, також здійснюють свій вплив. Тому народження сімейних історій і сімейної ідентичності залежить не лише від взаємодії тих, хто безпосередньо бере участь у сімейній взаємодії.

В. де Гольжак досліджував сімейні історії, які передаються з покоління в покоління, про події минулого та долі різних персонажів сімейних переказів. Він називав їх «сімейний роман» і вважав, що за допомогою сімейних історій можна констатувати певний генеалогічний порядок під час вибудовування власної ідентичності. Але слід пам'ятати, що між «суб'єктивною» та «об'єктивною» історією все ж існує простір, розбіжності. Це надає змогу проаналізувати динаміку процесів передачі інформації. Поміркувати над відповідністю між запропонованою, бажаною й набутою ідентичністю.

Дослідити такі сімейні сценарії, які є підказкою положень про те, що бажано, що можливо, а що може зашкодити тощо [8].

Історія сім'ї містить сукупність знань про її членів; про життя та особистісні особливості старших поколінь; про сімейні правила, ритуали, традиції, зафіксовані в сімейній пам'яті, тощо. Усе це в частково міфологізованій формі свідомо чи несвідомо передається з покоління в покоління як сімейний наратив [14].

З точки зору наративного підходу основним засобом передачі моральних ресурсів є наша вбудованість у сімейні та культурні історії, починаючи ще від народження. За М. Кросслі, наративна теорія підкреслює необхідність концентрації уваги на досвіді переживання, сприйняття, інтерпретування людини. Історія сім'ї чи сімейний наратив передається з покоління в покоління та, тим самим, об'єднує сім'ю як ціле. Така історія під час рекомбінації, розповіді, трансформації стає важливим засобом створення спільного життя членів сім'ї. Тому, сімейний наратив можливо розглядати і як засіб особистісного конструювання, і як засіб розвитку й формування сімейної ідентичності. Дж. Брунер, К. Герген, Ж. Лакан вважають, що кожна сім'я за допомогою сімейного наративу будує власні, неповторні, притаманні тільки для неї стосунки. Але спрогнозувати чи передбачити перебіг цих стосунків неможливо, лише сконструювати їх. У цьому випадку дослідники наголошують, що сімейний наратив характеризується нефінальністю [12].

Одним з важливих ресурсів розвитку сімейної ідентичності є біографічна пам'ять поколінь. Роль пам'яті сім'ї в аналізі особливостей ідентичності розглядала О. Павлова; ресурс сімейної пам'яті – Є. Петрова; Т. Нестік досліджував роль колективної пам'яті; С. Векілова розглядала зв'язок аспектів пам'яті багатопоколінної сімейної спільноти. Окремі аспекти сімейної ідентичності в контексті сімейної біографічної пам'яті досліджували К. Ленгільер, Е. Пітерсон, Д. Хьюзман, С. Дж. Волін та інші.

Біографічна пам'ять є значущим компонентом сімейної ідентичності особистості. Емпіричні дослідження М. Городіліної свідчать, що загальні спогади, пам'ять про значущі події та періоди дозволяють пережити єднання з родинним минулим кожному члену сім'ї [7]. Емоційний аспект при цьому є невід'ємною частиною. Пам'ять сім'ї як складної ієрархії груп передається від старшого покоління до молодшого шляхом комунікації та практик. Тому процес налагодження міжпоколінних зв'язків зберігає й підтримує біографічну пам'ять поколінь.

Але в сучасному суспільстві збільшуються ризики для збереження біографічної пам'яті, що впливають на виявлення сімейної ідентичності. Складні життєві умови, напружені стосунки між членами сім'ї та цілими поколіннями, процеси глобалізації сприяють втраті психологічної близькості в спілкуванні членів сім'ї, сімейних традицій. У результаті сучасні сім'ї можуть стикатися з проблемами збереження пам'яті про родичів і відносин із ними, збереження спадкоємності досвіду поколінь і сімейних цінностей, порушення тієї трансляції пам'яті поколінь, що необхідна для зростання сімейної ідентичності.

Як вважає О. Літвінова, для ефективного формування сімейної ідентичності старшому поколінню необхідно взяти на себе роль передавача сімейних історій. Здійснювати активну комунікативну взаємодію з нащадками, знайомити їх з буденним і професійним життям, сімейними цінностями, легендами, традиціями, правилами родичів, яких уже немає. Такі історії пропонується або записувати, або безпосередньо передавати у формі наративу. У такому оповідальному тексті цікаво знаходити персонажів, основну тему, сюжет, життєві обставини, що викладаються. Молодше покоління зможе усвідомити й відчути приналежність до досвіду своїх предків, свого роду, виявити особистісні сенси, знайти ресурси для розвитку власної особистості в теперішньому, а старше покоління зможе впорядкувати й осмислити свій життєвий досвід [14].

Сімейна ідентичність є складним соціально-психологічним утворенням. Модель сімейної ідентичності структурована за двома підставами: по-перше, соціально-особистісною як переживання приналежності до сім'ї та численних членів роду; по-друге, соціально-часовою як характеристики біографічної пам'яті поколінь. Соціально-особистісна підстава сімейної ідентичності представлена єдністю та ієрархічними відносинами між соціально-когнітивним, соціально-емоційним і поведінковим компонентами: соціально-емоційна складова домінує в соціально-особистісних переживаннях приналежності до сім'ї та членів свого роду. Соціально-часова підстава сімейної ідентичності містить обсяг і часову віддаленість подій біографічної пам'яті роду [7].

Як зауважує у своїх дослідженнях М. Городіліна, вираження сімейної ідентичності не пов'язане лише з когнітивним аспектом біографічної пам'яті поколінь, тобто знаннями щодо сімейної історії та поколінь сім'ї. Вираження сімейної ідентичності тісно пов'язане з характером емоційного ставлення до минулого сім'ї. Чим більше вираження характеристики сімейної ідентичності в особистості, тим позитивніше характеризується біографічна пам'ять поколінь сім'ї, що зберігається та підтримується.

На сучасному етапі розвитку суспільства сімейна ідентичність виконує функцію соціального пізнання, а саме знання міжпоколінних зв'язків свого роду та біографічної пам'яті, спадкоємності й тотожності з попередніми поколіннями сім'ї. Сімейна ідентичність – це важлива координата в системі відносин людини зі світом, що тісно пов'язана з біографічною пам'яттю поколінь.

Список використаних джерел

1. Аккерман, Н. (2000). Теория семейной динамики. В: *Семейная психотерапия*. Питер: СПб, с. 25–56.
2. Алишев, Б. С. (2009). О психологической сущности ценностей. В: *Психология человека в современном мире*, т. 1, с. 7–14.

3. Андреева, Т. В. *Семейная психология*. СПб. Речь, 244 с.
4. Артюхина, Л. В. (2011). Жизненные и профессиональные ценности поколений – основа корпоративной культуры компании в условиях кризисов и конкуренции. *Современные гуманитарные исследования*, 5, с. 179–183.
5. Вагапова, А. (2015). Семейная идентичность супругов и их оценка степени удовлетворенности браком. В: *Акмеология образования. Психология развития*. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, т. 4, с. 72–76.
6. Выготский, Л. С. (2005). *Психология развития человека*. Москва: Изд-во Смысл, 113 с.
7. Городилина, М. В. (2017). Время как интегрирующий фактор семьи в зарубежных исследованиях. *Социальная психология и общество*, [online] т. 8, 1, с. 5–16. doi:10.17759/sps.2017080101.
8. Де Гольфак, В. (2003). *История в наследство: Семейный роман и социальная траектория*. Москва: Изд-во Института психотерапии, 233 с.
9. Дорожко, І. І. (2013). *Родинне виховання у суспільстві ризику: функціональний потенціал у нових соціокультурних контекстах*. Док. філософ. наук. Харків.
10. Дружинин, В. Н. (2006). *Психология семьи*. 3-е изд. СПб.: Питер, 176 с.
11. Крамченкова, В. О. (2016). Ціннісні орієнтації подружжя як чинник психологічного здоров'я сім'ї. *Проблеми сучасної психології*, 33, с. 327–338.
12. Кроссли, М. (2013). *Нарративная психология. Самость, психологическая травма и конструирование смыслов*. Харьков: Гуманитарный центр, 284 с.
13. Леонтьев, Д. А. (1990). *Человек и мир: логика жизненных отношений*. В: *Логика, психология и семиотика: аспекты взаимодействия*. Киев: Наукова думка, с. 47–58.
14. Літвінова, О. В. (2016). Проблема вивчення родинної ідентичності як складової Я-концепції особистості. *Науковий вісник Херсонського державного*

університету. Серія: Психологічні науки, [online] 3, с. 130–135. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_3\(1\)__25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_3(1)__25) [Accessed 11.09.2021].

15. Лукашевич, М. П., Туленков, М. В. та Яковенко, Ю. І. (2008). *Соціологія. Основи загальної, спеціальних і галузевих теорій*. Київ: Каравела, 544 с.

16. Мажитова, А. Р. (2011). Семья как фактор идентификации личности в условиях глобализации. *Вестник Челябинского государственного университета*, 4 (229), вып. 10, с. 32–36.

17. Пороховская, Т. И. (1989). *Ценность и оценка в морали*. Москва: МГУ 86 с.

18. Седих, К. В. (2008). *Психологія взаємодії систем: «сім'я та освітні інституції»*. Полтава: Довкілля-К, 228 с.

19. Скоромна, О. П. (2013). Студентська сім'я як об'єкт соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 3, с. 32–38.

20. Сосніхіна, С. Є. (2017). *Особливості ціннісно-сміслової сфери студентів з різним сімейним статусом*. Канд. психол. наук. Харків.

21. Спирина, Е. Н., Лидерс, А. Г. (2001). Удовлетворенность браком в зависимости от структурно-функциональных характеристик семи. *Журнал практического психолога*, с. 5–6.

22. Танчин, І. З. (2008). *Соціологія*. 3-є вид. Київ: Знання, 351 с.

23. Титаренко, А. И. (1974). *Структуры нравственного сознания: Опыт этико-философского исследования*. Москва: Мисль, 278 с.

24. Фальова, О. Є. (2016). Індекс життєвого стилю: взаємозв'язок психологічних захистів та самоактуалізації жінок з різним сімейним статусом. *Проблеми сучасної психології*, 33, с. 468–478.

25. Харчев, А. Г., Мацковский, М. С. (1978) *Современная семья и ее проблемы*. Москва: Статистика, 224 с.

26. Шакуров, Р. Х. (2003). Психология смыслов: теория преодоления. *Вопросы психологии*, 5, с. 18–33.

27. Шамяонов, Р. М. (2006). Субъективное благополучие и ценностно-смысловые образования личности в профессиональной сфере. *Известия Саратовского университета*, 12, с. 104–109.

28. Шнейдер, Л. Б. (2006). *Семейна психология*. Москва: Академичний Проект; Екатеринбург: Ділова книга, 768 с.

29. Rokeach, M. (1973). *Nature of human values*. N.Y.: Free Press, 190 p.

References

1. Akkerman, N. (2000). *Teoriya semejnoy dinamiki. Semejnaya psihoterapiya*. Piter: SPb, pp. 25–56.

2. Alishev, B. S. (2009). О психологической сущности ценностей. In: *Psihologiya cheloveka v sovremennom mire*, vol. 1. pp. 7–14.

3. Andreeva, T. V. *Semejnaya psihologiya: Uchebnoe posobie*. SPb. Rech', 244 p.

4. Artyuhina, L. V. (2011). ZHiznennyye i professional'nye cennosti pokoleniy – osnova korporativnoy kul'tury kompanii v usloviyah krizisov i konkurencii. *Sovremennyye gumanitarnyye issledovaniya*, 5, pp. 179–183.

5. Vagapova, A. (2015). Semejnaya identichnost' suprugov i ih ocenka stepeni udovletvorennosti brakom. In: *Akmeologiya obrazovaniya. Psihologiya razvitiya*. Saratov: Izd-vo Sarat. un-ta, vol. 4, pp. 72–76.

6. Vygotskiy, L. S. (2005). *Psihologiya razvitiya cheloveka*. Moskva Izd-vo Smysl, 113 p.

7. Gorodilina, M. V. (2017). Vremya kak integriruyushchij faktor sem'i v zarubezhnykh issledovaniyah. *Social'naya psihologiya i obshchestvo*, vol. 8, 1, pp. 5–16.

8. De Gol'fak, V. (2003). *Istoriya v nasledstvo: Semejnyj roman i social'naya traektoriya*. Moskva: Izd-vo Instituta psihoterapii, 233 p.

9. Dorozhko, I. I. (2013). *Rodynne vykhovannia u suspilstvi ryzyku: funktsionalnyi potentsial u novykh sotsiokulturnykh kontekstakh*. Doktora filosof. nauk. Kharkiv.

10. Druzhinin, V. N. (2006). *Psihologiya sem'i*. 3-e izd. SPb.: Piter, 176 p.
11. Kramchenkova, V. O. (2016). Tsinnisni oriientatsii podruzhzhia yak chynnyk psykhologichnoho zdorovia simi. *Problemy suchasnoi psykhologii*, 33, pp. 327–338.
12. Krossli, M. (2013). *Narrativnaya psihologiya. Samost', psihologicheskaya travma i konstruirovaniye smyslov*. Har'kov: Gumanitarnyj centr, 284 p.
13. Leont'ev, D. A. (1990). *CHelovek i mir: logika zhiznennykh otnoshenij. Logika, psihologiya i semiotika: aspekty vzaimodejstviya*. Kiev: Naukova dumka, p. 47–58.
14. Litvinova, O. V. (2016). Problema vyvchennia rodynnoi identychnosti yak skladovoi Ya-kontseptsii osobystosti. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Psykhologichni nauky*, 3, pp. 130–135.
15. Lukashevych, M. P., Tulenkov, M. V. and Yakovenko, Yu. I. (2008). *Sotsiologhiia. Osnovy zahalnoi, spetsialnykh i haluzevykh teorii: pidruchnyk*. Kyiv: Karavela, 544 p.
16. Mazhitova, A. R. (2011). Sem'ya kak faktor idntifikacii lichnosti v usloviyah globalizacii. *Vestnik CHelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4 (229), iss. 10, pp. 32–36.
17. Porohovskaya, T. I. (1989). *Cennost' i ocenka v morali*. Moskva: MGU, 86 p.
18. Sedykh, K. V. (2008). *Psykhologhiia vzaiemodii system: «simia ta osvitni instytutsii»*. Poltava: Dovkillia-K, 228 p.
19. Skoromna, O. P. (2013). Studentska simia yak obiekt sotsialno-pedahohichnoi diialnosti. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 3, pp. 32–38.
20. Sosnikhina, S. Ye. (2017). *Osoblyvosti tsinnisno-smyslovoi sfery studentiv z riznym simeinym statusom*. PhD. Kharkiv.
21. Spireva, E. N., Liders, A. G. (2001). Udovletvorennost' brakom v zavisimosti ot strukturno-funkcional'nykh harakteristik semi. *Zhurnal prakticheskogo psihologa*, p. 5–6.
22. Tanchyn, I. Z. (2008). *Sotsiologhiia: navch. posib.* 3-ye vyd., Kyiv: Znannia, 351 p.

23. Titarenko, A. I. (1974). *Struktury npravstvennogo soznaniya: Opyt etiko-filosofskogo issledovaniy*. Moskva: Misl', 278 p.
24. Falova, O. Ye. (2016). Indeks zhyttievoho styliu: vzaiemozviazok psykholohichnykh zakhystiv ta samoaktualizatsii zhynok z riznym simeinym statusom. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 33, pp. 468–478.
25. Harchev, A. G., Mackovskij, M. S. (1978). *Sovremennaya sem'ya i ee problemy*. Moskva: Statistika, 224 p.
26. SHakurov, R. H. (2003). Psihologiya smyslov: teoriya preodoleniya. *Voprosy psihologii*, 5, pp. 18–33.
27. SHamionov, R. M. (2006). Sub'ektivnoe blagopoluchie i cennostno-smyslovye obrazovaniya lichnosti v professional'noj sfere. *Izvestiya Saratovskogo universiteta*, 12, p. 104–109.
28. Shneider, L. B. (2006). *Simeina psykholohiia: navchalnyi posibnyk dlia vuziv*. Moskva: Akademichnyi Proekt; Yekaterynburh: Dilova knyha, 768 p.
29. Rokeach, M. (1973). *Nature of human values*. N.Y.: Free Press, 190 p.

РОЗДІЛ IV.

КОНКУРС «ІСТОРІЯ МОЄЇ СІМ'Ї» ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

*Н. Г. Чибісова,
канд. філос. наук, доцент*

Анотація. У розділі розглянуто сім'ю як соціальний інститут у сучасному інформаційному суспільстві. Автор звертає увагу на зміни, що відбуваються в родині на сучасному етапі; зазначає, що змінюються її функції, типи, форми; іншою стає роль у формуванні особистості дитини. У сучасному суспільстві батьки часто делегують функцію формування особистості дитини навчальному закладу. Як вирішують це завдання школи, ЗВО залежить від їх місії, мети, корпоративних цінностей. Інформаційний світ диктує навчальним закладам необхідність запровадження нових підходів і форм роботи з учнівською молоддю, але працювати важливо не лише з учнями, але й з батьками.

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» протягом 30 років свого існування звертає увагу на роботу із сім'єю. У ХГУ «НУА» існує програма «Батьки», що дозволяє вибудовувати стратегію діяльності навчального закладу в роботі з родиною. Однією з найважливіших форм такої роботи, на якій зупиняється автор, є конкурс «Історія моєї сім'ї», що дозволяє залучити до вивчення історії роду, сімейних коренів, традицій не лише дітей, а й членів родини. Проведення конкурсу в ХГУ «НУА» протягом 25-ти років довело його дієвість, ефективність у формуванні моральних засад особистості дитини.

Ключові слова: сім'я, функції сім'ї, типи сім'ї, родина в інформаційному суспільстві, роль сім'ї у формуванні особистості дитини, конкурс «Історія моєї сім'ї», цінності, традиції, батьки, навчальний заклад.

«MY FAMILY HISTORY» CONTEST AS THE PERSONALITY FORMATION FACTOR

*Nataliia Chybisova,
PhD in Philosophical Sciences*

Abstract. The article examines the family as a social institution in the modern information society. The author draws attention to the changes taking place in the family at the present stage, notes that the functions, types, forms of the family are changing; the other becomes its role in shaping the personality of the child. In modern society, parents often delegate the function of forming the child's personality to an educational institution. How the school solves this problem, universities depends on their missions, goals, corporate values. The information world dictates to educational institutions the need to introduce new approaches and forms of work with students, but it is important to work not only with students, but also with parents.

Kharkiv Humanitarian University «People's Ukrainian Academy» for 30 years of its existence has been paying attention to work with the family. In KSU «PUA» there is a program «Parents», which allows you to build a strategy for the activities of the educational institution in working with the family. One of the most important forms of such work, which the author dwells on, is the «History of My Family» competition, which allows to involve not only children, but also family members in the study of the history of the clan, family roots, traditions. Conducting a competition at KSU «PUA» for 25 years has proven its effectiveness, efficiency in the formation of the moral principles of the child's personality.

Key words: family, functions of the family, types of families, family in an information society, the role of the family in shaping the personality of a child, the «History of my family» competition, values, traditions, parents, educational institution.

4.1 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Цінності сім'ї в сучасній ієрархії цінностей посідають одне із перших місць. Родина завжди була основою суспільства, розглядалася як осередок держави. У родині зберігаються традиції й звичаї того чи іншого етносу, його риси. У сім'ї як давньому соціальному інституті відбиваються всі досягнення, труднощі, протиріччя суспільства.

У ХХІ столітті сім'я зазнала серйозних змін, вона стала відрізнятися від родини ХХ століття: іншими стали її функції й пріоритети. Сучасне інформаційне суспільство з властивими йому особливостями активно впливає на становлення й розвиток родини: прискорений ритм життя, раціональність мислення, відсутність постійних констант, мозаїчність у сприйнятті світу тощо. В інформаційному суспільстві сім'я набуває нових форм, вона стає рухомою й менш стабільною, змінюються її ціннісні засади. Сім'я, як зазначає І. Єлізарова, перестає бути «виробничою одиницею, більшість сучасних сімей не мають родової власності» [10, с.39].

Наприкінці 90-х рр. на кожні 100 шлюбів припадало в середньому 60% розлучень, а повторний шлюб брало лише 40% чоловіків і жінок. Поступово частка розлучень у бездітних сім'ях зменшується, у той час як у сім'ях з двома й більше дітьми – збільшується. Наявність декількох дітей не розглядається як чинник, що перешкоджає розлученню.

Отже, зростання розлучень пов'язано, у першу чергу, з порушенням адаптації подружжя до соціально-економічних умов і з перебудовою соціальної основи суспільства [2]. Ще однією особливістю сім'ї в сучасному суспільстві є зниження народжуваності. У літературі зазначається, що на цьому етапі тип відтворення населення сприяє переходу від природної народжуваності до раціонально регульованого зачаття й свідомого планування кількості дітей [5]. Це пов'язано зі зміною соціально-економічних умов життя, процесами

інформатизації, цифровізації та урбанізації. Для сучасного суспільства характерною є швидка зміна інформації, а процес здобуття знань досить повільний. Тому потреба в новій робочій силі забезпечується лише за рахунок міграцій. Зростає мобільність у професії й між професіями. Найбільші інформаційні центри зосереджено в містах, у мегаполісах, тому більша частина населення мігрує із сільської місцевості до міста, з міста до міста. Виникає проблема тимчасового житла. Молода людина відривається від родини, від своїх коренів.

Проблеми самотності ведуть до виникнення раннього шлюбу, що, у свою чергу, часто змінює і його форми, гальмує народжуваність. Рідна домівка, родина перестають відігравати сімейне значення; передача традицій, цінностей руйнується.

Інформаційне суспільство вимагає постійного здобуття нових знань, постійного навчання й перенавчання. Це призводить до зміни ролі жінки в суспільстві, дуже часто її професійна зайнятість не дозволяє приділяти достатньо часу вихованню та розвитку дітей. Змінюється внутрішня структура родини, відбувається процес зміни сімейних ролей, що пов'язано зі зміною статусу особистості в суспільстві.

Традиційний союз чоловіка й жінки стає рідкістю. І справа тут не лише в загальному настрої та прагненнях молодих людей. Соціальні умови змінюються, отже, трансформується устрій малої групи. Раніше це було міцне фундаментальне об'єднання, де шанували традиції й цінували незаперечні авторитети. Нині ж мала група стала більш мобільною, а погляди – лояльнішими. Сьогодні існують уже й одностатеві шлюби.

Інститут сім'ї в сучасному суспільстві перебуває практично на межі зникнення. Про те, що важлива роль родини як соціального осередка похитнулася, свідчить не лише динаміка розлучень, а й прихильність молоді до такої філософської течії, як чайлдфрі (child-free), тобто прагнення жити для себе, не замислюючись про продовження роду [8]. Ця обставина призводить

до того, що нуклеарні союзи, де є хоча б одна дитина, замінюються на бездітні, для яких такий спосіб життя є усвідомленим вибором.

У суспільстві змінюються функції сім'ї. І якщо раніше функція продовження роду мала провідну роль, то зараз союзи часто створюються заради підтримки й спільного досягнення успіху, а також для набуття почуття соціальної захищеності й спокою. На перше місце також висувуються такі функції, як комунікативна та господарсько-побутова. Важливу роль продовжує відігравати виробнича функція.

На сучасному етапі розвитку для українців сім'я була й залишається важливою життєвою цінністю: 86,3% назвали її для себе дуже важливою, а ще 13% – «швидше важливою». Такі результати зазначаються у світовому товаристві дослідження цінностей World Values Survey 2020 р. [3].

Таким чином, в інформаційному суспільстві шлюб між чоловіком і жінкою розглядається як союз, який акумулює в собі досягнення обох партнерів і створюється для підтримки й спільного розвитку. У цьому союзі партнери будуть вчитися любити, поважати й цінувати один одного. Отже, цей союз може сприяти подальшому розвитку такого соціального інституту, як сім'я. Безумовно, багато в становленні родини залежить від певних складових розвитку держави: економічних, політичних, правових тощо, але багато чого залежить і від загального настрою членів соціуму, який формується в процесі соціалізації.

До негативних результатів становлення сім'ї в сучасному світі належать: зменшення кількості повних родин; наявність тенденції вільно обирати собі дружину або чоловіка; зростання рівня сексуальної свободи, поширення дошлюбних статевих відносин; зростання економічної незалежності жінок та активне залучення їх до трудової діяльності; збільшення кількості неповних сімей з дітьми, народжених поза шлюбом; збільшення кількості самотніх людей, які не одружуються; зменшення середньої тривалості шлюбу, зокрема й за наявності такої тенденції, як відкладання часу вступу до шлюбу; збільшення кількості розлучень [9]. Такі процеси призводять до того, що загострюються проблеми «батьків і дітей», виникає неповага до старшого

покоління, байдужість до створення сім'ї, активізуються проблеми соціального сирітства, дитяча проституція тощо.

Людина в інформаційному суспільстві не втрачає своїх моральних засад, навпаки, вони матимуть ще більше значення. Сучасне суспільство передбачає наявність в індивідів розвиненого почуття відповідальності за своє життя та життя інших людей. Тому й родина в традиційному або новому вигляді буде зберігатися та розвиватися.

4.2 МІСЦЕ Й РОЛЬ БАТЬКІВ У СУЧАСНІЙ РОДИНІ

Роль родини в становленні особистості завжди цікавила вчених. Так, вивченню ролі сім'ї як соціального інституту присвятили свої праці такі класики соціології, як Е. Дюркгейм, О. Конт, П. Сорокін, Г. Спенсер, Т. Парсонс та ін. Питаннями розвитку сучасної сім'ї займаються Е. Берджесс, Дж. Боссард, У. Дж. Гуд, К. Кіркпатрік, Г. Локк, М. Німкофф, У. Огборн, Р. Уїнч, Р. Хілл, К. Циммерман, М. Елмер та ін.

Сьогодні в дослідженні інституту сім'ї склалося два підходи: один – фамілістичний, який сприймає сучасну сім'ю як таку, що знаходиться в стані кризи, де розпалися традиційні її форми та зв'язки, ціннісні основи, а інший – постмодерний, який розглядає нові, різноманітні форми сім'ї, що виникли в соціумі й відрізняються від традиційного її розуміння [11]. Дослідники вважають, що зміни в сучасній родині відбуваються в результаті трансформацій, які притаманні суспільству. До представників першого підходу слід віднести: Б. Бергера, Д. Бланк-Хорна, Дж. Девіса, А. Карлсона, П. Моргана, Д. Попенос, Р. Вайтфілд; у пострадянському просторі – А. Антонова, В. Медкова.

До другого підходу належать дослідники: А. Вишневський, О. Волков, С. Голода.

Окремі аспекти формування й становлення сучасної сім'ї вивчають: А. Гаутер, Дж. Гірник, В. Дюмон, У. Дж. Гуд, А. Карлсон, А. Кан, А. Кох,

Ш. Кемерман, Дж. Льюїс, М. Мейерс, П. Мосс, Б. Пфау-Еффінгер, К. Росс, Ж. Сардин, Н. Стропнік, Н. Фрейзер, Р. Хілл, А. Черлін, а також українські дослідники: С. Аксьонова, В. Андрющенко, О. Балакірева, В. Бялковський, О. Васильєва, С. Глазунов, Д. Касьянова, О. Коломієць, О. Крикун, Б. Крімера, І. Курило, А. Лантух, Н. Лавриненко, Е. Лібанова, Т. Медіна, Л. Мельничук, А. Ноур, В. Пилипенко, А. Реух, Л. Слюсар, В. Стешенко, Л. Чуйко, Ю. Якубова та ін.

Мета пропонованого розділу – визначити вплив конкурсу «Історія моєї сім'ї», що виник у Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» в 1996 році та продовжує існувати й розвиватися вже понад 25 років, на становлення особистості.

Родина є складним соціальним інститутом, що пов'язаний з усіма сферами життя суспільства; вона охоплює всі сфери життя індивіда: від особистісно-індивідуальної до державної, від матеріальної до духовної [1, с. 8].

Протягом багатьох століть саме сім'я виступала транслятором традицій, звичаїв, моральних норм і цінностей соціуму, вона виконувала й продовжує виконувати властиві їй функції народження, утримання та виховання молодого покоління. Ніхто не народжується з готовим набором якостей та уявлень. Усі особистісні якості формуються протягом життя, від часу народження людини до її зрілості.

Саме родина вводить дитину до навколишнього світу, зважаючи на різні сторони її становлення: моральну, політичну, фізичну, естетичну, релігійну та ін.

З перших років життя дитини сім'я знайомить її з моральними нормами й цінностями, допомагає зрозуміти, що таке «добро» й що таке «зло», навчає вибудовувати стосунки з рідними та чужими людьми, із соціумом, державою. Чим різноманітніше ставлення дитини до різних сторін життя, тим багатше її духовний світ. Саме в родині дитина залучається до суспільного життя, сприймає його норми та цінності, мову, способи мислення. Сім'я є найважливішим чинником соціалізації особистості. Отже, майбутнє буде притаманне лише тій

державі, яка приділяє увагу, підтримує та розвиває інститут сім'ї, яка розглядає родину як найвищу цінність.

Сучасна сім'я набула нових форм, стала рухомою й менш стабільною, змінилися її ціннісні основи. Сімейні стосунки сьогодні переживають кризу. В інституті сім'ї немає єдності, батьки по-різному ставляться до виконання своїх обов'язків. Так, дехто з батьків усвідомлює ступінь своєї відповідальності щодо залучення дитини до моральних цінностей; дехто вважає за краще передати ці обов'язки суспільним інститутам і, перш за все, школі; дехто ж з батьків висловлює певні сумніви щодо необхідності й доцільності організації процесу морального виховання дітей у державі, яка сама неодноразово порушувала та продовжує порушувати загальновизнані норми й принципи моралі. Є сьогодні й такі батьки, які взагалі не здатні виступати в ролі вихователів через власну педагогічну безпорадність, батьківську індиферентність або неможливість бути зразком моралі для своїх дітей.

Криза в суспільстві неминуче призвела й до кризи в розумі батьків, які виявилися не готовими до відповіді на запитання: «Як виховувати дитину?», «Які якості слід в неї формувати: чесність, порядність, великодушність, благородство або здатність вижити за всяку ціну в цьому жорсткому світі; практичну хватку, вміння досягати мети будь-якими засобами, не зважаючи на інтереси оточення; діловитість; альтруїзм чи індивідуалізм, чуйність або жорстокість?»

У сучасному соціологічному дослідженні «Світове дослідження цінностей» (World Values Survey, WVS, 2020 р.), що є довгостроковим порівняльним дослідженням, зазначається, що українці намагаються виховувати у своїх дітях такі якості, які вважаються необхідними для досягнення успіху в житті. Серед них працьовитість залишається головною якістю, хоча її важливість у 2020 році зазначила менша кількість опитаних, ніж у попередніх дослідженнях. Почуття відповідальності назвали 62,5%. Більше половини (55,1%) обрали гарні манери. Майже половина українців вважають важливим виховувати в дітей такі якості, як «терпимість й повага до інших людей» (47,9%),

а також «рішучість, наполегливість» (45,8%). Найменш важливими виявилися такі якості, як безкорисливість, релігійність і фантазія, які обрали, відповідно, 15,8%, 14,9% і 12,1% [3]. Ці результати на перший погляд не викликають тривоги, але давайте розглянемо, чи все так однозначно. Останнім часом у суспільстві складається ситуація, що дозволяє відокремити поняття «сім'я» та «батьківство» [4, с. 54]. Соціально-економічна криза часто позбавляє сім'ю її основних функцій і, перш за все, тих, що пов'язані з вихованням дітей. У суспільстві з'являються неповні сім'ї, незареєстровані шлюбні стосунки, транснаціональні сім'ї, у яких батьки виступають в ролі «здобувачів», а не вихователів, часто виїжджають на заробітки за кордон, а діти залишаються під опікою найближчих родичів (бабусь, дідусів, тіток і дядьків або взагалі знайомих).

У сучасному соціумі цінності батьківства зменшуються, деформуються, на перший план виходять матеріальні цінності. Сім'я як інститут соціалізації нових поколінь втрачає своє значення. У результаті цього на перший план висувуються індивідуально-особистісні цінності, роль сім'ї як структурної одиниці суспільства ігнорується, виникає проблема відтворення майбутнього покоління, сім'я перестає піклуватися про духовний розвиток дітей, а, отже, не вирішуються моральні, громадянські проблеми, що існують у суспільстві.

У сучасному українському соціумі дослідники виділяють кілька типів сімей:

– сім'я з активною моральною позицією батьків, які активно сприяють формуванню в дітей моральних якостей, громадянської активності та цілеспрямовано керують цим процесом;

– сім'я з активно-пасивною позицією батьків, які звертають увагу на дитину, але не акцентують увагу на її духовному розвитку, не виховують у неї почуття відповідальності, поваги до громадянських цінностей, громадських моральних норм та ідеалів. Батьки не готують дитину до життя в суспільстві;

– сім'я з пасивною морально-громадянською позицією, яка не звертає уваги на питання соціалізації дітей. Такі сім'ї, як правило, перекладають відповідальність за виховання дітей на навчальні заклади: школи, ЗВО;

– сім'я з негативною морально-громадянською позицією батьків. У таких сім'ях батьки не займаються вихованням дітей і діти ростуть самі по собі [1, с. 8].

Існування в суспільстві різних типів сімей свідчить про наявність різного рівня культури в його членів. Родини спираються на різні ціннісні системи, у них різні уявлення про життя.

Важливо, щоб у державі, у соціумі було визначено та ухвалено базову систему цінностей, на яку й будуть спиратися соціальні інститути, зокрема й інститут сім'ї. Така система цінностей дозволила б вибудувувати виховний процес на єдиних ціннісних засадах. І тоді б кожна сім'я, навчальний, медичний заклади тощо рухалися в одному напрямку, виховуючи особистість.

Саме в родині в дітей формуються моральні норми поведінки, ідеали, ставлення до родини, інших людей, держави. Дитина набуває перший громадянський досвід. У родині вона відкриває для себе, що таке влада, і відбувається це через знайомство з поведінкою батьків. Ю. Резнік вважає, що взаємини, які складаються між дітьми й батьками, відіграють найважливіше значення в створенні раціональної «Я-концепції». Саме поведінка батьків, на думку вченого, відіграє визначальну роль у розвитку самооцінки дитини, у її моральному вихованні [7, с. 74].

У кризовому суспільстві передача традицій, цінностей, ідеалів від одного покоління до іншого здійснюється болісно. Старше й середнє покоління в основному дотримуються цінностей минулого. Молоде покоління прагне вирватися з-під опіки батьків, воно легше адаптується до нових умов життя, заснованих на новій системі цінностей та ідеалів. Серед чинників, які значно впливають на становлення особистості дитини, дослідники виділяють такі:

- моральний приклад батьків для дитини;
- єдність поглядів батьків і всієї родини;

- відсутність протиріч у самоідентифікації батьків;
- соціально-економічний статус батьків, їх культурний та освітній рівень;
- кореляція між поглядами членів родини та їх поведінкою;
- соціальна активність, громадянська позиція членів родини;
- змістовний аспект в оцінці навколишньої дійсності, інших людей,

соціуму та їх кореляція з оцінками держави, суспільства [1, с. 12].

Таким чином, родина, батьки можуть бути представлені як інститут формування майбутнього покоління, у якому діти не лише спираються на досвід, знання членів сім'ї, а й відтворюють їх поведінку, звичаї, ціннісні орієнтації та ідеали. Родина досягає результативності у виховній діяльності лише тоді, коли нею створені умови для всебічного розвитку особистості дитини; коли сім'я сама по собі є благополучною. Але якщо родина не бере участі в процесі виховання, не дбає про створення необхідних умов для розвитку особистості дитини, то на її формування почнуть впливати інші агенти, які входять у коло її безпосереднього оточення, а вони не завжди є носіями високоморальних якостей та ідеалів.

З позицій антропосоціального підходу людина є першопричиною всіх соціально-економічних процесів. І, навіть ухвалюючи правильні закони, що спираються на високі моральні принципи, люди, які ухвалюють ці закони, можуть їх аморально порушувати. Необхідно розуміти, що неможливо побудувати потужну економіку й громадянське суспільство в Україні, не звертаючи уваги на загальну культуру суспільства й насамперед культуру молодого покоління.

Формування особистості дитини в родині залежить від рівня культури, освіти батьків. Через це й методи формування особистості будуть у родинах відрізнятися: від методу переконання, роз'яснення, зацікавленості до методів залякування, погроз, покарання тощо. Одні батьки бажають бачити дітей слухняними виконавцями, інші – самостійними особистостями, які вміють

думати. Так, дослідники зазначають, що вибір методів виховання залежить від низки умов:

- від розуміння батьками своїх дітей;
- від досвіду батьків;
- від рівня їх моральної та політичної активності;
- від прояву й послідовного виконання батьками своїх моральних і громадянських позицій;
- від наявності спільної діяльності;
- від рівня культури батьків;
- від уміння спілкуватися з дітьми [1, с. 10];
- від підтримки та збереження в родині традицій;
- від наявності культурно-освітнього середовища, необхідного для морального становлення особистості.

Із цими положеннями не можна не погодитися. Тільки маючи знання, культуру, досвід можливо вибудувати дитині траєкторію її становлення й розвитку як активної, інтелектуальної та духовно багатой особистості.

Батьки відіграють головну роль у формуванні особистості дитини, вони стоять найближче до неї, вони – її первісне оточення, і тому формування особистості дитини повинно починатися в родині. Потім з'являються вторинні агенти формування особистості: друзі, учителі, однокласники, лідери молодіжних організацій, груп, об'єднань тощо.

У сучасному суспільстві авторитет родини дещо зменшився. Але він залишається досить значним для дітей. Сьогодні згідно з дослідженнями інституту соціології НАН України родині довіряють повністю – 61,44% молодих людей, в основному довіряють – 31,36%, не довіряють зовсім – 2,87%, в основному не довіряють – 2,83%. У підлітковому віці авторитет родини дещо знижується; у формуванні ціннісних орієнтацій, ідеалів зростає роль друзів, однокласників [3]. Чим дорослішою стає людина, тим ширшим, різноманітнішим стає коло її взаємодії із соціумом. І на становлення особистості впливає вже

не лише найближче оточення, а й вторинні та третинні агенти: ЗМІ, Інтернет, політики, викладачі ЗВО, діячі шоу-бізнесу, спорту тощо. Але сім'я для багатьох молодих людей і в студентські роки залишається значним чинником у формуванні духовних цінностей, громадянської позиції.

Сучасне суспільство зацікавлене, щоб сім'я виконувала поставлені перед нею завдання й була готовою до формування моральної особистості, особистості громадянина, яка б, у свою чергу, сприяла подальшому розвитку й розквіту соціуму.

Сьогодні українська родина переживає великі труднощі соціально-економічного характеру, але вона як і раніше продовжує залишатися визначальною ланкою в процесі становлення морального здоров'я дитини. І іншого інституту, який зміг би її замінити, немає. Зважаючи на це, допомогу родині покликані надати інші суспільні інститути: держава, ЗМІ, медичні установи, навчальні заклади.

4.3 ІНСТИТУТ ОСВІТИ Й РОДИНА

Освітня галузь за своєю суттю є локомотивом соціального, економічного розвитку, оскільки саме в ній триває процес становлення особистості. Але цей процес має базуватися на системі гуманістичних, високоморальних цінностей. У його основі покликаний бути принцип гуманізації, що дозволяє формувати творчо активних, інтелектуальних і відповідальних особистостей.

Навчальні заклади здатні досягти позитивного результату у формуванні особистості лише за умови плідного контакту з родиною: розвиток особистості – справа спільна. І родина входить до складу безпосередніх учасників цього процесу. Безумовно, тільки систематична, послідовна, комплексна діяльність усіх соціальних інститутів: сім'ї, навчального закладу, держави, громадських організацій, культурних і дозвільних центрів, засобів масової інформації тощо – здатна вирішити поставлені завдання. Але й батьки разом з педагогічним

колективом навчального закладу можуть виробити спільні напрямки виховної роботи, знайти єдині форми, які вплинуть на становлення особистості дитини. Серед таких форм можуть бути як традиційні, так і інноваційні, наприклад: спільні дитячо-батьківські семінари, спільні активні заняття з розвитку навичок взаємодії, спільні форми проєктної діяльності тощо. [10]

У Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» (ХГУ «НУА») велике місце посідає вивчення й реалізація на практиці такої цінності, як сім'я, яка заломлюється в навчальній і позааудиторній роботі. Неможливо допомогти дитині в її освітньому й духовному становленні самотужки, у цей процес мають бути залучені учителі, учні та батьки. Лише спільними зусиллями, поважаючи й цінуючи працю кожного суб'єкта такої взаємодії, можна досягти позитивних результатів. У сучасному суспільстві, у якому зло панує поруч з добром, потворне з прекрасним, нице з піднесеним, у якому культура, мистецтво давно переслідують лише комерційні цілі, головним порадином, співрозмовником дитини стає Інтернет. Тому вкрай важливо ще з раннього дитинства формувати в неї духовні орієнтири, морально-естетичні цінності, що стануть для неї непорушними протягом усього її життя. Серед цих цінностей своє особливе місце мають посісти сімейні. Саме родинні цінності знайшли подальший розвиток і практичне втілення в програмах ХГУ «НУА»: «Здоров'я», «Батьки», «Художньо-естетичне виховання», «Виховання вихователів» та ін. Пропоновані програми дозволяють формувати особистості тих, хто навчається, на всіх освітніх щаблях НУА: у Дитячій школі раннього розвитку, у Спеціалізованій економіко-правовій школі, у гуманітарному університеті.

Однією з пріоритетних форм становлення особистості в академії є конкурс «Історія моєї сім'ї». Конкурс існує вже понад двадцять п'ять років. Заснований він 1996 року з ініціативи ректора, проф. Астахової К. В. Мета конкурсу – залучення школярів і студентів до цінностей сім'ї, до її історії, традицій, а через них до історії держави, суспільства, до їх цінностей і досягнень.

За ці роки конкурс вийшов за межі академії та став міським, обласним, а з 2011 року й телевізійним (з 2011 року протягом декількох років конкурс проводився Харківським телеканалом А/TVК). Конкурс «Історія моєї сім'ї» – академічний, тому в ньому беруть участь і юні академіки, і школярі, і студенти, їхні батьки, випускники, співробітники та викладачі академії. Конкурс проводиться за номінаціями, серед яких: «Генеалогічне дерево», «Забута фотографія», «Реліквія в історії моєї сім'ї», «Традиції в моїй родині», «Друга світова війна в історії моєї сім'ї», «Моя мама», «Любов в історії моєї родини», «Мій Учитель», «Харків в історії моєї сім'ї», «Пісня в історії моєї родини», «Служіння батьківщині та обов'язку», «НУА в історії моєї родини», «Мій сімейний альбом» тощо. Щороку за ініціативи учнів і студентів з'являється нова номінація конкурсу.

У процесі формування особистості молодої людини важливо спиратися на сімейні традиції, на історичну пам'ять роду. Процес залучення до цінностей, ідеалів родини починається ще з раннього віку: з пісень, казок, з розповідей про історичні події, у яких брали участь члени родини, з екскурсій, походів рідною країною. Так, у дитини починають формуватися уявлення про героїв, працюючих людей, рідну землю. За даними досліджень, молоді люди, які слухали в дитинстві розповіді про Батьківщину, більшою мірою відчувають з нею емоційну та духовну близькість, відчувають себе її громадянами, прагнуть проявляти громадянську активність, служити в армії.

Академічний конкурс передбачає вивчення генеалогічного дерева родини, родинних архівів, фотографій, знайомство з реліквіями та традиціями, обрядами та піснями, які зберігаються в родині і можуть бути передані майбутнім поколінням. Допомогу в підготовці до конкурсу надають методичні матеріали, відеопосібник, що представлені в Центрі науково-гуманітарної інформації академії, а також кращі конкурсні роботи, які зберігаються у фондах музею історії НУА.

На академічний конкурс учні подають роботи, у яких вони крізь історію своїх родин знайомляться з історією, культурою народу, країни; кращі роботи презентуються на заключному вечорі конкурсу – «День родини», який щороку відбувається в НУА напередодні Міжнародного жіночого дня. Цей конкурс долучає учнів і студентів до родинних витоків, оскільки написати роботу без допомоги батьків, близьких родичів неможливо. Конкурс об'єднує членів родини, вони спільно працюють над важливою для всієї родини справою. Він допомагає молоді краще зрозуміти, як життя родини вплетено в життя міста, країни, народу; що традиції, реліквії родини – це ті цінності, які необхідно зберігати, вивчати та передавати наступним поколінням. Сімейні цінності – це цінності, які поєднують нас з минулим та з майбутнім.

За підсумками конкурсів «Історія моєї сім'ї» в академії підготовлені й вийшли друком видання: «Лист Діду», «Я пам'ятаю, я пишаюся», «Велика Вітчизняна війна на стендах вузівських музеїв», «Спасибі, солдати, за рік 41-й, за рік 45-й», у яких зібрано кращі роботи учнів і студентів.

Історична пам'ять сучасної родини, як зауважують дослідники А. А. Козлов і О. М. Захарова усупереч поширенню останнім часом протилежної думки, досить глибока, хоча й не у всіх випадках. Більшість опитаних (64%) досить фрагментарно, але орієнтується у своєму родоводі в діапазоні 3–6 поколінь; із них 58,7% пам'ятають про предків 3–4 покоління, 6% знають представників родини до 5–6 покоління, а 2,3% добре орієнтуються у своєму генеалогічному дереві й знають про його виникнення з найдавніших часів [6]. Не можна не підтримати таку позицію вчених. Конкурс «Історія моєї сім'ї» підтверджує, що приблизно 60% учнів і студентів академії знають про свій родовід від 3 до 6 покоління. Якщо взяти за середній показник тривалість життя покоління в 50 років, то виходить, що глибина історичної пам'яті респондентів становить від 150 до 300 років. Водночас, 30–40% опитаних пам'ятають свій родовід тільки до 2-го покоління, що пов'язано з війнами, руйнуваннями,

міграцією (часто не з власної вини), втратою сімей та ін. Така ситуація не може позитивно впливати на становлення особистості молодої людини.

Від глибини історичної пам'яті в родині залежить ступінь і якість впливу сім'ї на моральний світ дитини, формування її громадянських і патріотичних ціннісних орієнтацій. Дані досліджень свідчать про те, що молоді люди пишаються членами свого роду, своїми близькими. Варто тільки познайомитися з роботами, поданими на конкурс «Історія моєї сім'ї». Серед родичів, що викликають гордість і повагу, учні й студенти академії насамперед називали дідусів, бабусь, прадідусів і прабабусь. Важливим для студентів і школярів академії є покоління учасників Другої світової війни. Подібні результати ми зустрічаємо й у дослідженні А. А. Козлова та О. М. Захарової. Діти пишаються й своїми близькими, батьками, але показники дещо нижчі (батьки становлять 1/6 відповідей) [6].

Таким чином, можна зазначити, що формування особистості молодих людей спирається на традиції, реліквії родини, історичну пам'ять, яка зберігається й підтримується в сім'ях.

Важливо змалечку залучати дитину до родинних цінностей, знайомити її з історією, минулим. Засоби формування можуть бути різними: розповіді, складання генеалогічного дерева, участь у конкурсі тощо.

Академічний конкурс «Історія моєї сім'ї» може бути представлений як найважливіший чинник формування особистості молоді, який спрямований на розвиток високоморальних ідеалів і духовних цінностей не лише в школярів і студентів, але й у батьків, викладачів, учителів, громадськості.

На жаль, як уже було зазначено вище, на сучасному етапі не всі родини здатні звертати увагу на формування духовного світу дитини; політична нестабільність, економічна криза, соціальна поляризація й зубожіння родин не сприяють цьому процесу. Сучасна родина потребує допомоги. І цю допомогу можуть надати їй соціальні інститути: держава, медичні установи, навчальні заклади, громадські організації. Але лише родина й навчальний заклад

впливають на індивіда, формуючи його особистість. Причому ефективність виховного впливу буде залежати від взаємодії всіх суб'єктів виховного процесу, від їх бажання й уміння спільно вирішувати важливе завдання соціалізації особистості дитини або молодшої людини; формування духовної культури та громадянських позицій.

Список використаних джерел

1. Буяк, Б. Б. (2012). Роль сім'ї у формуванні світоглядної складової політичного виховання молоді. *Вісник СевНТУ. Серія: Філософія*, вип. 126, с. 7–13.
2. Голофаст, В. Б. (2006). *Социология семьи*. СПб.: Алетейя, 432 с.
3. Focus.ua, (2020). *Для украинцев семья была и остается на первом месте в жизни по важности* [online]. Available at: <https://focus.ua/ukraine/466524-dlya-ukraincev-semya-byla-i-ostaetsya-na-pervom-meste-v-zhizni-po-vazhnosti-issledovanie-infografika> [Accessed 16 Jan. 2021].
4. Кац, М. Н. (2012). Формы современной украинской семьи: аксиологический аспект. *Вісник СевНТУ. Серія: Філософія*, вип. 126/2012.
5. Коваль, Н. А., Калинина, Е. А. (2007). *Психология семьи и семейной дезадаптивности*. Тамбов: ТГУ им. Г. Р. Державина, 351 с.
6. Алексеева, О. С., Козлова, И. Е. (2010). Факторизация опросника родительско-детских отношений на выборке двухдетных семей. *Психологические исследования*, [online] 3/11. Available at: <http://psystudy.ru/index.php/num/2010n3-11/332-alekseeva-kozlova11.html> [Accessed 16 Jan. 2021].
7. Резник, Ю. М. (2000). Структура личности. Статусы-роли-диспозиции. *Личность. Культура. Общество*, вып. 4(6), т. 2, с. 197–236.
8. *Семья в современном обществе* (2020). [online]. Available at: <https://xn---dtbebvqepcbbtq4r.xn--p1ai/blog/semya-v-sovremennom-obshhestve> [Accessed 16 Jan. 2021].

9. *Соціологія сім'ї* (2020). [online] Available at: <https://sites.google.com/site/leschukvasyl/sociologia-sim-ie> [Accessed 16 Jan. 2021].

10. Чибисова, Н. Г. (2016). Взаимодействие семьи и школы в процессе нравственного становления личности. В: *Партнёрство ради будущего*. Харьков: Изд-во НУА, с. 43–58.

11. Чибісова, Н. Г. (2018). Роль родини в моральному становленні особистості. В: *Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ, с. 176–181 с.

References

1. Buyak, B. B. (2012). Rol' sim'yi u formuvanni svitohlyadnoyi skladovoyi politichnoho vykhovannya molodi [The role of the family in the formulation of the overwhelming warehouse policy of young people]. *Visnyk SevNTU*, iss. 126, pp. 7–13.

2. Holofast, V. B. (2006). *Sotsiologhiya sim'yi* [Sociology of the family]. SPb., Aleteyya, 432 p.

3. Focus.ua, (2020). *Dlya ukrayintsiv rodyna bula i zalyshayet'sya na pershomu mistsi v zhytti za vazhlyvistyuu* [For Ukrainians, the family has been and remains in the first place in life in terms of importance]. [online]. Available at: <https://focus.ua/ukraine/466524-dlya-ukraincev-semya-byla-i-ostaetsya-na-pervomeste-v-zhizni-po-vazhnosti-issledovanie-infografika> [Accessed 16 Jan. 2021].

4. Kats, M. N. (2012). Formy suchasnoyi ukrayins'koyi sim'yi: aksiologichnyy aspekt [Forms of the modern Ukrainian family: axiological aspect]. *Visnyk SevNTU*, iss. 126, pp. 54–58.

5. Koval', N. A., Kalinina, E. A. (2007). *Psykhologhiya sim'yi i simeynoyi dezadaptivnosti* [Family psychology and family maladjustment]. Tambov: THU im. H.R. Derzhavina, 351 p.

6. Aleksyeyeva, O. S., Kozlova, I. YE. (2010). Faktoryzatsyya opytuval'nyka bat'kivs'ko-dytyachykh vidnosyn na vybirtsi dvukhdetnykh simey. [Factorization of

the questionnaire of parent-child relations on a sample of two-child families]. *Psykholohichni doslidzhennya*, [online] 3/11. Available at: <http://psystudy.ru/index.php/num/2010n3-11/332-alekseeva-kozlova11.html> [Accessed 16 Jan. 2021].

7. Rezyk, YU. M. (2000). Struktura osobystosti. Statusy roli-dyspozytsiyi. [Personality structure. Status-Role-Disposition]. *Osobystist'. Kul'tura. Suspil'stvo*, iss. 4 (6), vol. 2, pp. 197–236.

8. *Sim'ya v suchasnomu suspil'stvi* [Family in modern society] (2020). [online]. Available at: <https://xn----dtbebvqepcbbtq4r.xn--p1ai/blog/semya-v-sovremennom-obshhestve> [Accessed 16 Jan. 2021].

9. *Sotsiologhiya sim'yi* [Sociology of family] (2020). [online]. Available at: <https://sites.google.com/site/leschukvasyl/sociologia-sim-ie> [Accessed 16 Jan. 2021].

10. Chybisova, N. H. (2016). Vzayemodiya sim'yi i shkoly v protsesi moral'noho stanovlennya osobystosti. [The interaction of family and school in the process of moral formation of the individual]. In: *Partnerstvo zarady maybutn'oho*. Kharkiv: Vyd-vo NUA, pp. 43–58.

11. Chybisova, N. H. (2018). Rol' rodyiny v moral'nomu stanovlenni osobystosti. [The role of the motherland in the moral development of specialness] In: *Simeyna polityka v Ukrayini: problemy i perspektyvy rozvytku*. Kyvi, pp. 176–181.

ДОДАТКИ

Додаток 1.

Список матеріалів за темою «Історія моєї сім'ї»

із фондів ЦНГІ

1. Аверінцев, С. (2000). Обрії сім'ї. *Незалеж. культурол. часоп.*, 18, с. 200–212.
2. Акимов, Ю. Г. (2001). Канадское общество на пороге XXI века: (по материалам частичной переписи населения). *США – Канада. Экономика, политика, культура*, 8, с. 47–61; с. 52–63.
3. Алієва, С. (2008). Роль сім'ї та батьків у процесі формування крос-культурних цінностей у молодших школярів. *Почат. шк.*, 1, с. 53–56.
4. Антонов, А. И. (1999). Семья, рыночная экономика, государство: кризис социальной политики. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18, Социология и политология*, 3, с. 87–103.
5. Аромштан, М. (2001). Как построить мир в семье? *Шк. психолог: прил. к газ. «Первое сент.»*, 8–15 марта (10), с. 1–4.
6. Астахова, В. И. (2009). *Путь к успешности*. Харьков: Изд-во НУА, 55 с.
7. Астахова, В. И., Бутылкина, Т. Л., Бельчикова, Л. Я. и др. (2011). *Воспитательный потенциал современной семьи*. Харьков: Изд-во НУА, 43 с.
8. Астахова, В. И., Бутылкина, Т. Л., Бровко, Г. В. и др. *Семья и школа – гаранты нравственного воспитания детей*. Харьков: Изд-во НУА, 51 с.
9. Беляєва, М. (2013). Щаслива родина. *Освіта України*, 12 серп. (32), с. 10.
10. Бергер, Б. (2003). Нуклеарная семья как первооснова цивилизации в исторической перспективе. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18, Социология и политология*, 3, с. 93–100.
11. Берто, Д., Берто-Вьям, И. (1992). Семейное владение и семья: трансмиссии и социальная мобильность, прослеживаемые на пяти поколениях. *Социол. исслед.*, 12, с. 32–140; 3, с. 58–67.

12. Бестужев-Лада, И. В. (2007). Как вырождаются и вымирают народы. *Педагогика*, 2, с. 93–97.
13. Бондар, Л. С. (2010). Питання співдружності школи і сім'ї у творчій спадщини В. О. Сухомлинського та О. А. Захаренка. *Педагогіка і психологія*, 2, с. 79–87.
14. Брандт, З. В. (2001). История семьи в устной памяти русских и французов. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19, Лингвистика и межкультур. коммуникация*, 1, с. 144–152.
15. Буленкова, Н. (2003). Семья – это любовь. *Воспитание школьников*, 1, с. 42–44.
16. Бутилкіна, Т. Л. (2007). Партнерство. Новий час – нова парадигма освіти – нові форми роботи з батьками. *Освіта*, 4–11 квіт. (15/16), с. 8.
17. Васильчук, Ю. А. (2007). Воздействие семьи на динамику рыночной экономики. *Мировая экономика и междунар. отношения*, 1, с. 36–41.
18. Вспомнить все: Нужны ли нашему мозгу таблетки памяти. (1997). *Семья и шк.*, 9, с. 28–31.
19. Гидденс, Э. (1992). Пол, патриархат и развитие капитализма. *Социол. исслед.*, 7, с. 135–140.
20. Главник, О. (2001). Матусині дочки, татові синочки. *Шк. світ.*, 16 квіт., с. 8.
21. Гордеева, Н. О. (2002). Могут ли современные общества осуществлять идею гендерного равенства. *Вестн. Междунар. Славян. ун-та. Сер. Экономика. Социология*, т. 5, 2, с. 46–52.
22. Грива, О. (1998). Цінності сім'ї та сімейного виховання у різних етнічних спільнотах. *Рідна шк.*, 9, с. 26–29.
23. Громов, И. (2000). Двадцатое столетие в истории моей семьи. *История: прил. к газ. «Первое сент.»*, 25, с. 14–16.
24. Грушко, Л. (2010). Класно-родинний проект «Наші родини». *Почат. шк.*, 5, с. 57–58.

25. Гуртовенко, И. (2001). История – моя семья: проект «Семейный альбом» при изучении истории отечества. *Лиц. и гимназ. образование*, 4, с. 81–85.
26. Дармодехин, С. В. (2003). Государственный НИИ семьи и воспитания: потенциал и динамика развития. *Педагогика*, 2, с. 89–98.
27. Дармодехин, С. В. (2008). Семья как образующая социум и тенденции его развития: семья в системе социальных отношений современного общества. *Мир психологии*, 3, с. 158–169.
28. Дереклеєва, Н. (2001). Сучасна родина. *Завуч*, 3, січ., с. 3–5.
29. Елизаров, А.Н. (1997). Роль духовных ценностных ориентаций в процессе интеграции семьи. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14, Психология*, 3, с. 59–67.
30. Жежерун, В. Т., Замятина, Н. В. (2006). Гражданское общество и культура доверия: философско-культурологический аспект. *Вісн. Міжнар. Слов'ян. ун-ту. Сер. Соціол. науки*, т. 9, 1, с. 34–38.
31. Захарченко, Е., Подлубная, Э. (2006). Влияние социально–экономических условий жизни на семью как социальный институт. *Економіка України*, 9, с. 26–33.
32. Здравомыслова, О. (1997). Путь к социальному успеху: что об этом думают молодые люди. *Семья и шк.*, 3, с. 20–21
33. Зелінська, Т. (2003). Феномен залежної любові у відданих сім'ях. *Почат. шк.*, 6, с. 49–51.
34. Івасюк, Ю. (2007). Сучасний стан соціокультурної функції української сім'ї. *Психологія і сусп-во*, 4, с. 105–109.
35. Карцева, Л. В. (2004). Семья в трансформирующемся обществе. *Вестник МГУ. Серия 18, Социология и политология*, 1, с. 65–72.
36. Києнко-Романюк, Л. А. (2003). Використання дебатної методики у формуванні педагогічної культури батьків. *Упр. шк.*, верес. (26), с. 16–18.
37. Кидалова, А. (1998). Право дітей знати своїх батьків. *Право України*, 3, с. 79–82.
38. Клемантович, И. (1998). Современная семья: структура, специфика, воспитательные возможности. *Воспитание школьников*, 4, с. 2–5.

39. Кодацька, Н. О. (2012). Пріоритети сучасної жінки в реалізації професійних та сімейних ролей. *Грані*, 2, с. 87–91.
40. Коробейникова, М. Б. (2014). *Современная семья в условиях трансформации общества*. Харьков.
41. Кукушкина, Е. И. (2000). Семья и семейные традиции в современной глобалистике. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18, Социология и политология*, 1, с. 51–66.
42. Лісіна, Л. (2003). Педагоги, батьки, учні: проблеми співробітництва. *Просвіта*, січ.-лют, 1/2, с. 3.
43. Лаптева, И. (1997). Деловые люди: как развить у ребенка качества делового человека. *Семья и шк.*, 9, с. 11–12.
44. Лежнина, Ю. П. (2009). Семья в ценностных ориентациях. *Социол. исслед.*, 12, с. 69–77.
45. Лесик, Г. Г. (2012). Вплив батьківських цінностей на статус підлітка в групі однолітків. *Практ. психологія та соц. робота*, 10, с. 62–65.
46. Лукашевич, М. П., Шандор, Ф. Ф. (2013). *Соціологія сім'ї*. Київ: Знання, 223 с.
47. Корольчук, М. С. (2012). *Психологія сімейних взаємин*. Київ: Ніка-Центр, 294 с.
48. Мальцева, С. В. (2005). Роль семьи в формировании личности ребенка: родит. собрание. *Педсовет*, 8, с. 3–5.
49. Мар, А. (1999). Женщина начинает и лидирует. *Семья и шк.*, 1–2, с. 20–21.
50. Медкова, М. В., Проневская, И. В. (2000). Имидж семьи в рекламе на телевидении. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18, Социология и политология*, 4, с. 83–87.
51. Мезенцев, С. Д., Агавелян, А. С. (2001). Семья – не просто ячейка общества. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18, Социология и политология*, 2, с. 94–102.
52. Михайлова, М. (2000). Личный дневник: человеческая судьба на фоне жизни страны: вторая пол. 1970–х гг. *История: Прил. к газ. «Первое сент.»*, 26, с. 15–16; 27, с. 12–16.

53. Мищенко, М. (2013). Семья как среда формирования электоральных ориентаций: политически консолидированные и политически неконсолидированные семьи. *Социология: теория, методы, маркетинг*, 2, с. 174–183.
54. Мустаева, Ф. А. (2010). Семья в условиях финансово–экономического кризиса. *Социол. исслед.*, 7, с. 66–68.
55. Носенко, Е. Л., Маєвська, Н. А. (2008). Психологічні ознаки культури українців на сучасному етапі розвитку суспільства і напрями змін цих ознак у пострадянський період. *Практ. психологія та соц. робота*, 7, с. 69–77.
56. Нурутдинова, А. Р. (2009). Япония: культурные традиции в социализации детей и юношества. *Педагогика*, 6, с. 110–118.
57. Осмоловская, И. (1997). Страна, где правят дети. *Семья и шк.*, 2, с. 3–5.
58. Осмоловская, И. (1997). Хорошо учить можно по-разному. *Семья и шк.*, 1, с. 3–5.
59. Подлескова, Н., Руденко, И. (1998). Век доктора Спока. *Семья и шк.*, 6, с. 10–13.
60. Проневская, И. В. (2003). Образ семьи в средствах массовой информации: (опыт контент–анализа). *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18, Социология и политология*, 4, с. 159–165.
61. Проневская, И. В. (1998). Семья в социальной философии Сократа, Платона и Аристотеля. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18, Социология и политология*, 4, с. 129–137.
62. Радченко, А. Ф. (2012). Семья и родительство как основа государственной стабильности. *Педагогика*, 6, с. 3–10.
63. Сизоненко, З. Л. (2007). Межнациональная семья в крупном городе. *Социол. исслед.*, 2, с. 140–142.
64. Симакова, Т. П., Добрынина, О. А. (2011). Субъектная позиция семьи в образовательном пространстве. *Воспитат. работа в шк.*, 10, с. 13–17.
65. Степанов, С. (1997). Пространство личности: взгляд психолога. *Семья и шк.*, 2, с. 22–23.
66. Стрельник, Е. А. (2014). Государственный неотрадиционализм и семейная политика в Украине. *Социол. исслед.*, 9, с. 97–102.

67. Таирова, Е. Н. (2000). Анализ психологических факторов удовлетворенности взаимоотношениями в супружеских парах. *Соц. конфликт*, 4, с. 3–29.
68. Тимошко, Г. (2002). Роль громадських і державних інституцій у вихованні жінки-лідера. *Шлях освіти*, 3, с. 36–37.
69. Трубаніна, І. М. (2005). Народна педагогіка та благодійність як засоби соціально-педагогічної роботи з сім'єю. *Соц. робота в Україні: теорія і практика*, 1, с. 37–45.
70. Тумусов, Ф. С. (2012). Семья и постиндустриальная цивилизация. *Вопр. философии*, 12, с. 153–163.
71. Усатенко, Т. (2002). Духовний храм людини: сім'я, родина, рід. *Освіта*, 26 черв.–3 лип. (34), с. 14–15.
72. Ухова, И. (2010). Семья – ключ к счастью. *Дошк. воспитание*, 9, с. 91–93.
73. Филоненко, В. И., Лепин, А. П. (2013). Семья как основной агент базовой социализации студентов вузов. *Социол. исслед.*, 6, с. 71–77.
74. Харари, Ю. Н. (2017). *Sapiens. Краткая история человечества*. Москва: Синдбад, 519 с.
75. Циринг, Д. А. (2009). Семья как фактор формирования личностной беспомощности у детей. *Вопр. психологии*, 1, с. 22–31.
76. Шведова, Н. А. (2001). Американская семья: переоценка ценностей. *США – Канада. Экономика, политика, культура*, 1, с. 81–88.
77. Шевченко, И. О., Шевченко, П. В. (2005). Большая семья – какая она? *Социол. исслед.*, 1, с. 95–101.
78. Шеляг, Т. (2004). Сложный и противоречивый мир семьи. *Соц. педагогика*, 2, с. 25–31.
79. Шманкевич, Т. Ю. (2005). «Затмение семьи»: дискуссия во французской социологии. *Журн. социологии и соц. антропологии*, т. 8, 3, с. 157–173.
80. «Я и моя родословная» : конкурс.(2002). *Шк. б-ка*, 1, с. 52–53.

References

1. Averintsev, S. (2000). Obriyi sim"yi. *Nezalezh. kul'turol. chasop.*, 18, pp. 200–212.
2. Akymov, YU. H. (2001). Kanadskoe obshchestvo na porohe XXI veka: (po materyalam chastychnoy perepysy naselenyya). SSHA – Kanada. *Ékonomyka, polytyka, kul'tura*, 8, pp. 47–61; pp. 52–63.
3. Aliyeva, S. (2008). Rol' sim"yi ta bat'kiv u protsesi formuvannya kros-kul'turnykh tsinnostey u molodshykh shkolyariv. *Pochat. shk.*, 1, pp. 53–56.
4. Antonov, A. Y. (1999). Sem'ya, rynochnaya ékonomyka, hosudarstvo: kryzys sotsyal'noy polytyky. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 18, Sotsyolohyya y polytolohyya*, 3, pp. 87–103.
5. Aromshtan, M. (2001). Kak postroyt' myr v sem'e? *Shk. psykholoh: pryl. k haz. «Pervoe sent.»*, 8–15 marta (10), pp. 1–4.
6. Astakhova, V. Y. (2009). *Put' k uspeshnosti*. Khar'kov: Yzd-vo NUA, 55 p.
7. Astakhova, V. Y., Butylkyna, T. L., Bel'chykova, L. YA. et al (2011). *Vospytatel'nyy potentsyal sovremennoy sem'y*. Khar'kov: Yzd-vo NUA, 43 p.
8. Astakhova, V. Y., Butylkyna, T. L., Brovko, H. V. et al. *Sem'ya y shkola – haranty npravstvennoho vospytanyya detey*. Khar'kov: Yzd-vo NUA, 51 p.
9. Byelyayeva, M. (2013). Shchaslyva rodyna. *Osvita Ukrayiny*, 12 serp. (32), pp. 10.
10. Berher, B. (2003). Nuklearnaya sem'ya kak pervoosnova tsyvylyzatsyy v ystorycheskoy perspektyve. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 18, Sotsyolohyya y polytolohyya*, 3, pp. 93–100.
11. Berto, D., Berto-V'yam, Y. (1992). Semeynoe vladene y sem'ya: transmyssyy y sotsyal'naya mobyl'nost', proslezhyvaemye na pyaty pokolenyyakh. *Sotsyol. yssled.*, 12, pp. 32–140; 3, pp. 58–67.
12. Bestuzhev-Lada, Y. V. (2007). Kak vyrozhdaiut-sya y vymyraiut narody. *Pedahohyka*, 2, pp. 93–97.

13. Bondar, L. S. (2010). Pytannya spivdruzhnosti shkoly i sim"yi u tvorchiy spadshchyny V. O. Sukhomlyns'koho ta O. A. Zakharenka. *Pedahohika i psykholohiya*, 2, pp. 79–87.
14. Brandt, Z. V. (2001). Ystoryya sem'y v ustnoy pamyaty russkykh y frantsuzov. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 19, Lymphvystyka y mezhkul'tur. kommunykatsyya*, 1, pp. 144–152.
15. Bulenkova, N. (2003). Sem'ya – éto lyubov'. *Vospytanye shkol'nykov*, 1, pp. 42–44.
16. Butylkina, T. L. (2007). Partnerstvo. Novyy chas – nova paradyhma osvity – novi formy roboty z bat'kamy. *Osvita*, 4–11 kvit. (15/16), pp. 8.
17. Vasyl'chuk, YU. A. (2007). Vozdeystvye sem'y na dynamyku rynochnoy ékonomyky. *Myrovaya ékonomyka y mezhdunar. otnosheniya*, 1, pp. 36–41.
18. Vspomnyt' vse: Nuzhny ly nashemu moz'hu tabletky pamyaty. (1997). *Sem'ya y shk.*, 9, pp. 28–31.
19. Hyddens, É. (1992). Pol, patryarkhat y razvytye kapytalyzma. *Sotsyol. yssled.*, 7, pp. 135–140.
20. Hlavnyk, O. (2001). Matusyni dochky, tatovi synochky. *Shk. svit.*, 16 kvit., pp. 8.
21. Gordeyeva, N. O. (2002). Mogut li sovremennyye obshchestva osushchestvlyat' ideyu gendernogo ravenstva. *Vestn. Mezhdunar. Slavyan. un-ta. Ser. Ekonomika. Sotsiologiya*, vol. 5, 2, pp. 46–52.
22. Griva, O. (1998). TSínností sím'í ta símeynogo vikhovannya u ríznikh yetníchnikh spíl'notakh. *Rídna shk.*, 9, pp. 26–29.
23. Gromov, I. (2000). Dvadtsatoye stoletiyе v istorii moyey sem'i. *Istoriya: pril. k gaz. «Pervoye sent.»*, 25, pp. 14–16.
24. Grushko, L. (2010). Klassno-rodinniyy proyekt «Nashí rodini». *Pochat. shk.*, 5, pp. 57–58.
25. Gurtovenko, I. (2001). Istoriya – moya sem'ya: proyekt «Semeynyy al'bom» pri izuchenii istorii otechestva. *Lits. i gimnaz. obrazovaniye*, 4, pp. 81–85.

26. Darmodekhin, S. V. (2003). Gosudarstvennyy NII sem'i i vospitaniya: potentsial i dinamika razvitiya. *Pedagogika*, 2, pp. 89–98.
27. Darmodekhin, S. V. (2008). Sem'ya kak obrazuyushchaya sotsium i tendentsii yego razvitiya: sem'ya v sisteme sotsial'nykh otnosheniy sovremennogo obshchestva. *Mir psikhologii*, 3, pp. 158–169.
28. Dereklêêva, N. (2001). Suchasna rodina. *Zavuch*, 3, sich., pp. 3–5.
29. Yelizarov, A. N. (1997). Rol' dukhovnykh tsennostnykh oriyentatsiy v protsesse integratsii sem'i. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 14, Psikhologiya*, 3, pp. 59–67.
30. Zhezherun, V. T., Zamyatina, N. V. (2006). Grazhdanskoye obshchestvo i kul'tura doveriya: filosofsko-kul'turologicheskyy aspekt. *Visn. Mizhnar. Slov'yan. un-tu. Ser. Sotsiol. nauki*, vol. 9, 1, pp. 34–38.
31. Zakharchenko, Ye., Podlubnaya, E. (2006). Vliyaniye sotsial'no-ekonomicheskikh usloviy zhizni na sem'yu kak sotsial'nyy institut. *Ekonomika Ukrainy*, 9, pp. 26–33.
32. Zdravomyslova, O. (1997). Put' k sotsial'nomu uspekhu: chto ob etom dumayut molodyye lyudi. *Sem'ya i shk.*, 3, pp. 20–21.
33. Zelíns'ka, T. (2003). Fenomen zalezhoň lyuboví u víddanikh sím'yakh. *Pochat. shk.*, 6, pp. 49–51.
34. Ívasyuk, YU. (2007). Suchasniy stan sotsiókul'turnoň funktsíï ukraïns'koï sím'í. *Psikhologíya í susp-vo*, 4, pp. 105–109.
35. Kartseva, L. V. (2004). Sem'ya v transformiruyushchemsya obshchestve. *Vestnik MGU. Seriya 18, Sotsiologiya i politologiya*, 1, pp. 65–72.
36. Kiênko-Romanyuk, L. A. (2003). Viktoristannya debatnoň metodiki u formuvanní pedagogíchnoň kul'turi bat'kív. *Upr. shk.*, veres. (26), pp. 16–18.
37. Kidalova, A. (1998). Pravo dítey znati svoïkh bat'kív. *Pravo Ukraïni*, 3, pp. 79–82.
38. Klemantovich, I. (1998). Sovremennaya sem'ya: struktura, spetsifika, vospitatel'nyye vozmozhnosti. *Vospitaniye shkol'nikov*, 4, pp. 2–5.

39. Kodats'ka, N. O. (2012). Príoriteti suchasnoí zhínki v realizatsíi profesíynikh ta símeynikh roley. *Graní*, 2, pp. 87–91.
40. Korobeynikova, M. B. (2014). *Sovremennaya sem'ya v usloviyakh transformatsii obshchestva*. Khar'kov.
41. Kukushkyna, E. Y. (2000). Sem'ya y semeynye tradytsyy v sovremennoy hlobalystyke. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 18, Sotsyolohyya y polytolohyya*, 1, pp. 51–66.
42. Lisina, L. (2003). Pedahohy, bat'ky, uchni: problemy spivrobotnytstva. *Prosvita*, sich.-lyut, 1/2, pp. 3.
43. Lapteva, Y. (1997). Delovye lyudy: kak razvyt' u rebenka kachestva delovoho cheloveka. *Sem'ya y shk.*, 9, pp. 11–12.
44. Lezhnyna, YU. P. (2009). Sem'ya v tsennostnykh oryentatsyyakh. *Sotsyol. yssled.*, 12, pp. 69–77.
45. Lesyk, H. H. (2012). Vplyv bat'kivs'kykh tsinnostey na status pidlitka v hrupi odnolitkiv. *Prakt. psykholohiya ta sots. robota*, 10, pp. 62–65.
46. Lukashevych, M. P., Shandor, F. F. (2013). *Sotsiolohiya sim'yi*. Kyiv: Znannya, 223 .
47. Korol'chpuk, M. S. (2012). *Psykholohiya simeynykh vzayemyn*. Kyiv: Nika-Tsentr, 294 p.
48. Mal'tseva, S. V. (2005). Rol' sem'y v formirovaniy lychnosty rebenka: rodyt. sobranye. *Pedsovet*, 8, pp. 3–5.
49. Mar, A. (1999). Zhenshchyna nachynaet y lydyruet. *Sem'ya y shk.*, 1–2, pp. 20–21.
50. Medkova, M. V., Pronevskaya, Y. V. (2000). Ymydzh sem'y v reklame na televydenyy. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 18, Sotsyolohyya y polytolohyya*, 4, pp. 83–87.
51. Mezentsev, S. D., Ahavelyan, A. S. (2001). Sem'ya – ne prosto yacheyka obshchestva. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 18, Sotsyolohyya y polytolohyya*, 2, pp. 94–102.
52. Mykhaylova, M. (2000). Lychnyy dnevyk: chelovecheskaya sud'ba na fone zhyzny strany: vtoraya pol. 1970-kh hh. *Ystoryya: Pryl. k haz. «Pervoe sent.»*, 26, pp. 15–16; 27, pp. 12–16.

53. Myshchenko, M. (2013). Sem'ya kak sreda formyrovaniya élektoral'nykh oryentatsyy: polytychesky konsolydyrovannyye y polytychesky nekonsolydyrovannyye sem'y. *Sotsyolohyya: teoryya, metody, marketynh*, 2, pp. 174–183.
54. Mustaeva, F. A. (2010). Sem'ya v uslovyakh fyansovo-ékonomycheskoho kryzysa. *Sotsyol. yssled.*, 7, pp. 66–68.
55. Nosenko, E. L., Mayevs'ka, N. A. (2008). Psykholohichni oznaky kul'tury ukrayintsiv na suchasnomu etapi rozvytku suspil'stva i napryamy zmin tsykh oznak u postradyans'kyy period. *Prakt. psykholohiya ta sots. robota*, 7, pp. 69–77.
56. Nurutdynova, A. R. (2009). Yaponyya: kul'turnyye tradytsyy v sotsyalyzatsyy detey y yunoshstva. *Pedahohyka*, 6, pp. 110–118.
57. Osmolovskaya, Y. (1997). Strana, hde pravyat dety. *Sem'ya y shk.*, 2, pp. 3–5.
58. Osmolovskaya, Y. (1997). Khorosho uchyť možhno po-raznomu. *Sem'ya y shk.*, 1, pp. 3–5.
59. Podleskova, N., Rudenko, Y. (1998). Vek doktora Spoka. *Sem'ya y shk.*, 6, pp. 10–13.
60. Pronevskaya, Y. V. (2003). Obraz sem'y v sredstvakh massovoy ynformatsyy: (opyt content-analyza). *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 18, Sotsyolohyya y polytolohyya*, 4, pp. 159–165.
61. Pronevskaya, I. V. (1998). Sem'ya v sotsial'noy filosofii Sokrata, Platona i Aristotelya. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 18, Sotsiologiya i politologiya*, 4, pp. 129–137.
62. Radchenko, A. F. (2012). Sem'ya i roditel'stvo kak osnova gosudarstvennoy stabil'nosti. *Pedagogika*, 6, pp. 3–10.
63. Sizonenko, Z. L. (2007). Mezhnatsional'naya sem'ya v krupnom gorode. *Sotsiol. issled.*, 2, pp. 140–142.
64. Simakova, T. P., Dobrynina, O. A. (2011). Sub'yektnaya pozitsiya sem'i v obrazovatel'nom prostranstve. *Vospitat. robota v shk.*, 10, pp. 13–17.
65. Stepanov, S. (1997). Prostranstvo lichnosti: vzglyad psykhologa. *Sem'ya i shk.*, 2, pp. 22–23.

66. Strel'nik, Ye. A. (2014). Gosudarstvennyy neotraditsionalizm i semeynaya politika v Ukraine. *Sotsiol. issled.*, 9, pp. 97–102.
67. Tairova, Ye. N. (2000). Analiz psikhologicheskikh faktorov udovletvorennosti vzaimootnosheniyami v supruzheskikh parakh. *Sots. konflikt*, 4, pp. 3–29.
68. Timoshko, G. (2002). Rol' gromads'kikh í derzhavnikh ínstítutsíy u vikhovanní zhínki-lídera. *Shlyakh osvítí*, 3, pp. 36–37.
69. Trubanína, Í. M. (2005). Narodna pedagogíka ta blagodíyníst' yak zasobi sotsíal'no-pedagogíchnoï roboti z sím'êyu. *Sots. robota v Ukraïní: teoríya í praktika*, 1, pp. 37–45.
70. Tumusov, F. S. (2012). Sem'ya i postindustrial'naya tsivilizatsiya. *Vopr. filosofii*, 12, pp. 153–163.
71. Usatenko, T. (2002). Dukhovniy khram lyudini: sím'ya, rodina, ríd. *Osvíta*, 26 cherv.–3 lip. (34), pp. 14–15.
72. Ukhova, I. (2010). Sem'ya – klyuch k schast'yu. *Doshk. vospitaniye*, 9, pp. 91–93.
73. Filonenko, V. I., Lepin, A. P. (2013). Sem'ya kak osnovnoy agent bazovoy sotsializatsii studentov vuzov. *Sotsiol. issled.*, 6, pp. 71–77.
74. Kharari, YU. N. (2017). *Sapiens. Kratkaya istoriya chelovechestva*. Moskva: Sindbad, 519 p.
75. Tsiring, D. A. (2009). Sem'ya kak faktor formirovaniya lichnostnoy bespomoshchnosti u detey. *Vopr. psikhologii*, 1, pp. 22–31.
76. Shvedova, N. A. (2001). Amerikanskaya sem'ya: pereotsenka tsennostey. SSHA – Kanada. *Ekonomika, politika, kul'tura*, 1, pp. 81–88.
77. Shevchenko, I. O., Shevchenko, P. V. (2005). Bol'shaya sem'ya – kakaya ona? *Sotsiol. issled.*, 1, pp. 95–101.
78. Shelyag, T. (2004). Slozhnyy i protivorechivyy mir sem'i. *Sots. pedagogika*, 2, pp. 25–31.
79. Shmankevich, T. YU. (2005). «Zatmeniye sem'i»: diskussiya vo frantsuzskoy sotsiologii. *Zhurn. sotsiologii i sots. antropologii*, volt. 8, 3, pp. 157–173.
80. «YA i moya rodoslovnaya» : konkurs (2002). *Shk. b-ka*, 1, pp. 52–53.

**Публікації про конкурс ХГУ «НУА»
«Історія моєї сім'ї»**

1. Авцынова, К. (2017). Память о прошлом бесценна. *Academia*, март (1 (149)), с. 3.
2. Алячникова, О. (2007). Романтик, посвятивший стихи небу... *Academia*, март (3 (98)), с. 4.
3. Астахова, В. И. (2019). День семьи на страницах «Летописи». *Academia*, март (1 (161)), с. 3.
4. Астахова, В. И. (2020). Нашему конкурсу 25 лет. *Academia*, март (1 (165)), с. 3.
5. Астахова, В. И. (2014). Поступков и сердец взаимосвязь. *Время*, 6 апр. (61), с. 7.
6. Астахова, Е. В. (сост.). (1999). *Конкурс «История моей семьи»: (метод. пособие)* [online]. Харьков, 51 с. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/166> [Accessed 11.06.2021].
7. Астахова, Е. В. (сост.). (2020). *Конкурс «История моей семьи»: (метод. пособие)* [online]. Харьков, 32 с. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/2082> [Accessed 11.06.2021].
8. Астахова, Е. В. (2007). Птолемеявская система звезд или история одного конкурса. *Academia*, март (3 (98)), с. 3.
9. Астахова, Е. В. (2019). Ректор харьковского вуза: «Когда ребенок понимает, что его предки были по разные стороны баррикад – черно-белое восприятие уходит». *Город X*, [online] 19 апр. Available at: <https://gx.net.ua/obshhestvo/region/rektor-harkovskogo-vuza-kogda-rebenok-ponimaet-cto-ego-predki-byli-po-raznye-storony-barrikad--cherno-beloe-vozpriyatie-uhodit.html> [Accessed 11.06.2021].

10. Бабай, В. (2009). Наш семейный альбом. *Academia*, март (2 (118)), с. 2
11. Бац, А. А. (2018). А ведь всего этого могло и не быть... *Academia*, март (1 (157)), с. 3.
12. Бельчикова, Л. Я. (2011). Художественно–эстетическое и нравственное воспитание школьников, общее и особенное, в задачах семьи и школы. [online] В: *Воспитательный потенциал современной семьи*. Харьков: Изд-во НУА, с. 29–34. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/804> [Accessed 11.06.2021].
13. Божко, У. (2018). Горжусь своей семьей! *Academia*, март (1 (157)), с. 3.
14. Бондаренко, А. (2018). Нужно обязательно найти время. *Academia*, март (1 (157)), с. 3.
15. Войно-Данчишина, О. Л. (2015). Изучая дедов, узнаем внуков. *Academia*, март (5 (145)), с. 3.
16. Волкова, Н. В. (2007). Конкурс «История моей семьи» – воспитание умения быть благодарным: материалы о Школе. В: *Партнерство ради будущего*. Харьков, с. 51–53.
17. Вороненко, А. В. (2017). Жизни моего прадеда была. *Academia*, март (1 (149)), с. 3.
18. Гладкова, Л. (2002). День семьи – 2002. *Трамплин*, март (4), с. 1.
19. Гриненко, П. (2018). Возможность прикоснуться к памяти. *Academia*, март (1 (157)), с. 3.
20. Додух, А. (2011). «Он необыкновенно молод душой». *Время*, 21 апр. (72), с. 5.
21. Домбровская, К. (2015). Конкурс «ИМС»: Домбровские. *Academia*, март (5 (145)), с. 3.
22. Домбровская, К. (2009). От прошлого – к будущему. *Academia*, март (2 (118)), с. 2.
23. Егорова, Е. (2018). Письмо прадеду *Academia*, март (1 (157)), с. 3.
24. Зверев, С. (2015). Мой род – моя гордость *Academia*, март (5 (145)), с. 3.

25. Итоги конкурса «История моей семьи». (2014). *Academia*, май (2 (142)), с. 2.
26. Зеленина, Е. Л. (2018). *Тайна старинной фотографии. Семейная сага* [online]. Харьков: Изд-во НУА, 393 с. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/1935> [Accessed 17.05.2021].
27. Казарян, М. С. (2011). Из опыта сотрудничества семьи и школы: воспитание уважения, любви к истории и традициям своей семьи в процессе подготовки работы на конкурс «История моей семьи». В: *Воспитательный потенциал современной семьи*. Харьков: Изд-во НУА, с. 40–42.
28. Івасенко, Ю. В. (2008). *Вчитель у моїй сім'ї: альбом представл. на XIV конкурс «Історія моєї сім'ї, 2008» (I місце)*. Харків, 179 с.
29. Карнаух, А. (2007). «Разлука для любви – то же, что ветер для огня: маленькую любовь она тушит, а большую раздувает еще сильнее». *Academia*, март (3 (98)), с. 3.
30. Карпенко, В. (2018). Важно помнить прошлое. *Academia*, март (1 (157)), с. 3.
31. Кирик, С. (2015). Важная составляющая духовного развития личности *Academia*, март (5 (145)), с. 3.
32. Кислюк, К. В. (2003). Философско-мировоззренческие, методологические и методические аспекты воспитательного процесса в вузах Украины. *Alma mater (Вестн. высш. шк)*, 10, с. 32–35.
33. Климова, Ю. (2015). Генеология. Зачем знать? *Academia*, март (5 (145)), с. 3.
34. Кобзарь, Е. Г. (2009). Будем следовать правильно *Academia*, март (2 (118)), с. 2.
35. Козлова, Е., Брусницына, М. и Олейник, Ю. (2008). Конкурс, согретый семейным теплом. *Academia*, март, с. 3–4.
36. Конкурс «История моей семьи». (2013). *Academia*, март (1 (137)), с. 2.
37. Кононенко, О. (2009). Человек не может строить свое будущее, не зная прошлого *Academia*, март (2 (118)), с. 2.
38. Лебідь, О. (2007). Традиції моєї сім'ї – бути вчителем. *Academia*, март (3 (98)), с. 4.

39. Маловичко, И. (2011). Милый дом (Отрывок из работы участника XVII Общеакадемического конкурса «История моей семьи»). *Academia*, 29 мая (спецвыпуск), с. 4.
40. Милониди, Т. (1997). Моя семейная реликвия. *Academia*, апрель (4 (8)), с. 2.
41. Монастырский, Г. А. (2015). Конкурс «История моей семьи» в НУА: достижения, проблемы, перспективы. [online] В: *Студенчество: социальные ориентации и социальные практики*. Харьков, с. 55–56. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/476> [Accessed 11.06.2021].
42. «Моя семья стала гораздо больше, чем я раньше думал». Как в Харькове прививают уважение к ценностям былых эпох (2021). *Город X*, [online] 06 марта. Available at: <https://gx.net.ua/obshhestvo/region/moya-semya-stala-gorazdo-bolshe-chem-ya-ranshe-dumal-kak-v-harkove-privivayut-uvazhenie-k-cennostyam-bylyh-epoh.html> [Accessed 11.06.2021].
43. Недогонов, Д. (2001). Как же иначе, ведь мы – семья! *Academia*, март (3 (33)), с. 3.
44. Одарюк, В. (2016). История моей семьи. *Трамплин*, апрель, с. 2.
45. Олійник, Ю. (2009). Любов до пісні. *Academia*, март (2 (118)), с. 2.
46. Папуцина, О. (2007). Учитель в истории моей семьи *Academia*, март (3 (98)), с. 4.
47. Перепелица, Е. (2001). Моя семья: история моя, твоя и наша *Academia*, март (3 (33)), с. 3.
48. Петренко, Т. (2007). Разве это не настоящая любовь? *Academia*, март (3 (98)), с. 3.
49. Семко, В. О. (2007). Сильной духом женщине... *Academia*, март (3 (98)), с. 4.
50. Спасибо всем, КТО – с конкурсом! *Academia*, март (1 (122)), с. 3.
51. Талалай, Н. (1999). Семейные праздники: выставки к конкурсу «История моей семьи» в ХГИ «НУА». *Работа и жизнь*, 15–21 марта, с. 4.
52. Тыжненко, А. (2017). Важно сохранить уважение к подвигу. *Academia*, март (1 (149)), с. 3.

53. ХГУ «НУА», (2012). *Положение о конкурсе* [online]. Available at: <http://arkhiv.nua.kharkov.ua/index.php/2012-01-24-08-00-00> [Accessed 14.05.2021].

54. ХОУНБ, (2010). *Краєзнавча книга Харківщини «Я памню, я горжусь...»* [online]. Available at: <http://library.kharkov.ua/source/kraeznavcha/?book=147> [Accessed 11.06.2021].

55. Чибисова, Н. Г. (2014). XIX академічний конкурс «Історія моєї сім'ї» *Academia*, март (1 (141)), с. 2.

56. Чибисова, Н. Г. (2011). Конкурс «Історія моєї сім'ї» як одно із напрямлень формування цінностей сім'ї в Народній українській академії. [online] В: *Воспитательный потенциал современной семьи*. Харків: Изд-во НУА, с. 35–39. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/808> [Accessed 11.06.2021].

57. Чибисова, Н. Г. (2015). Конкурсу «Історія моєї сім'ї» – 20 лет *Academia*, март (5 (145)), с. 3.

58. Чибісова, Н. Г. (2005). Соціокультурне середовище вищого навчального закладу як чинник формування студентської молоді. *Вчені зап. Харк. гуманіт. ін-ту «Нар. укр. акад.»*, т. 11, с. 153–161.

59. Шило, Е. (2017). Семья – это общество в миниатюре... *Academia*, март (1 (149)), с. 3.

60. Status quo, (2011). *Семейные ценности для современной молодежи* [online]. Available at: https://www.sq.com.ua/rus/news/press_relizy/23.02.2011/cemejnye_cennosti_dlya_sovremennoj_molodezhi [Accessed 11.06.2021].

References

1. Avtsynova, K. (2017). Pamyat' o proshlom bestsenna. *Academia*, март (1 (149)), pp. 3.

2. Alyachnikova, O. (2007). Romantik, posvyativshiy stikhi nebu... *Academia*, март (3 (98)), с. 4.

3. Astakhova, V. I. (2019). Den' sem'i na stranitsakh «Letopisi». *Academia*, mart (1 (161)), pp. 3.
4. Astakhova, V. I. (2020). Nashemu konkursu 25 let. *Academia*, mart (1 (165)), pp. 3.
5. Astakhova, V. I. (2014). Postupkov i serdets vzaimosvyaz'. *Vremya*, 6 apr. (61), pp. 7.
6. Astakhova, Ye. V. (ed.). (1999). *Konkurs «Istoriya moyey sem'i»: (metod. posobiye)* [online]. Khar'kov, 51 p. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/166> [Accessed 11.06.2021].
7. Astakhova, Ye. V. (ed.). (2020). *Konkurs «Istoriya moyey sem'i»: (metod. posobiye)* [online]. Khar'kov, 32 p. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/2082> [Accessed 11.06.2021].
8. Astakhova, Ye. V. (2007). Ptolemeyevskaya sistema zvezd ili istoriya odnogo konkursa. *Academia*, mart (3 (98)), pp. 3.
9. Astakhova, Ye. V. (2019). Rektor khar'kovskogo vuza: «Kogda rebenok ponimayet, chto yego predki byli po raznyye storony barrikad – cherno-beloye vospriyatiye ukhodit». *Gorod X*, [online] 19 apr. Available at: <https://gx.net.ua/obshhestvo/region/rektor-harkovskogo-vuza-kogda-rebenok-ponimaet-chto-ego-predki-byli-po-raznye-storony-barrikad--cherno-beloe-vospriyatie-uhodit.html> [Accessed 11.06.2021].
10. Babay, V. (2009). Nash semeynyy al'bom. *Academia*, mart (2 (118)), pp. 2.
11. Bats, A. A. (2018). A ved' vsego etogo moglo i ne byt'... *Academia*, mart (1 (157)), pp. 3.
12. Bel'chikova, L. YA. (2011). Khudozhestvenno–esteticheskoye i nravstvennoye vospitaniye shkol'nikov, obshcheye i osobennoye, v zadachakh sem'i i shkoly. [online] In: *Vospitatel'nyy potentsial sovremennoy sem'i*. Khar'kov: Izd-vo NUA, pp. 29–34. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/804> [Accessed 11.06.2021].
13. Bozhko, U. (2018). Gorzhus' svozey sem'yey! *Academia*, mart (1 (157)), pp. 3.

14. Bondarenko, A. (2018). Nuzhno obyazatel'no nayti vremya *Academia*, mart (1 (157)), pp. 3.
15. Voyno-Danchishina, O. L. (2015). Izuchaya dedov, uznayem vnukov. *Academia*, mart (5 (145)), pp.3.
16. Volkova, N. V. (2007). Konkurs «Istoriya moyey sem'i» – vospitaniye umeniya byt' blagodarnym: materialy o Shkole. In: *Partnerstvo radi budushchego*. Khar'kov, pp. 51–53.
17. Voronenko, A. V. (2017). Zhizni moyego pradeda byla. *Academia*, mart (1 (149)), pp. 3.
18. Gladkova, L. (2002). Den' sem'i – 2002. *Tramplin*, mart (4), p. 1.
19. Grinenko, P. (2018). Vozmozhnost' prikosnut'sya k pamyati. *Academia*, mart (1 (157)), p. 3.
20. Dodukh, A. (2011). «On neobyknovenno molod dushoy». *Vremya*, 21 apr. (72), p. 5.
21. Dombrovskaya, K. (2015). Konkurs «IMS»: Dombrovskiye. *Academia*, mart (5 (145)), p. 3.
22. Dombrovskaya, K. (2009). Ot proshlogo – k budushchemu. *Academia*, mart (2 (118)), p. 2.
23. Yegorova, Ye. (2018). Pis'mo pradedu *Academia*, mart (1 (157)), p. 3.
24. Zverev, S. (2015). Moy rod – moya gordost' *Academia*, mart (5 (145)), p. 3.
25. Itogi konkursa «Istoriya moyey sem'i». (2014). *Academia*, may (2 (142)), p. 2.
26. Zelenina, Ye. L. (2018). *Tayna starinnoy fotografii. Semeynaya saga* [online]. Khar'kov: Izd–vo NUA, 393 p. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/1935> [Accessed 17.05.2021].
27. Kazaryan, M. S. (2011). Iz opyta sotrudnichestva sem'i i shkoly: vospitaniye uvazheniya, lyubvi k istorii i traditsiyam svoey sem'i v protsesse podgotovki raboty na konkurs «Istoriya moyey sem'i». In: *Vospitatel'nyy potentsial sovremennoy sem'i*. Khar'kov: Izd-vo NUA, pp. 40–42.

28. Ívasenko, YU. V. (2008). *Vchitel' u moïy sım'ı̇: al'bom predstavl. na XIV konkurs «Ístorıya moēı̇ sım'ı̇, 2008» (Í mıtse)*. Kharkıv, 179 p.
29. Karnaukh, A. (2007). «Razluka dlya lyubvi – to zhe, chto veter dlya ognya: malen'kuyu lyubov' ona tushit, a bol'shuyu razduvayet yeshche sil'neye». *Academia*, mart (3 (98)), p. 3.
30. Karpenko, V. (2018). Vazhno pomnit' proshloye. *Academia*, mart (1 (157)), p. 3.
31. Kirik, S. (2015). Vazhnaya sostavlyayushchaya dukhovnogo razvitiya lichnosti *Academia*, mart (5 (145)), p. 3.
32. Kislyuk, K. V. (2003). Filosofsko-mirovozzrencheskiye, metodologicheskiye i metodicheskiye aspekty vospitatel'nogo protsessa v vuzakh Ukrainy. *Alma mater (Vestn. vyssh. shk)*, 10, pp. 32–35.
33. Klimova, YU. (2015). Geneologiya. Zachem znat'? *Academia*, mart (5 (145)), p. 3.
34. Kobzar', Ye. G. (2009). Budem sledovat' pravil'no. *Academia*, mart (2 (118)), p. 2.
35. Kozlova, Ye., Brusnitsyna, M. and Oleynik, YU. (2008). Konkurs, sogretyy semeynym teplom. *Academia*, mart, pp. 3–4.
36. Konkurs «Istoriya moyey sem'i». (2013). *Academia*, mart (1 (137)), p. 2.
37. Kononenko, O. (2009). Chelovek ne mozhet stroit' svoye budushcheye, ne znaya proshlogo. *Academia*, mart (2 (118)), p. 2.
38. Lebıd', O. (2007). Traditsıı moēı̇ sım'ı̇ – buti vchitelem. *Academia*, mart (3 (98)), p. 4.
39. Malovichko, I. (2011). Milyy dom (Otryvok iz raboty uchasnika XVII Obshcheakademicheskogo konkursa «Istoriya moyey sem'i»). *Academia*, 29 maya (spetsvypusk), p. 4.
40. Milonidi, T. (1997). Moya semeynaya relikviya. *Academia*, aprel' (4 (8)), p. 2.
41. Monastyrskiy, G. A. (2015). Konkurs «Istoriya moyey sem'i» v NUA: dostizheniya, problemy, perspektivy. [online] In: *Studenchestvo: sotsial'nyye oriyentatsii i sotsial'nyye praktiki*. Khar'kov, pp. 55–56. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/476> [Accessed 11.06.2021].

42. «Moya sem'ya stala gorazdo bol'she, chem ya ran'she dumal». Kak v Khar'kove privivayut uvazheniye k tsennostyam bylykh epokh (2021). [online] *Gorod X*, 06 marta. Available at: <https://gx.net.ua/obshhestvo/region/moya-semya-stala-gorazdo-bolshe-chem-ya-ranshe-dumal-kak-v-harkove-privivayut-uvazhenie-k-cennostyam-bylyh-epoh.html> [Accessed 11.06.2021].
43. Nedogonov, D. (2001). Kak zhe inache, ved' my – sem'ya! *Academia*, mart (3 (33)), p. 3.
44. Odaryuk, V. (2016). Istoriya moyey sem'i. *Tramplin*, aprel', p. 2.
45. Olíynik, YU. (2009). Lyubov do písni. *Academia*, mart (2 (118)), p. 2.
46. Paputsina, O. (2007). Uchitel' v istorii moyey sem'i *Academia*, mart (3 (98)), p. 4.
47. Perepelitsa, Ye. (2001). Moya sem'ya: istoriya moya, tvoya i nasha. *Academia*, mart (3 (33)), p. 3.
48. Petrenko, T. (2007). Razve eto ne nastoyashchaya lyubov'? *Academia*, mart (3 (98)), p. 3.
49. Semko, V. O. (2007). Sil'noy dukhom zhenshchine... *Academia*, mart (3 (98)), p. 4.
50. Spasibo vsem, KTO – s konkursom! *Academia*, mart (1 (122)), p. 3.
51. Talalay, N. (1999). Semeynyye prazdniki: vystavki k konkursu «Istoriya moyey sem'i» v KHGI «NUA». *Rabota i zhizn'*, 15–21 marta, p. 4.
52. Tyzhnenko, A. (2017). Vazhno sokhranit' uvazheniye k podvigu. *Academia*, mart (1 (149)), p. 3.
53. KHGU «NUA», (2012). *Polozheniye o konkurse* [online]. Available at: <http://arkhiv.nua.kharkov.ua/index.php/2012-01-24-08-00-00> [Accessed 14.05.2021].
54. KHOUNB, (2010). *Kraêznavcha kniga Kharkívshchini «YA pomnyu, ya gorzhus'...»* [online]. Available at: <http://library.kharkov.ua/source/kraeznavcha/?book=147> [Accessed 11.06.2021].
55. Chibisova, N. G. (2014). XIX akademicheskij konkurs «Istoriya moyey sem'i» *Academia*, mart (1 (141)), p. 2.

56. Chibisova, N. G. (2011). Konkurs «Istoriya moyey sem'i» kak odno iz napravleniy formirovaniya tsennostey sem'i v Narodnoy ukrainskoy akademii. [online] In: *Vospitatel'nyy potentsial sovremennoy sem'i*. Khar'kov: Izd-vo NUA, pp. 35–39. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/808> [Accessed 11.06.2021].

57. Chibisova, N. G. (2015). Konkursu «Istoriya moyey sem'i» – 20 let. *Academia*, mart (5 (145)), p. 3.

58. Chibisova, N. G. (2005). Sotsiokul'turne seredovishche vishchogo navchal'nogo zakladu yak chinnik formuvannya students'koї molodi. *Vcheni zap. Khark. humanit. in-tu «Nar. ukr. akad.»*, vol. 11, pp. 153–161.

59. Shilo, Ye. (2017). Sem'ya – eto obshchestvo v miniatyure... *Academia*, mart (1 (149)), p. 3.

60. Status quo, (2011). *Cemeynyye tsennosti dlya sovremennoy molodezhi* [online]. Available at: https://www.sq.com.ua/rus/news/press_relizy/23.02.2011/cemeynye_cennosti_dlya_sovremennoj_molodezhi [Accessed 11.06.2021].

**Перелік конкурсних робіт ХГУ «НУА»
та відеозаписів підсумкових заходів**

1. Астахова, В. И. и др. (ред.). (2010). *Я помню, я горжусь...: 65-летию Победы в Великой Отечественной войне посвящается*. Харьков: Изд-во НУА, 182 с.
2. Данилович, Д. (2018). *История моей семьи XXIII академический конкурс «Я помню. Я горжусь»*. 36 л.
3. Зверев, С. (2018). *Работа на конкурс «История моей семьи» в номинации «Я помню, я горжусь!» «Связь поколений»*. 152 л.
4. Івасенко, Ю. В. (2008). *Вчитель у моїй сім'ї*. Харків, 179 с.
5. Петрушко, А. (2018). *«История моей семьи» XXIII академический конкурс: номинация: Генеалогическое дерево*. Харьков, 51 л.
6. *Письмо к Деду: 60-летию Победы посвящается*. (2005). Харьков: Изд-во НУА, 181 с.
7. ХГУ «НУА», (2004). *Материалы конкурса «История моей семьи» – 2004*. Харьков, 685 с.
8. ХГУ «НУА», (2005). *Материалы конкурса «История моей семьи» – 2005*. Харьков, 311 с.
9. ХГУ «НУА», (2006). *Материалы конкурса «История моей семьи» – 2006*. Харьков, 545 с.
10. ХГУ «НУА», (2007). *Материалы конкурса «История моей семьи» – 2007 учащихся специализированной экономико-правовой школы ХГУ «НУА»*. Харьков, 510 с.
11. ХГУ «НУА», (2008). *Материалы конкурса «История моей семьи» – 2007 студентов факультета «Бизнес-управление»*. Харьков, 570 с.
12. ХГУ «НУА», (2008). *Материалы конкурса «История моей семьи» – 2007 студентов факультета «Референт-переводчик»*. Харьков, 454 с.

13. ХГУ «НУА», (2008). *Материалы конкурса «История моей семьи» – 2007 студентов факультета «Социальный менеджмент»*. Харьков, 219 с.
14. ХГУ «НУА», (2018). *«Мы хотим быть достойными вас...» (письма прадедам)*. Харьков, 76 л.
15. ХГУ «НУА», (2015). *Говорят победители XX конкурса «История моей семьи»* [video]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=ixW0YwIV9IU> [Accessed 27 Apr. 2021].
16. ХГУ «НУА», (2018). *«День семьи» у первоклассников* [video]. Харків: Вид-во НУА. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=vrAbaUxmxdc> [Accessed 27 Apr. 2021].
17. ХГУ «НУА», (2015). *Конкурс «История моей семьи» в СЭПШ* [video]. Харків: Вид-во НУА. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=pcb5OF1yykE> [Accessed 27 Apr. 2021].
18. Video archiv (1999). *День семьи*. [video]. Харьков. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=o6SNacENiOA> [Accessed 27 Apr. 2021].
19. Video archiv (2002). *«День семьи», младшая школа 2002 г.* [video]. Харьков. Режим доступа: <https://youtu.be/rBo3RFyb9Y> [Accessed 27 Apr. 2021].
20. Video archiv (1999). *День семьи – 99, 4.03.99 г.: СЭПШ. 5–8 кл. День семьи – 99, 4.03.99 г.: СЭПШ. 9–11 кл. День семьи – 99, 5.03.99 г.: СЭПШ. 1–3 кл* [video]. Харьков. Available at: <https://youtu.be/1n0rPXiY9do> [Accessed 27 Apr. 2021].
21. Video archiv (2012). *Дети* [video] Харьков. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=eVEwbd79fFE> [Accessed 27 Apr. 2021].
22. Video archiv (2001). *Моя семья ХГИ. 03.03.2001* [video]. Харьков. Available at: <https://youtu.be/cS8Z34L4OfY> [Accessed 27 Apr. 2021].
23. Video archiv (2012). *Школа ТВ* [video]. Харьков. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=V8GD3iPLHLE> [Accessed 27 Apr. 2021].

References

1. Astakhova, V. I. et al (ed.). (2010). *YA pomnyu, ya gorzhus'...: 65-letiyu Pobedy v Velikoy Otechestvennoy voyne posvyashchayetsya*. Khar'kov: Izd-vo NUA, 182 p.
2. Danilovich, D. (2018). *Istoriya moyey sem'i XXIII akademicheskij konkurs «YA pomnyu. YA gorzhus'»*. 36 p.
3. Zverev, S. (2018). *Rabota na konkurs «Istoriya moyey sem'i» v nominatsii «YA pomnyu, ya gorzhus'!» «Svyaz' pokoleniy»*. 152 p.
4. Ívasenko, YU. V. (2008). *Vchitel' u moĭy sım'ĭ*. Kharkív, 179 p.
5. Petrushko, A. (2018). *«Istoriya moyey sem'i» XXIII akademicheskij konkurs: nominatsiya: Genealogicheskoye derevo»*. Khar'kov, 51 p.
6. *Pis'mo k Dedu: 60-letiyu Pobedy posvyashchayetsya*. (2005). Khar'kov: Izd-vo NUA, 181 s.
7. KHGU «NUA», (2004). *Materialy konkursa «Istoriya moyey sem'i» – 2004*. Khar'kov, 685 p.
8. KHGU «NUA», (2005). *Materialy konkursa «Istoriya moyey sem'i» – 2005*. Khar'kov, 311 p.
9. KHGU «NUA», (2006). *Materialy konkursa «Istoriya moyey sem'i» – 2006*. Khar'kov, 545 p.
10. KHGU «NUA», (2007). *Materialy konkursa «Istoriya moyey sem'i» – 2007 uchashchikhsya spetsializirovannoy ekonomiko-pravovoy shkoly KHGU «NUA»*. Khar'kov, 510 p.
11. KHGU «NUA», (2008). *Materialy konkursa «Istoriya moyey sem'i» – 2007 studentov fakul'teta «Biznes-upravleniye»*. Khar'kov, 570 p.
12. KHGU «NUA», (2008). *Materialy konkursa «Istoriya moyey sem'i» – 2007 ctudentov fakul'teta «Referent-perevodchik»*. Khar'kov, 454 p.
13. KHGU «NUA», (2008). *Materialy konkursa «Istoriya moyey sem'i» – 2007 studentov fakul'teta «Sotsial'nyy menedzhment»*. Khar'kov, 219 p.

14. KHGU «NUA», (2018). «*My khotim byt' dostoynymi vas...»* (*pis'ma pradedam*). Khar'kov, 76 p.
15. KHGU «NUA», (2015). *Govoryat pobediteli XX konkursa «Istoriya moyey sem'i»* [video]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=ixW0YwIV9IU> [Accessed 27 Apr. 2021].
16. KHGU «NUA», (2018). «*Den' sem'i» u pervoklassnikov* [video]. Kharkiv: Vid-vo NUA. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=vrAbaUxmxdc> [Accessed 27 Apr. 2021].
17. KHGU «NUA», (2015). *Konkurs «Istoriya moyey sem'i» v SEPSH* [video]. Kharkiv: Vid-vo NUA. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=pcb5OF1yykE> [Accessed 27 Apr. 2021].
18. Video archiv (1999). *Den' sem'i* [video]. Khar'kov. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=o6SNacENiOA> [Accessed 27 Apr. 2021].
19. Video archiv (2002). «*Den' sem'i», mladshaya shkola 2002 g.* [video]. Khar'kov. Rezhim dostupa: <https://youtu.be/rBo3RFy6b9Y> [Accessed 27 Apr. 2021].
20. Video archiv (1999). *Den' sem'i – 99, 4.03.99 g.: SEPSH. 5–8 kl. Den' sem'i – 99, 4.03.99 g.: SEPSH. 9–11 kl. Den' sem'i – 99, 5.03.99 g.: SEPSH. 1–3 kl* [video]. Khar'kov. Available at: <https://youtu.be/1n0rPXiY9do> [Accessed 27 Apr. 2021].
21. Video archiv (2012). *Deti* [video] Khar'kov. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=eVEwbd79fFE> [Accessed 27 Apr. 2021].
22. Video archiv (2001). *Moya sem'ya KHGI. 03.03.2001* [video]. Khar'kov. Available at: <https://youtu.be/cS8Z34L4OfY> [Accessed 27 Apr. 2021].
23. Video archiv (2012). *Shkola TV* [video]. Khar'kov. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=V8GD3iPLHLE> [Accessed 27 Apr. 2021].

**Публікації про конкурси, подібні до конкурсу
«Історія моєї сім'ї»**

1. Вінницька ОДА, (2020). *Обласний конкурс «Моє родове дерево»* [online]. Available at: <http://www.vin.gov.ua/dep-smp/27151-oblasnyi-konkurs-moye-rodove-derevo> [Accessed 11.06.2021].
2. Когут, М. (2019). *А ти знаєш, хто твоїй прапрадід?* [online]. Available at: https://zaxid.net/znayti_informatsiyu_pro_svoyih_predkiv_yak_stvoriti_genealogichne_derevo_rodu_n1491498 [Accessed 11.06.2021].
3. Медиа группа «Объектив», (2016). *Определены победители конкурса «История моей семьи»* [online]. Харьков. Available at: <http://archive.objectiv.tv/020416/126232.html> [Accessed 11.06.2021].
4. *Міжнародний конкурс учнівської та студентської молоді «Мій рідний край»*, (2014). [online]. Available at: <http://mij-kraj.com.ua/> [Accessed 11.06.2021].
5. На урок, (2017–2021). *Науково-творчий проєкт «Мій родовід – моє коріння»* [online]. Available at: <https://naurok.com.ua/naukovo-tvorchiy-proekt-miy-rodovid-moe-korinnya-104125.html> [Accessed 11.06.2021].
6. *Новости Харькова*, (2016). *Определены победители конкурса «История моей семьи»* [online]. Available at: <http://lenta.kharkiv.ua/society/2016/04/02/134932.html> [Accessed 11.06.2021].
7. Ситник, Е. (2016). *Освітній проєкт «Мій родовід» з використанням елементів методики усної історії.* [online]. Available at: https://www.ustnayaistoriya.info/wp-content/uploads/2016/05/oral-history_brochure_ukraine_sytnyk_21x21cm.pdf [Accessed 11.06.2021].
8. Харків: офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету, (2016). *В Харькове реализується историко-культурный проєкт «Родовід»* [online]. Available at: <https://www.city.kharkov.ua/ru/news/u->

kharkovi–realizuetsya–istoriko–kulturniy–proekt–rodovid–30882.html [Accessed 11.06.2021].

9. Харківська ОДА, (2015). *Стартував Всеукраїнський сімейний конкурс «Книга пам'яті мого роду»* [online]. Available at: <https://kharkivoda.gov.ua/news/72663?sv> [Accessed 11.06.2021].

10. Центральний державний архів зарубіжної україніки, (2016). *Збережі історію роду* [online]. Available at: <https://tsdazu.archives.gov.ua/archives/551> [Accessed 11.06.2021].

11. Шекеера, С. (2004). *Конкурс «История моей семьи» возрождает семейные традиции Харьковщины* [online]. Available at: https://www.mediaport.ua/news/society/14020/konkurs_istoriya_moej_semi_vozrojd_aet_semeynyie_traditsii_harkovschinyi [Accessed 11.06.2021].

References

1. Vinnyts'ka ODA, (2020). *Oblasnyy konkurs «Moye rodove derevo»* [online]. Available at: <http://www.vin.gov.ua/dep–smp/27151–oblasnyi–konkurs–moye–rodove–derevo> [Accessed 11.06.2021].

3. Kohut, M. (2019). *A ty znayesh, khto tviy prapradid?* [online]. Available at: https://zaxid.net/znayti_informatsiyu_pro_svoyih_predkiv_yak_stvoriti_genealogichne_derevo_rodu_n1491498 [Accessed 11.06.2021].

4. Medya hruppa «Ob"ektyv», (2016). *Opredeleny pobedytely konkursa «Ystoryya moey sem'yu»* [online]. Khar'kov. Available at: <http://archive.objectiv.tv/020416/126232.html> [Accessed 11.06.2021].

4. *Mizhnarodnyy konkurs uchnivs'koyi ta student-s'koyi molodi «Miy ridnyy kray»* (2014). [online]. Available at: <http://mij–kraj.com.ua/> [Accessed 11.06.2021].

5. Na urok, (2017–2021). *Naukovo-tvorchyy proekt «Miy rodovid – moye korinnya»* [online]. Available at: <https://naurok.com.ua/naukovo—tvorchiy–proekt–miy–rodovid—moe–korinnya–104125.html> [Accessed 11.06.2021].

6. Novosty Khar'kova, (2016). *Opredeleny pobedytely konkursa «Ystoryya moey sem'y»* [online]. Available at: <http://lenta.kharkiv.ua/society/2016/04/02/134932.html> [Accessed 11.06.2021].

7. Sytnyk, E. (2016). *Osvitniy proekt «Miy rodovid» z vykorystanniam elementiv metodyky usnoyi istoriyi* [online]. Available at: https://www.ustnayaistoriya.info/wp-content/uploads/2016/05/oral-history_brochure_ukraine_sytnyk_21x21cm.pdf [Accessed 11.06.2021].

8. Kharkiv: ofitsiynny sayt Kharkivs'koyi mis'koyi rady, mis'koho holovy, vykonavchoho komitetu, (2016). *V Khar'kove realyzuetsya ystoryko-kul'turnyy proekt «Rodovid»* [online]. Available at: <https://www.city.kharkov.ua/ru/news/u-kharkovi-realizuetsya-istoriko-kulturniy-proekt-rodovid-30882.html> [Accessed 11.06.2021].

9. Kharkivs'ka ODA, (2015). *Startuvav Vseukrayins'kyy simeynyy konkurs «Knyha pam'yati moho rodu»* [online]. Available at: <https://kharkivoda.gov.ua/news/72663?sv> [Accessed 11.06.2021].

10. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv zarubizhnoyi ukrayiniky, (2016). *Zberezhi istoriyu rodu* [online]. Available at: <https://tsdazu.archives.gov.ua/archives/551> [Accessed 11.06.2021].

11. Shekera, S. (2004). *Konkurs «Ystoryya moey sem'y» vozrozhdaet semeynye tradytsyy Khar'kovshchyny* [online]. Available at: https://www.mediaport.ua/news/society/14020/konkurs_istoriya_moey_semi_vozrojdaet_semeynyie_traditsii_harkovschiny [Accessed 11.06.2021].

Зразки конкурсних робіт «Історія моєї сім'ї»

в ХГУ «НУА»

1. Генеалогічні дерева:

- Зверевих;
- Лебєдиних;
- Муратових.

2. Уривки робіт про історію сім'ї:

- Блудов;
- Драник;
- Лебєдин;
- Носик;
- Чернишова;
- Шестопал.

+ 107 сторінок

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

**Астахова Катерина Вікторівна,
д-р іст. наук, професор,
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»**

**Абаньшина Світлана Євгенівна,
канд. психол. наук, старший викладач,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

**Зверко Тамара Василівна,
канд. соціол. наук, доцент,
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»**

**Карпова Лариса Георгіївна,
д-р пед. наук, доцент,
Управління освіти адміністрації
Салтівського району Харківської міської ради**

**Козлова Оксана Миколаївна,
д-р соціол. наук, професор,
Інститут соціології Щецинського університету (Польща)**

**Ходикіна Юлія Юріївна,
канд. психол. наук, доцент,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

**Чибісова Наталія Григорівна,
канд. філос. наук, доцент,
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»**

ЗМІСТ

Передмова. Система світу Птолемея в умовах нової нормальності (Астахова К. В.)	3
Розділ I. Пам'ять та ідентичність у XXI столітті (Козлова О. М.)	9
1.1 Молодь як учасник історії	11
1.2 Пам'ять і забуття	13
1.3 Роль традиції як форми відтворення пам'яті	14
1.4 Трансформація моделей формування ідентичності	17
1.5 Новий Осьовий час	21
Розділ II. Сучасні моделі й технології відтворення сімейної пам'яті як основи формування особистості (Зверко Т. В., Карпова Л. Г.) .	28
2.1 Сімейна пам'ять: часові маркери й соціальні ресурси	32
2.2 Маркери сімейної пам'яті в міжпоколінній взаємодії	39
2.3 Практики мобілізації сімейної пам'яті (з досвіду роботи Народної української академії)	45
Розділ III. Психологічні аспекти формування сімейної ідентичності особистості (Абаньшина С. Є., Ходикіна Ю. Ю.)	53
3.1 Історико-психологічний зміст понять «цінності», «сім'я» та «шлюб»	55
3.2 Ціннісні орієнтації та сімейні цінності як чинник ідентифікації особистості	62
3.3 Сімейна ідентичність особистості в контексті біографічної пам'яті поколінь	68
Розділ IV. Конкурс «Історія моєї сім'ї» як чинник формування особистості (Чибісова Н. Г.)	78
4.1 Особливості розвитку сім'ї як соціального інституту в сучасному суспільстві	80
4.2 Місце й роль батьків у сучасній родині	83

4.3 Інститут освіти й родина	90
Додатки	98
Додаток 1. Список матеріалів за темою «Історія моєї сім'ї» із фондів ЦНГІ.....	98
Додаток 2. Публікації про конкурс ХГУ «НУА» «Історія моєї сім'ї»	110
Додаток 3. Перелік конкурсних робіт ХГУ «НУА» та відеозаписів підсумкових заходів	120
Додаток 4. Публікації про конкурси, подібні до конкурсу «Історія моєї сім'ї»	124
Додаток 5. Зразки конкурсних робіт «Історія моєї сім'ї» в ХГУ «НУА»	127
Відомості про авторів	128

Наукове видання

АСТАХОВА Катерина Вікторівна
АБАНЬШИНА Світлана Євгенівна
ЗВЕРКО Тамара Василівна
КАРПОВА Лариса Георгіївна
КОЗЛОВА Оксана Миколаївна
ХОДИКІНА Юлія Юріївна
ЧИБІСОВА Наталія Григорівна

**ГЕНЕАЛОГІЧНИЙ КОНКУРС
«ІСТОРІЯ МОЄЇ СІМ'Ї»:
АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ**

В авторській редакції

Підписано до друку 18.05.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс». Ум. друк. арк. 7,61. Обл.-вид. арк. 5,62.
Тираж 300 прим. Зам. №

Видавництво Народної української академії
Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002

Надруковано у видавництві
Народної української академії

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.